

Polish journal of science

POLISH JOURNAL OF SCIENCE

№32 (2020)

VOL. 2

ISSN 3353-2389

Polish journal of science:

- has been founded by a council of scientists, with the aim of helping the knowledge and scientific achievements to contribute to the world.
- articles published in the journal are placed additionally within the journal in international indexes and libraries.
- is a free access to the electronic archive of the journal, as well as to published articles.
- before publication, the articles pass through a rigorous selection and peer review, in order to preserve the scientific foundation of information.

Editor in chief – J an Kamiński, Kozminski University

Secretary – Mateusz Kowalczyk

Agata Żurawska – University of Warsaw, Poland

Jakub Walisiewicz – University of Lodz, Poland

Paula Bronisz – University of Wrocław, Poland

Barbara Lewczuk – Poznan University of Technology, Poland

Andrzej Janowiak – AGH University of Science and Technology, Poland

Frankie Imbriano – University of Milan, Italy

Taylor Jonson – Indiana University Bloomington, USA

Remi Tognetti – Ecole Normale Supérieure de Cachan, France

Bjørn Evertsen – Harstad University College, Norway

Nathalie Westerlund – Umea University, Sweden

Thea Huszti – Aalborg University, Denmark

Aubergine Cloez – Université de Montpellier, France

Eva Maria Bates – University of Navarra, Spain

Enda Baciú – Vienna University of Technology, Austria

Also in the work of the editorial board are involved independent experts

1000 copies

POLISH JOURNAL OF SCIENCE

Wojciecha Górskiego 9, Warszawa, Poland, 00-033

email: editor@poljs.com

site: <http://www.poljs.com>

CONTENT

ECONOMIC SCIENCES

Chorny O.

CONTEMPORARY INTERDISCIPLINARY ECONOMICS: A
BRIEF ANALYSIS 3

Bechko P., Rolinskyi O., Natalych O.

FAIRNESS IN TAXATION UNDER CREDIT
RESTRICTIONS 7

Gilin V.

RAW MATERIAL RESERVES AS A BASIS FOR THE
FORMATION NEW MONETARY SYSTEM (COMMODITY
STANDARD OR TREASURE MONETARY SYSTEM) 15

Shakhovskaya L., Klimkova K.

THE DOWNFALL OF THE MIDDLE CLASS IN RUSSIA:
HOW TO PUT AN END TO THIS ONGOING SITUATION
DURING A PANDEMIC?.....17

Krvtsevich S.

MODERN FORMS OF LABOUR EXPLOITATION IN
SOCIAL AND LABOR RELATIONS IN THE RUSSIAN
LABOUR MARKET21

HISTORICAL SCIENCES

Tonkoshkur I.

«MONSTRIZATION» OF THE ENEMY ON THE SATIRE
MAPS OF THE SECOND HALF OF THE XIXTH – EARLY
XXTH CENTURIES: OCTOPUS MYTH 26

PEDAGOGICAL SCIENCES

Durdas A.

QUALITY OF HIGHER EDUCATION AND THE
EDUCATIONAL MODELS FOR ITS ASSESSMENT 31

Zaurbek A., Zaurbekova D.

TO ASSESSMENT OF THE QUALITY OF HIGHER
EDUCATION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN 35

Liu Chang, Wen Mingming, Mamonov K.

MODERN SYSTEMS OF HIGHER EDUCATION: A
COMPARATIVE ANALYSIS 40

Mkrtichian O.

SUBSTANTIATION OF THE EDUCATORS' PREPARATION
SYSTEM FOR THE DEVELOPMENT OF MUSICAL AND
CREATIVE ABILITIES IN CHILDREN AGED 4-7 YEARS ..42

Ovdiichuk I.

APPLICATION OF CRITICAL THINKING STRATEGIES IN
THE PROCESS OF INTEGRATED STUDY OF HISTORICAL
AND LITERARY DISCIPLINES BY FUTURE TEACHERS OF
THE UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE47

Strelchuk S.

THE EFFECTIVENESS OF THE PROGRAM TO IMPROVE
THE TECHNICAL AND TACTICAL ACTIONS OF
TAEKWONDO CADETS51

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

Kubanov A.

AN OVERVIEW OF THE PHENOMENON OF SUICIDE IN
KAZAKHSTAN AND ROMANIA59

VETERINARY SCIENCES

Safiullin R., Safiullin R.

EFFICACY OF DISINVASION AGENTS AGAINST
EXOGENIC STAGES OF PIG COCCIDIES..... 63

ECONOMIC SCIENCES

CONTEMPORARY INTERDISCIPLINARY ECONOMICS: A BRIEF ANALYSIS

Chorny O.

PhD in philosophy of education

Associate Professor of the Management and Administration Department

Vinnitsia Finance and Economics University

Vinnitsia, Ukraine

Abstract

The current article is devoted to the analysis of global discourse that is related to the interdisciplinary economics. In the first quarter of the 21st century, interdisciplinary economics established itself as a useful discourse directly related to problems solving that humanity facing. The contemporary theory of interdisciplinarity provides various "interdisciplinary instruments" for the integration between economics and other academic disciplines. This integration creates not only sophisticated scientific texts, but also facilitates cooperation between disciplinary scientists and practicing professionals. Contemporary global life is about pluralism and diversification, including the economic sphere. That is why the complexity of real problems that have interdisciplinary character cannot be solved solely by the efforts of disciplinary economics and without the participation of other academic disciplines.

Keywords: heterodox economics, interdisciplinary economics, interdisciplinary instruments, pluralism in economics, theory of interdisciplinarity.

Introduction

Modern economics is quite complex and branched and its positions in the science system are considered thorough and authoritative. In historical perspective, economics is several times older than the theory of interdisciplinarity. At the beginning of the 2nd decade of the 21st century, the term "interdisciplinary economics" is still not established. More clearly, while there are no obstacles on the part of the interdisciplinary theory proponents, one can often observe the artificial creation of barriers to integration by academic economists. However, academic economics does not reject the importance of interdisciplinary links with other academic disciplines and tries, in its own way, to conceptualize them. This applies, for example, to such a new field of interdisciplinary knowledge as "complexity economics". However, within the article, we will try to use the perspective of interdisciplinarity as a general scientific theory and method.

Purpose and tasks

The purpose of this paper is to analyze the essential features of the interdisciplinary approach application to economics. The tasks related to the purpose include the following: to analyze the global discourse of interdisciplinary economics, to study the specifics of interdisciplinarity perception, to identify the benefits of interdisciplinary approach implementation. The author used the method of discursive analysis in order to fulfil the tasks.

Results

Today there are several in-depth works (books) on the interdisciplinary approach application to economics ("Interdisciplinary Economics: Kenneth E. Boulding's Engagement in the Sciences" [4], "Multidisciplinary Economics: The Birth of a New Economics Faculty in the Netherlands" [3]). These books are examples of a rigorous and thorough approach to the understanding of essential connections between the theory of interdisciplinarity and economics. Since 1985, the Journal of Interdisciplinary Economics has also been published. The

non-profit Institute for New Economic Thinking, founded in 2009, also deals with interdisciplinary issues related to economics.

The most common applications of the interdisciplinary approach to economics include integrated master's and bachelor's degree programs. In English-speaking countries and Europe, this practice has become widespread. For example, several interdisciplinary programs related to economics ("Philosophy, Politics and Economics", "Economics, Politics and International Studies") have been opened at the University of Warwick in Great Britain. Interdisciplinary Studies in Economics and Mathematics also operate at Bucknell University in the United States. One more example is a similar program at a Spanish university: the Autonomous University of Barcelona has the integrated program in ecology, economics and sustainable social development ("Interdisciplinary Studies in Environmental, Economic and Social Sustainability (Environmental Technology Specialization)").

From the above stated we can conclude that this issue will only develop in the future. Therefore, it is worth asking the question: to what extent will such a theory and related practices correlate with the present and future of economics? For example, the Soviet past and 30 years of authentic Ukrainian economics development raise many other questions. Will the theory of interdisciplinarity be able to successfully integrate with Ukrainian science? Will there be a profanation and imitation of the related foreign developments use? How will the Ukrainian scientific community and Ukrainian business perceive the new opportunities? We suggest that one should first understand at least a few basic concepts related to interdisciplinarity. And also to analyze how the intersections between the theory of interdisciplinarity and economics are perceived abroad.

To begin with, here is a quote from one of the "classics" in the relevant field of knowledge, a scientist from Switzerland. Frederick Darbellay writes: "... in-

terdisciplinarity is understood as the circulation of concepts, theories, and methods and by means of analogy or transfer along and beyond disciplinary boundaries that are closed" [2, p. 1]. Thus, we can say that interdisciplinary economics manages to explain the phenomena of reality by sharing concepts, theories and methods, both from economics and from other fields of scientific knowledge (history, sociology, psychology, etc.). This is the most important thing to understand, because scientific fields are often limited to themselves. Even at the university level the interaction between employees of faculties or departments that have different academic directions is often not constant, much less a systemic phenomenon. Of course, if we take into account the practical side of the issue, then such interaction should be based on a deep knowledge of both the theory and methodology of interdisciplinarity.

Having briefly considered the global interdisciplinary discourse and some of its features, we now turn to the perception of this discourse within Ukrainian economics, as well as consider the essential components in the application of an interdisciplinary approach to economics.

Dr. S. Borodina, an employee of the Economics and Forecasting Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine notes the following: "The role and importance of a new integrative approach to the study of economic reality is growing. Only such a scientific approach to the organization of economic research contributes to the discovery of deep, general patterns..." [1, p. 54]. It must be mentioned that the "interdisciplinary approach" is often used in a synonymous sense as "integrative". Such an approach allows to study the general patterns, but it can also be practically applied to solve very specific problems on the scale of an individual organization. However, it is more important that the National Academy of Sciences of Ukraine considers that the role and importance of this approach is only growing.

Another opinion considered here will be the opinion of the Vice-Rector of Kyiv National University of Economics A. Kolot. He writes: "Economics can function productively, identify current trends and future trends and fully fulfill its mission only if the methodological principles of the research are updated. Part of the improvements, of course, is the mastery of modern research methodology, which requires the use of the full potential of the interdisciplinary approach" [6, p. 5]. As we can observe, the vice-rector of one of the most influential economic universities in Ukraine speculates about the possibility of the interdisciplinary (and multidisciplinary) approach application to economics.

It can be found that some of the Ukrainian scientists are too positive about interdisciplinary approach implementation. However, the authority of the institutions mentioned here, as well as scientists, can only create a serious attitude to such innovations. In the strategic perspective, this can mean a gradual, sustainable and productive development of the benefits provided by the interdisciplinary approach application to economics. In order to achieve this, Ukrainian scientists need to turn to foreign developments regarding the theory of interdisciplinarity. Such research will be relevant

for two reasons: 1) research has a long tradition of development in capitalist societies; 2) the mentioned theory is widely used within these societies, with the involvement of academic communities.

It is a well known fact that innovations can be perceived both positively and negatively. Since we found that Ukrainian scientists are open to such innovations, let's determine if such openness correlate with existing global trends? Nowadays, the theory of interdisciplinarity gradually replaces "economic imperialism", hence, global trends and expectations of Ukrainian scientists coincide. It is necessary to determine to what extent interdisciplinarity will be absorbed by Ukrainian economics. First of all, the scientists who are professionally engaged in interdisciplinarity strongly encourage the use of a "new approach" in economics. This is a great advantage for economics. Of course, such a situation is much better than ignoring, secrecy or disagreement. In any case, if Ukrainian scientists will develop interdisciplinary economics, they can count on the support of colleagues from abroad, who have a greater experience in this field.

Regarding the latter issue, it should be noted that at the beginning of the century, in France and England, there was a wave of student discontent in the form of protests, demonstrations and open letters. This happened due to the rigidity of economics and the lack of productive change. Here is what was required of university management: "The most important issues contained in the students' letters were 1) pluralism of approaches to the study of academic economics, 2) excessive use of mathematics in economics and 3) the relationship of economics to the real world" [8 p. 174]. It is obvious that the demands of students have been heeded and in two decades economics has become more open to productive changes. It is clear that in Ukraine these changes can be rather painful. However, given the openness of both economic and interdisciplinary scientists on a global scale, we can expect a comfortable and gradual transition to the new ways of thinking.

Of course, a distinction must be made between interdisciplinarity and multidisciplinary. In general, it means only the degree of economics integration with other fields of knowledge. While most of the global economic community supports multidisciplinary (caution towards integration), there are proponents of a more radical approach. However, the use of one or other depends on the benefits they can bring.

We believe that it would be correct to distinguish the capabilities of purely academic economics from an interdisciplinary approach. A reasonable comparison of them will help to find the right way: "... Without interdisciplinarity there is no adequate knowledge of the economic system, although the specialized contribution of economists continues to be indispensable" [7, p. 353]. It is not necessary to emphasize the need to change of the whole economics, but the successful application of such innovations will help to strengthen the existing developments.

Let's consider what professional economists think about the use of other fields of knowledge: "... ignoring other professionals and aggressive rhetoric regarding

politics in the field are contrary to the foundations of other disciplines, it can only lead to the destruction and lack of communication. On the other hand, economists must encourage dialogue, mutual exchange and acceptance" [10, p. 36]. Hence, the attempt to establish mutual understanding is not an isolated phenomenon and therefore we can talk about the effectiveness of interdisciplinarity and economics combination. Existing situation can be effective when mentioned changes are systemic in nature: discussion of the possibilities at the societal level, same as wide awareness of both academic science and business. In this case, we can hope for a positive effect from innovations.

For example, changes can occur in economic education, which has already become a normal practice in developed countries. The introduction of interdisciplinary diplomas is a serious challenge for Ukraine, since there are many factors and information to consider. One of the important topics is changes to a curriculum. Specialists in economics can be strengthened by knowledge of history and philosophy subjects: "... it is a curriculum in which economics will be taught in a historical perspective and interdisciplinary, integrating economic history, history of economic thought and moral philosophy into the entire curriculum" [5, p. 421]. Other variations are also possible, for example with the inclusion of sociology or psychology, which can be quite productive. Still, this must be preceded by thorough research, which will have a strong argument about the need to introduce integrated specialties.

It is clear that such complex issues need to be addressed not only in academia. A broad public discussion with the inclusion of a maximum number of different stakeholders in the dialogue is required. At least state and business structures should represent their interests. They can provide useful advices on the structure of a curriculum and on the practical skills that are needed in a national labor market and even globally. Academic perspective should also be presented. Universities often have economic departments mixed in the general university structure. Hence, scientists have to take into account departments' needs and determine the degree of interdisciplinary interaction of economics with agricultural, technical, medical or educational sciences, etc.

For now, it is necessary to determine the extent to which the interdisciplinary approach is applied to economics, as even purely economic topics may require knowledge from other fields: "Within economics, for example, complex topics such as inflation, labor market, credit, securities or currency markets combine economics, mathematics, geography, politics, sociology, biology, physics and other sciences" [9, p. 7]. From this quote, it can be concluded unequivocally that the need for an interdisciplinary approach will increase. That is why this article raises many questions about the readiness of a national academic community to develop the theory and methodology of interdisciplinarity. It can be easily understood that the transition from sporadic and superficial application of individual interdisciplinary elements to systemic theoretical elaboration and practical application will take place. But the important question: how and in what way does this happen?

Another use of the interdisciplinary approach is the formation of new branches of knowledge within economics. One of such knowledge field is "complexity economics". This scientific field is developing in Western Europe and North America. Even the patterns of translation regarding neoteric field of knowledge are not yet established. Despite this, pluralism in the field of economics continues to grow. Once again, it is the level of pluralism and academic openness that determines the degree of the interdisciplinary approach application. Thus, with the growth of pluralism and interdisciplinarity within economics, we can negotiate about extremely useful results.

The interdisciplinary approach is opposite to "economic imperialism" to some extent. When the mainstream economic ideology tries to impose its understanding and vision of the world on other sciences it becomes rigid and hardened. Although the perception of a person exclusively as "homo oeconomicus" is quite uncommon, there is a possibility that new, more productive ways of interaction between sciences will be found.

In general, modern academic economics rarely uses the term "interdisciplinary economics". This part of economic knowledge is classified as a "heterodox economics", within which there is such a unit as "pluralism in economics". The latter directly relates to the study and use of various interdisciplinary aspects related to economics and economic reality. In addition, in the first decade of the 21st century, another specific area of economic knowledge related to interdisciplinarity was created - complexity economics. These economic spheres concern the interpretation of economics' interdisciplinary aspects by academic economists in an "economic way". This seems to be the case with the influence of "economic imperialism" prevalent in the second half of the 20th century. However, any academic discipline has the right to defend its own "disciplinary territory".

For a clearer picture, it is necessary to rise from the level of economics to the level of the theory of interdisciplinarity itself as part of the philosophy and methodology of science. In this perspective, the theory of interdisciplinarity is seen as an effective mean of explaining the complex relationships that exist between various disciplines within the science system. Accordingly, two main levels in the science system can be distinguished: the level of separate academic disciplines and the level of connections that exist between these independent disciplinary areas of knowledge. Thus, a broad transdisciplinary understanding of the science system holism allows to identify important links for economics. In this case, we can negotiate about various transdisciplinary aspects of economic knowledge.

Regarding interdisciplinarity as part of the philosophy and methodology of science, the following can be said: it provides effective tools for comprehension and exploitation of the connections that exist at the intersection of different academic disciplines. However, different disciplines use the available opportunities differently. Thus, there are various strategies for interdisciplinarity: rejection, ignorance and productive assimilation. In addition, at the "macrodisciplinary

level", integration seems stronger (formal sciences, natural sciences, life sciences, social sciences, technical sciences). For example, natural scientists recognize the interdisciplinary integration between physics, chemistry, astronomy, geography, geology as irrefutable and inevitable. Instead, much less attention is paid to interdisciplinary links with the social sciences. This state of affairs in the science system seems natural and useful.

However, in order to imagine the degree of interdisciplinarity application, it is necessary to imagine the extremes concerning the very discipline of economics. Obviously, the extreme examples are "economic imperialism" and "complete denial of the economics disciplinarity". If the first phenomenon was common for a long enough period of time, the second is unlikely. The last one would create a situation where the economic component is completely dissolved in the areas of competence of other disciplines. Accordingly, the economic component would be part of geology, agriculture, materials science, mechanics, construction, transport, sociology, demography, etc. Of course, this situation is quite imaginary and cannot become real, because in reality the above phenomenon relates to the interdisciplinary links of economics with the relevant disciplines. So we need to move not from "expansion" to "rejection", but from "productive disciplinarity" to "interdisciplinarity".

Thus, we find ourselves in a situation where economic theorizing is a reflection of economic reality. The main task (in the light of the theory of interdisciplinarity) is to avoid hypertrophied mathematical modeling as an end in itself. It is worth considering a specific ontological (or existential) situation at the micro, national and global levels. If national levels differ, then different enterprises may have a lot different needs for disciplinary economic knowledge. This set of disciplinary knowledge is supplemented by diversified legal, political, managerial, sociological or technical knowledge. The value of the theory of interdisciplinarity usually comes from a real situation and exploitation of the diverse knowledge sat from the science system. Therefore, "interdisciplinary instruments" largely eliminate the gaps between theory and practice in most areas of human activity.

The diversity of life on the planet can simply drive most rational thinking into a single disciplinary perspective. This is a most common paradox. It turns out that graduates of economic colleges cannot navigate in technical innovations or specific features of legislation. Similarly, the economic tradition and conceptual constructions of one country cannot be applied in another. Scientists have to study a large number of issues related to economic activity and thousands of features associated with it. Thus, two possible ways of further development exist: sporadic and unsystematic study of non-economic information relevant to the real economic situation, or the use of "interdisciplinary instruments" in the form of targeted study and use of main economics' interdisciplinary aspects. To some extent, it can be argued that an understanding of these problems was previously available only to the geniuses of world eco-

nomic thought. However, times are changing, so equality and pluralism are becoming available to the widest range of interested people.

The above theoretical speculations may lead to the idea of being too positive about the theory of interdisciplinarity. However, we prefer to follow the utility principle. Same as with the excessive mathematization of economics, the overuse of interdisciplinarity can be fruitless. That is why it is not necessary to artificially create new interdisciplinary fields of knowledge. The necessary elements can appear naturally, as in the case with sustainable development. Thus, a national scientific system that will feel the need to strengthen its own conceptual apparatus will be able to use the global interdisciplinary discourse and strengthen the national scientific tradition. At the current moment, we can only speculate of how the theory of interdisciplinarity will be able to influence the convergence processes in the national and global dimensions. Generally, this issue can be resolved in a constructive dialogue between proponents and opponents of this theory.

Although in some developed countries the theory of interdisciplinarity has already proved its effectiveness, some national scientific communities may still resist such innovation. Such resistance can be of two types: explicit or latent. For example, most scientific schools in a country may prefer disciplinarity and therefore interdisciplinarity (as the latest general scientific approach) may be considered pseudo-scientific or not thorough. Another example is that a national scientific community may reject interdisciplinarity due to the fact that in this field of knowledge a national scientific tradition "has already solved all the problems" and nothing new can be found. To those who are familiar with global interdisciplinary discourse, these scenarios may seem unlikely, but the bureaucracy and stubbornness of some national scientific communities may surprise anyone.

Conclusions

Summing up, our position is that the theory of interdisciplinarity provides effective tools for contemporary economic reality conceptualization and identification of latent economic problems that can be solved by involving the conceptual apparatus of non-economic academic disciplines. Given that the contemporary theory of interdisciplinarity has been developing for almost half a century, we can assume that the core of this theory has already been formed. So the following steps are a matter of proliferation and scientific discussion. On this way, profanity and feigned competence should be avoided. Otherwise we would substitute a complex and extensive scientific theory with a superficial understanding of the "interdisciplinarity" as just a term.

References

1. Borodina O. S. The complementarity principle in interdisciplinary research of economics. *Economics and forecasting*. 2015. № 2. P. 47–58 [in Ukrainian].
2. Darbellay F. The circulation of knowledge as an interdisciplinary process: traveling concepts, analogies and metaphors. *Issues in integrative studies*. 2012. № 30. P. 1-18.

3. De Gijssel P., Schenk H. Multidisciplinary economics: the birth of a new economics faculty in the Netherlands. Amsterdam : Springer Science & Business Media, 2006. 446 p.

4. Dolfma W., Kesting S. Interdisciplinary economics: Kenneth E. Boulding's engagement in the sciences. London : Routledge, 2013. 606 p.

5. Gashenko I. V., Vokina S. G., Romanov D. G., Bezrukova T. L., Kozenko Y. A. Theoretical and methodological aspects of innovation development in modern economic systems. Contemporary Economics. 2016. № 10(4). P. 363–372.

6. Kolot A. M. Interdisciplinary approach as a priority area of development for economic science and education. Independent Auditor. 2014. №8(2). С. 4–11.

7. Neves V. Economics and interdisciplinarity: An open-systems approach. Brazilian Journal of Political Economy. 2017. Vol. 37, № 2(147). P. 343–362.

8. Yeunglamko L. K. C. From discontent to reform: Towards a multidisciplinary approach to the study of economics. Australian Journal of Economic Education. 2011. Vol. 8, № 1. P. 69–86.

9. Zaman G., Goschin Z. Multidisciplinary, interdisciplinarity and transdisciplinarity: Theoretical approaches and implications for the strategy of post-crisis sustainable development. Theoretical and Applied Economics. 2010. Vol. XVII, № 12(553). P. 5–20.

10. Zilberman D. Economics and interdisciplinary collaborative efforts. Journal of Agricultural and Applied Economics. 1994. №26 (1). P. 35–42.

СПРАВЕДЛИВІСТЬ В ОПОДАТКУВАННІ ЗА УМОВИ КРЕДИТНОЇ РЕСТРИКЦІЇ

Бечко П.К.

к.е.н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Уманський національний університет садівництва

Ролінський О.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Уманський національний університет садівництва

Наталіч О.С.

аспірант, Уманський національний університет садівництва

FAIRNESS IN TAXATION UNDER CREDIT RESTRICTIONS

Bechko P.,

PhD in Economics, Professor, Uman national university of horticulture

Rolinskiy O.,

PhD in Economics, Associate Professor, Uman national university of horticulture

Natalych O.

postgraduate, Uman National University of Horticulture

Анотація

У статті висвітлені базові принципи справедливості оподаткування за умов кредитної рестрикції. Зі зміною податкового кодексу України не на користь сільськогосподарських товаровиробників з 01.01.2016 року замінено фіксований сільськогосподарський податок єдиним (4 група), а з 01.01.2017 року відмінено спеціальний режим оподаткування аграріїв податком на додану вартість. Внаслідок цього, збільшився податковий тягар на сільськогосподарських товаровиробників, має місце обмеження їх до ринку кредитних ресурсів, що супроводжується порушенням справедливості в оподаткуванні. Ігнорування сезонності виробництва, нерівномірності надходження виручки від реалізації, унеможливорює нарощування аграріями обсягів виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції, їх діяльності на умовах самооплатності і самофінансування.

Abstract

The article highlights the basic principles of fair taxation under credit restrictions. With the amendment of the Tax Code of Ukraine not in favor of agricultural producers from 01.01.2016 replaced the fixed agricultural tax with a single (group 4), and from 01.01.2017 abolished the special regime of taxation of farmers with value added tax. As a result, the tax burden on agricultural producers has increased, there is a restriction on the credit market, which is accompanied by a violation of fairness in taxation. Ignoring the seasonality of production, the uneven flow of sales revenue, makes it impossible for farmers to increase production and sales of agricultural products, their activities on a self-sustaining and self-financing basis.

Ключові слова: справедливість оподаткування, кредит, рестрикція, податкова система, принципи оподаткування, принцип ефективності, податок.

Keywords: fairness of taxation, credit, restriction, tax system, principles of taxation, principle of efficiency, tax.

З тих пір, як людство визначило для себе поняття «справедливості» воно безуспішно намагається дати точну характеристику цієї категорії. При

цьому «справедливість» є одним з базових принципів оподаткування. З часів Адама Сміта і до теперішнього часу економічна наука так остаточно і не

визначилася щодо сутності та змісту цього терміну. Термін «ефективність» податкової політики з'явився значно пізніше і відразу зайняв антагоністичну позицію щодо «справедливості». За сучасних умов важливими категоріями для вітчизняної податкової системи є справедливість та ефективність, хоча віддати перевагу будь-якій з цих категорій не представляється можливим. З проведеного огляду літератури випливає, що ні один з напрямів досліджень оптимізації податкової політики з урахуванням її справедливості і ефективності не привело до створення закінченої методики функціонування системи «справедливість - ефективність». Однак різні економічні джерела, зокрема словники і підручники дають різноспрямоване визначення економічної сутності цих термінів [1, с. 245-246].

Переважає більшість джерел щодо характеристики цих термінів зводиться до того, що податкова політика є системою заходів, яку використовує держава в сфері податків і оподаткування. Вони констатують, що завдяки податковій політиці здійснюється розроблення системи заходів, які забезпечують справляння податків, встановлюють їх ставки, визначають категорії осіб, зобов'язаних сплачувати податки, а також фіксують об'єкти оподаткування, розробляють систему пільг. В той же час, сучасні дослідження не повною мірою проводять аналогію «справедливості оподаткування» і «кредитної рестрикції», що суттєво впливає на функціонування суб'єктів аграрного виробництва всіх організаційно-правових форм.

Податкова справедливість є основною характеристикою ідеальної сучасної податкової системи. Вперше теоретично справедливість оподаткування була обґрунтована А. Смітом у праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.), в якій сформульовані та науково обґрунтовані положення принципів оподаткування, які стали фундаментом засад оподаткування [3, с. 684]. У праці сформульовано і обґрунтовано чотири принципи, які були реалізовані в податковій системі переважної більшості країн це: справедливість, визначеність, зручність, ефективність. При дотриманні цих принципів на практиці податкова політика перебуває в певному руслі, обмежуючи при цьому неправомірні дії уряду щодо взаємних прав і обов'язків громадян та держави. Принципи оподаткування – це напрями пошуку компромісів між протилежними інтересами платників податків (зберегти заощадження) і держави (сформувати бюджет) [4, с. 86].

Саме існування держави, як соціальної інституції, яка об'єднує окремих людей у суспільство і обумовлює об'єктивну необхідність існування податків. Так, на думку М. Тургенева, податки є засіб досягнення мети суспільства або держави, тобто тієї мети, яку люди собі передбачають при поєднанні своєму в суспільство, або при створенні держав. На цьому ґрунтується і право уряду вимагати податків з народу [4].

Одним із провідних спеціалістів у галузі державних фінансів другої половини XIX – початку

XX ст. був професор Михайло Мартинович Алексєєнко. В податках, на думку вченого, відчувається тісний зв'язок економічних і політичних явищ. З одного боку, податки є одним із елементів розподілу, складовою частиною ціни (з аналізу якої і почалась власне економічна наука). З іншого, – встановлення, розподіл, вилучення і використання податків є однією з функцій держави. [5, с. II].

Фінансова політика держави за сучасних умов головним чином, базується на чіткій системі фінансових важелів та стимулів, серед яких основними виступають податки, збори, інші обов'язкові платежі суб'єктів господарювання, домогосподарств, фізичних осіб, інших категорій платників до бюджету та цільових фондів. Формування та функціонування справедливої податкової системи, для сільськогосподарських товаровиробників особливо за умов кредитної рестрикції є пріоритетним дослідженням. Справедливість в оподаткуванні за умов кредитної рестрикції є важливою складовою зменшення податкового тягаря для сільськогосподарських товаровиробників.

Державна фінансова політика, що проводиться в останнє десятиліття в Україні не сприяє вирішенню повною мірою проблем, пов'язаних з покращенням фінансового стану сільськогосподарських підприємств, виходу їх з фінансової кризи.

На фінансовий стан сільськогосподарських підприємств суттєво впливають такі чинники як: конкуренція імпортової продукції, диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, недостатні обсяги інвестицій в сільське господарство, відсутність на ринку кредитних послуг небанківських фінансових установ, послуг зі страхування ризиків, високий ступінь зносу основних засобів, наявність значних розмірів дебіторської і кредиторської заборгованості, невідповідність податкових зобов'язань підприємств перед державою і їх фінансових можливостей.

Аграрному виробництву притаманні специфічні особливості, які виокремлюють цю галузь з поміж інших національної економіки. Найбільш Характерними особливостями сільськогосподарського виробництва, що виокремлює цю галузь з поміж інших галузей національної економіки є:

- висока залежність від зовнішніх джерел фінансування, зумовлена часовим лагом між надходженням виручки від реалізації продукції та витратами на виробництво сільськогосподарської продукції впродовж року;
- недостатність власних джерел фінансування в зв'язку з іммобілізацією фінансових ресурсів, спрямованих на створення сезонних понаднормативних виробничих запасів, необхідних для забезпечення процесу виробництва;
- пряма залежність формування фінансових результатів від природно-кліматичних умов;
- відсутність справедливого принципу оподаткування в державі, за умов кризових явищ та кредитної рестрикції.

Внаслідок відмічених особливостей діяльність сільськогосподарських підприємств супроводжу-

ється високими ризиками, які впливають на формування фінансів і об'єктивно обумовлюють активну участь держави в регулюванні діяльності сільськогосподарських підприємств за допомогою їх субсидування, зміни умов і принципів оподаткування, використання пільгового кредитування тощо.

Функціонування вітчизняної податкової системи за сучасних кризових умов і кредитної рестрикції супроводжується перебудовою вітчизняних політичних, правових, соціальних і економічних інституцій за умови відповідності справедливої податкової політики держави, пріоритетним фундаментальним принципам, яким вона повинна керуватися, доступність до банківських кредитів на ринку кредитних послуг при стабільній обліковій політиці Національного банку України. Ринкові умови господарювання, глобалізація світової економіки зумовили зростання ролі податків, здатних забезпечити як фінансування державних витрат так і вдосконалення загальних принципів оподаткування, основним з яких є справедливість оподаткування. За сучасних умов податки розглядаються як обов'язковий елемент державної системи. Демократичні інституції, задекларовані в конституціях як країн з розвинутими ринковими відносинами, та і тих, що розвиваються, прагнуть до створення та підтримки свободи і суспільного благоустрою своїх громадян. Звідси випливає необхідність справедливості в оподаткуванні як важливої складової державної діяльності.

Аналізуючи справедливість в оподаткуванні та надмірну закредитованість суб'єктів аграрного виробництва свідчить, що на державному рівні ігнорується як пільгові умови кредитування аграріїв так і пільгові режими їх оподаткування. Вітчизняне податкове законодавство передбачає ряд пільг і умов,

при оподаткуванні сільськогосподарських товаровиробників, які постійно змінюються шляхом внесення поправок до Податкового кодексу України, зокрема збільшення грошової оцінки земель при оподаткуванні єдиним податком (4 група) та ставок оподаткування. З іншого боку держава недоотримується пільгових умов кредитування аграріїв, здебільшого пільгові кредити отримують великотоварні сільськогосподарські підприємства. З огляду на це аграрії вимушені використовувати у вигляді джерел фінансування кредити банківських установ за загальною прийнятими відсотковими ставками за кредит

Відносини держави і платників податків, позичальників кредитів регулюються законами в односторонньому порядку і прямого впливу на ці закони як платники податків так і позичальники кредитів – не мають.

За сучасних умов система оподаткування податком на прибуток юридичних осіб суттєво відрізняється від оподаткування юридичних осіб у вигляді дивідендів, роялті тощо. Так при оподаткуванні прибутку підприємств застосовується ставка 18 % від оподатковуваного прибутку, а роялті і дивіденди 5 %. За таких умов простежується несправедливість в оподаткуванні.

За досліджуваний період внаслідок суттєвої зміни податкового законодавства щодо оподаткування сільськогосподарських товаровиробників суттєво зростає сума сплачених ними податків та зборів (табл.1) розмір яких в 2017 р. становив 22,2 млрд. грн, що в 3,53 рази більше порівняно з 2012 р. На тлі абсолютного зростання сум сплачених аграріями податків до бюджетів всіх рівнів зростає їх частка в загальній сумі податків, що надійшли до бюджетів всіх рівнів від платників в цілому по національній економіці.

Таблиця 1

Основні економічні показники фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників України, за роками

Показники	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.	2016р.	2017р.	2017 у % до 2012р.
Валова додана вартість, млрд. грн	113,2	132,4	161,1	236,0	277,2	305,2	2,7 р.
Частка сільського господарства у валовій доданій вартості, %	8,9	9,9	11,7	14,2	13,8	12,1	3,2 в.п.
Вартість продукції сільського господарства в постійних цінах в цінах 2010 р., млрд. грн	223,3	252,9	251,4	239,4	254,6	249,2	111,6
Темп росту продукції сільського господарства в постійних цінах 2010 р. (у цінах попереднього року), %	96,1	113,6	102,2	95,2	106,3	97,8	+1,7 вп.
Темп росту продукції сільського господарства в постійних цінах 2010 р. (до 2010 року), %	115,5	131,2	134,1	127,1	135,8	132,9	+17,4 в.п.
Темп росту продукції сільського господарства в постійних цінах 2010 р. (до 1990 року), %	79,8	90,7	92,6	88,2	93,8	91,8	+12,0 вп.
Частка продукції сільського господарства у постійних цінах 2010 р. до валового внутрішнього продукту, %	15,3	16,6	15,8	12,0	10,7	11,7	-3,6 в.п.

Показники	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.	2016р.	2017р.	2017 у % до 2012р.
Загальна сума сплачених податків господарюючими суб'єктами національної економіки, млрд. грн	352,4	353,9	367,5	507,6	650,8	828,2	3,53 р.
Сума сплачених податків сільськогосподарськими товаровиробниками, млрд. грн	7,4	7,8	8,7	14,4	12,1	22,2	3,0 р.
Частка сплачених податків аграріями до загальної суми сплачених податків платниками податків України, %	2,1	2,2	2,4	2,8	1,9	2,7	0,6вп.
Фінансовий результат до оподаткування, млрд. грн	26,9	15,3	21,7	103,4	90,1	78,8	2,92 р.
Частка сплачених податків аграріями до фінансового результату до оподаткування, %	27,5	50,9	40,1	13,9	13,4	28,2	0,7 вп.
Рівень рентабельності, %	22,1	11,4	20,6	41,7	33,6	23,5	+1,4 в.п.
Частка суб'єктів господарювання, які отримали збиток, %	25,2	19,7	15,3	11,1	11,6	13,3	-11,9 в.п.

Якщо частка податків сплачених аграріями в 2012 р. до загальної суми сплачених податків суб'єктами господарювання національної економіки склала 2,1 %, то в 2017 р. на 0,6 відсоткових пункти більше. На тлі зростання прибутку сільськогосподарських товаровиробників в 2017 р. порівняно з 2012 р. в 2,92 рази і рівня рентабельності на 1,4 відсоткових пункти податкове навантаження на аграріїв зростає в основному за рахунок відміни спеціального режиму оподаткування податком на додану вартість та зростання ставок і бази оподаткування єдиним податком (четверта група).

Досвід країн з розвинутими ринковими відносинами свідчить про суттєві розміри фінансової підтримки сільськогосподарським товаровиробникам. В той же час, державна фінансова підтримка вітчизняним сільськогосподарським товаровиробникам, яка сформована з кінця минулого століття передбачає як прямі, так і непрямі методи її реалізації. В основі прямих методів державної фінансової підтримки аграріям через міністерство аграрної політики і продовольства закладений механізм її перерозподілу відповідно до бюджетних програм. Непрямі методи державної фінансової підтримки аграріїв, включали пільгове оподаткування, та відмінений на вимогу МВФ спеціальний режим оподаткування податком на додану вартість.

З огляду на чисельні зміни, внесені до Податкового кодексу України механізм державної підтримки на сьогоднішній день суттєво різниться від чинного на дату прийняття цього нормативного акту. До внесених змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування сільськогосподарських

товаровиробників метою застосування норм цього нормативного документу для аграріїв було стимулювання інвестиційної привабливості, нарощування ними виробництва конкурентоспроможної продукції на світових ринках та обсягів вирощування органічної продукції, і головне, зростання ВВП галузі.

Державна фінансова підтримка аграріям передбачає цінове регулювання, як гуртових цін з окремих видів сільськогосподарської продукції шляхом встановлення мінімальних та максимальних інтервенційних цін, так і застосування інших заходів, передбачених Законом «Про державну підтримку сільського господарства»[3], при дотриманні правил антимонопольного законодавства та правил добросовісної конкуренції.

Оцінка еволюції теоретичних концепцій державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників засвідчує, що в умовах ринкового господарювання вона є суб'єктивно необхідною: сільське господарство через наявність притаманних йому особливостей не може отримати від реалізації вирощеної продукції дохід, який міг би повністю покрити витрати виробництва, забезпечити розширене відтворення виробництва та соціальний розвиток сільських територій. Обсяги та структуру видатків, закладених у Державному бюджеті на відповідний рік формує вектор нинішньої аграрної політики. За останні роки розмір фінансової державної підтримки суб'єктам господарювання має тенденцію до зменшення про що свідчать дані представлені в (табл.2).

Динаміка видатків загального фонду Державного бюджету України
на фінансування аграрної галузі, за роками

Показники	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Відхилення (+,-) 2018/2012
Видатки Державного бюджету, млрд. грн всього	492,4	505,8	523,1	679,9	835,5	1056,7	1250,1	757,7
у % до попереднього року	118,1	102,7	103,4	129,9	122,9	126,5	118,3	x
Міністерство аграрної політики та продовольства, , млрд. грн	7,4	7,5	5,8	4,7	4,4	5,5	6,3	6,4
у % до загальних видатків Зведеного Державного бюджету	1,50	1,48	1,11	0,69	0,53	0,52	0,50	x
Державна пряма підтримка аграрного сектору, млрд.грн	4,3	4,3	3,6	2,6	2,2	9,4	11,1	6,8
в тому числі -фінансова підтримка шляхом здешевлення кредитів, млрд. грн	0,4	0,7	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	-0,1
- кредити фермерським господарствам, млн.грн.	21,6	20,3	27,9	25,6	15,8	65,0	43,1	0,8

Зі зростанням загального обсягу видатків Державного бюджету в 2018 р. порівняно з 2012 р. на 757,7 млрд. грн. частка державної підтримки аграрної галузі не суттєва її частка в загальних видатках Зведеного Державного бюджету в 2018 р. склала 0,50 %, що на 1,0 відсотковий пункт менше в порівнянні з 2012 р. Загальна сума державної фінансової підтримки за різними бюджетними програмами для всієї галузі зростає і в 2018р. склала 11,1 млрд. грн , що на 6,8 млрд. грн. більше порівняно з 2012р.

Однією із пріоритетних статей фінансової державної підтримки аграріїв є фінансова підтримка шляхом здешевлення кредитів. У 2000 р., паралельно з проведенням аграрної реформи в Україні запроваджено механізм державної підтримки аграріїв через здешевлення кредитів відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 25 лютого 2000 р. №398 [4]. В основі цього механізму закладено здешевлення відсоткових ставок за банківські кредити. Часткове відшкодування кредитних ставок суб'єктам аграрного виробництва за рахунок бюджетних коштів за своєю сутністю не є ринковою акцією, оскільки його базовими принципами є державне регулювання функціонування ринку фінансових послуг. Однак, такі компенсаційні ви-

плати певною мірою сприяли розблокуванню кредитування аграріїв, розширили їх доступ до кредитних ресурсів на ринку кредитних послуг. Пільгове кредитування сільськогосподарських товаровиробників перебуває під впливом макроекономічних факторів найбільш істотними з яких є : стійкість національної валюти; ступінь інтеграції національної економіки у світову; загальний економічний ріст; державне регулювання ринку продовольства; залежність від експортного потенціалу; забезпечення цінового паритету між сільськогосподарською і промисловою продукцією. Фінансова підтримка суб'єктів господарювання через механізм здешевлення кредитів здійснюється в режимі кредитної субсидії та полягає у субсидуванні частини плати (відсотків) за використання кредитів, наданих банками в національній та іноземній валюті. Динаміка фінансової підтримки на здешевлення кредитів , що представлена в таблиці свідчить , що її розмір не суттєвий і варіативно складає від 0,7 млрд. грн. в 2013 р. до 0,3 млрд. грн. за період з 2014 – 2018 рр. Це дає підстави стверджувати , що такий механізм фінансової державної підтримки аграріїв на здешевлення кредитів фактично в межах держави не працює. Оцінка кредитування національної економіки в цілому і аграрної галузі представлена в (табл.3).

Кредитні ресурси сільського господарства України, за роками

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Залишки кредитів, наданих суб'єктам господарювання діяльності усім галузям національної економіки на кінець року, млрд. грн	692	779	788	822	1047	1059
в тому числі:						
- сільське господарство	41	55	48	55	52	46
- частка сільського господарства, %	5,9	7,1	6,1	6,7	5,8	6,3
Відсоткові ставки за кредити всіх галузей національної економіки, %	15,2	16,7	21,4	16,2	16,5	16,9
в тому числі сільське господарство	18,0	22,0	22,0	17,0	20,2	20,1
Прострочені кредити позичальників всіх галузей національної економіки, млрд. грн	128,6	239,5	271,4	281,9	231,5	266,4
- частка прострочених кредитів, %	18,6	30,7	34,4	34,3	37,3	36,9
Прострочені кредити суб'єктів господарювання аграрної галузі, млрд. грн	2,4	6,0	5,9	6,1	5,3	5,8
- частка прострочених кредитів	5,9	10,9	12,3	11,1	9,3	8,7

За досліджуваній період залишки кредитів, наданих суб'єктам господарювання аграрної галузі до загальної заборгованості по національній економіці складають від 5,8% в 2017 р. до 7,1% в 2014 р. В той же час, спостерігається суттєвий розрив в відсоткових ставках за банківські кредити по всіх галузях національної економіки і сільського господарства, зокрема. Аналогічна ситуація має місце і в 2018 р. банківські кредити для аграріїв на 3,2 % дорожчі, ніж в цілому для всіх галузях національної економіки. Із загальної суми залишків кредитів наданих суб'єктам господарювання всіх галузей національної економіки загальна сума прострочених складала в 2018 р. 36,9%, що на 18,6 відсоткових пункти більше в порівнянні з 2013 р. Залишки прострочених кредитів по аграрній галузі в 2018 р. склали 8,7% до загальних залишків кредитів

Пільгове кредитування суб'єктів господарювання аграрної галузі за період його існування накопила низку недоліків основним з яких є її вкрай нерівномірний географічний розподіл. Половину всієї суми аграрних кредитів країни отримують підприємства, зареєстровані в Києві та Київській області. Використовуючи державні банки, бажано наблизити територіальні пропорції розподілу кредитних ресурсів до обсягів регіонального аграрного виробництва.

Для сучасного розвитку аграрного сектора національної економіки та нарощування його конкурентоспроможності на світовому й національному ринках аграрної продукції в Україні є значний потенціал. Важлива роль у цьому процесі належить фермерським господарствам. Їх переваги, порівняно з іншими організаційними формами господарювання, виявляються у простоті створення, вільному входженні на ринок і виході з нього, гнучкості управління та спрощеній процедурі прийняття рішення, оперативному реагуванні на зміни в кон'юктурі ринку, вищому рівні мотивації праці. В той же час, ефективність управлінської діяльності фермерських господарств України, динамічність їх розвитку в межах національної економіки

суттєво залежить від рівня та якості використання механізмів державної фінансової підтримки, завдяки якій забезпечується їх функціонування на умовах розширеного відтворення. За сучасних ринкових умов, глобалізаційних процесів державна фінансова підтримка фермерських господарств є однією із ключових інструментів організації аграрного бізнесу й ефективного управління ним. З огляду на важливість функціонування фермерських господарств, проблеми підвищення їх рентабельності й конкурентоспроможності за ринкових умов виникає усвідомлена потреба надання фінансової підтримки фермерським господарствам статусу однієї із стабільних статей витрат Державного бюджету України. В той же час, за період з 2014 – 2018 рр. на розвиток фермерських господарств державна підтримка була виділена лише в 2018 р. в розмірі 1,0 млрд. грн.

Стратегія розвитку аграрного сектора економіки на період до 2020 р. [6] була схвалена ще у 2013 р. У 2015 р. був розроблений проект Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр. [7]. Положення, розроблені в цих нормативних актах не знайшли відображення на законодавчому рівні з питань аграрної політики. Порядок державної підтримки аграріїв визначається щорічно в законах України «Про Державний бюджет України» та низкою підзаконних нормативних актів. Отже, постійно змінюються не стільки стратегічні пріоритети, скільки результати лобіювання інтересів зацікавлених груп у політичному процесі при формуванні та затвердженні державного бюджету. Дослідження сучасного стану державної підтримки аграріїв виступає основою для розробки заходів з її удосконалення, перетворення аграрної політики на дієвий чинник сталого розвитку аграрного сектора та гарантування продовольчої безпеки країни.

Стратегічною галуззю сільського господарства є тваринництво. За останні роки тваринницька галузь демонструє деяке пожвавлення щодо виробництва продукції (табл.4).

Таблиця 4

Показники діяльності тваринницької галузі сільськогосподарських підприємств України, за роками[1]

Показники	2000	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Індекс виробництва продукції тваринництва сільськогосподарськими підприємствами, у % до попереднього року	х	107,0	108,1	103,5	96,4	98,1	100,7
Виробництво продукції:							
- м'ясо, у забійній вазі, тис. т	438	1271	1441	1452	1464	1490	1483
у % до 2000 р.	х	2,9 р.	3,3 р.	3,3 р.	3,3 р.	3,4 р.	3,3р.
у тому числі							
- яловичина і телятина	305	97	111	99	94	99	95
у % до 2000 р.	х	31,8	36,4	32,5	30,8	32,5	31,1
- свинина	91	304	362	377	400	397	373
у % до 2000 р.	х	3,3р.	3,9р.	4,1 р.	4,4 р.	4,4р.	4,1 р.
- м'ясо птиці	36	868	966	975	968	993	1014
у % до 2000 р.	х	24,1р.	26,8р.	27,1р.	26,9	27,6	28,2
- молоко, тис. т	3669	2535	2582	2648	2669	2706	2766
у % до 2000 р.	х	69,1	70,4	72,2	72,7	73,8	75,3
Вовна, т	1311	556	470	379	314	266	255
у % до 2000 р	х	42,4	35,9	28,9	23,9	20,3	19,5
Кількість сільськогосподарських тварин, на кінець року тис. голів:							
-ВРХ	5037	1507	1438	1310	1270	1214	1167
у % до 2000 р	х	29,9	28,5	26,0	25,2	24,1	23,2
- корови	1851	575	565	529	505	485	467
у % до 2000 р	х	31,1	30,5	28,6	27,3	26,2	25,2
- свині	2414	3557	3879	3733	3704	3566	3304
у % до 2000 р	х	147,3	160,7	154,6	153,4	147,7	136,9
- вівці	413	260	244	201	181	179	178
у % до 2000 р.	х	62,9	59,1	48,7	43,8	43,3	43,1
Птиця, млн. голів	25,3	117,9	132,1	122,1	112,0	109,8	112,5
у % до 2000 р	х	4,7 р.	5,2 р.	4,8 р.	4,4 р.	4,3 р.	4,4 р.

Приведені в (табл.4) дані свідчать про зростання виробництва продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємств крім 2015 і 2016 рр. Намітилася стійка тенденція з виробництва м'яса свиней і м'яса птиці, зокрема в 2017 р. відповідно до 2000 р. в 4,1 і 28,2 рази. В той же час, виробництва м'яса яловичини і телятини в 2017 р. порівняно з 2000р. складає 31,1% або скоротилося на 210 тис. т. Аналогічна ситуація з виробництва молока валове виробництво якого в 2017 р. порівняно з 2000 р. складає 75,3% або скоротилося на 903 тис. т. За досліджуваний період намітилася стійка тенденція до скорочення обсягів виробництва вовни обсяг виробництва якої в 2017 р. порівняно з 2000

р. складає 19,5%з одночасним зменшенням поголів'я овець кількість яких в 2017 р. порівняно з 2000 р. зменшилася на 235 тис. голів. На тлі зменшення обсягів виробництва окремих видів продукції зменшується за досліджуваний період поголів'я худоби. Так, поголів'я корів в 2017 р. порівняно з 2000 р. скоротилося на 1384 тис. голів, загальної кількості ВРХ на 3870 тис. голів.

Такий стан діяльності сільськогосподарських підприємств з виробництва тваринницької продукції загрожує продовольчій безпеці країни і є передумовою до фінансової підтримки галузі з боку держави. Про розмір державної підтримки тваринницької галузі свідчать дані (рис.1)

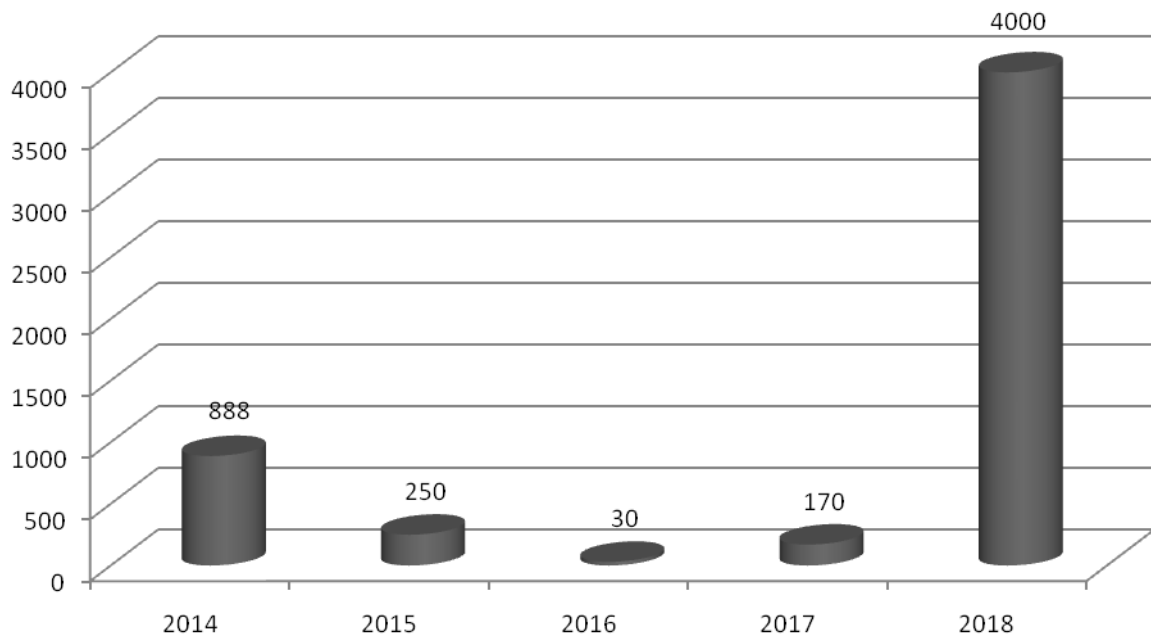

Рис. 1 Динаміка державної підтримки тваринництва в Україні у 2014–2018рр., млн грн

Як свідчать дані державна фінансова підтримка тваринницької галузі не суттєва. І лише в 2018 р. на підтримку галузі спрямовано 4000 млн. грн. В той же час, досвід фінансової державної підтримки свідчить, що у вітчизняній практиці відсутня розроблена політики щодо підтримки сільського господарства в цілому і тваринницької галузі, зокрема з урахуванням особливостей відтворення галузі та її багатофункціонального характеру.

В той же час, для збалансованого виконання сільським господарством економічних, соціальних і екологічних функцій у США виділяється 10% вартості виробленої сільськогосподарської продукції, а в країнах ЄС – 20%, то в Україні цей показник за досліджуваний період становив понад 7%, з 2016 р. унормований у розмірі 1%. Водночас у 2017 р. із належних 6,3 млрд. грн було виділено всього 5,52 млрд. грн, а на 2018 р. замість 7 млрд. грн заплановано 6,3 млрд. грн, що багаторазово менше з розрахунку на 1 га угідь, ніж у європейських та інших країнах.

Висновок.

Підсумовуючи вищесказане, можна помітити, що принцип ефективності сьогодні, як правило, не використаний ні в теорії, ні в практиці. Деякі ідеї даного принципу ми можемо спостерігати в принципах економічності, справедливості, економічної обґрунтованості тощо. Але також слід зауважити, що суть, яка виражена в даних принципах, не зовсім відповідає первинним ідеям принципу ефективності оподаткування, який висловлює пріоритет прав платника податків. Ефективність адміністрування передбачає, що процедура податкових стягнень повинна бути максимально простою для платників податків, зборів та інших обов'язкових платежів. Податки повинні бути сконструйовані таким чином, щоб даючи дохід державі, не впливали негативно на економіку і суспільство. Оподаткування має бути зручним для платника податків, стягування

податків має здійснюватися найбільш дешевим способом. Також слід зазначити питання ефективності норм податкового права, які багато в чому визначаються гнучкістю податкової політики держави. Це виражається в зміні вже встановлених правових норм, якщо вони не відповідають соціально-економічним умовам їх застосування.

Список літератури

1. Kirkbride J., Olowofoyeku A. Revenue Law. Principles and Practike Tudor, 1998. 401p.
2. З великих доходів – більші податки: уряд пропонує запровадити прогресивну шкалу оподаткування ПДФО. URL : <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100016348-z-velikikh-dokhodiv-bilshi-podatki-uryad-proponuye-zaprovaditi-progresivnu-shkalu-opodatkuвання-pdfo>
3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. М.: «Соцэкгиз». 1962. 684 с.
4. Налоговое право: учебник для вузов/ под. ред. проф. С.Г. Пепеляева. М.: Альпина Паблишер, 2015. 796с.
5. Алексеенко М. М. Подходный налог и условия его применения. Харьков, 1885. 35 с.
6. Алексеенко М. М. Взгляд на развитие учения о налоге у экономистов. А. Смита, Ж.-Б. Сэя, Рикардо, Сисмонди и Д.-С. Милля. Харьков, 1870. XXXVI + 171 с.
7. Косолапов А. И. Налоги и налогообложение: учебное пособие / М.: издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2005. 872с.
8. Пансков В.Г. Налоги и налогообложение в Российской Федерации: учебник / М.: Финансы и статистика. 2006. 509 с.
9. Налоговое право. Общая часть: учебник и практикум для академического бакалавриата / под ред. И.И. Кучерова. М.: издательство «Юрайт», 2014. 760 с.

10. Кучерявенко Н.П. Курс налогового права. В 6 т. Т. III: учение о налоге / Х.: Легас; Право, 2005. 600с.

11. Ланг Й. Проект кодекса налоговых законов для государств Восточной Европы / Бонн: Министерство финансов ФРГ. 1993. 464 с.

12. Закон Украины «О системе налогообложения» від 25 червня 1991 року №1252-XII(недійсний). URL : <http://search.ligazakon.ua/>.

13. Податковий кодекс України від 02.12.2010 №2755 VI. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/>.

СЫРЬЕВЫЕ РЕЗЕРВЫ КАК ОСНОВА ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ НОВОЙ ВАЛЮТНОЙ СИСТЕМЫ (СЫРЬЕВОЙ СТАНДАРТ ИЛИ СОКРОВИЩНАЯ ВАЛЮТНАЯ СИСТЕМА)

Гилин В.Ф.

Независимый исследователь

Некоммерческое партнерство

«Клуб изобретателей Прикамья Gefest»

Россия, г. Пермь

RAW MATERIAL RESERVES AS A BASIS FOR THE FORMATION NEW MONETARY SYSTEM (COMMODITY STANDARD OR TREASURE MONETARY SYSTEM)

Gilin V.

Independent researcher

Non-profit partnership

"Club of inventors of Prikamye "Gefest",

Russia, Perm

Аннотация

Работой рассмотрены накопленные противоречия между состоянием «полного мира», в трактовке юбилейного доклада Римского клуба - 2018 и спекулятивным характером действующей Ямайской валютной системы, являющейся одной из нерешенных проблем в общей проблеме выживания человека как вида. В качестве альтернативы, способной устранить целый пласт противоречий, создавшихся в сфере международных отношений и торговли, может стать предложенный автором Сырьевой стандарт или Сокровищная валютная система, описательно раскрытая и в постулированном виде представленная. Работой также раскрыт механизм функционирования новой валютной системы.

Abstract

The work considers the accumulated contradictions between the state of the "complete world", in the interpretation of the anniversary report of the Club of Rome - 2018 and the speculative nature of the current Jamaican monetary system, which is one of the unsolved problems in the general problem of human survival as a species. As an alternative, capable of eliminating a whole layer of contradictions that have arisen in the field of international trade, the Commodity Standard proposed by the author or the Treasure Monetary System, which is descriptively disclosed and presented in a postulated form, can become. The work also reveals the mechanism of functioning of the new monetary system.

Ключевые слова: Доклад Римского клуба – 2018, сырьевой стандарт, Сокровищница валютная система, Ямайская валютная система, доллар США, фидуциарные деньги, Центральный банк, средства материального обеспечения национальной валюты, мерило стоимости национальной валюты, мультивалютная корзина.

Keywords: Club of Rome Report 2018, Commodity Standard, Monetary System Treasury, Jamaican Monetary System, US dollar, fiduciary money, Central Bank, means of material support of the national currency, measure of the value of the national currency, multicurrency basket.

Тяга человечества к познанию окружающего мира, к анализу происходящих событий и явлений в природе и обществе, во все времена занимала самые лучшие его умы. Не является исключением и эпоха новейшей истории, поставившая в повестку дня проблему выживание человека как вида. Казавшаяся невероятной еще каких-то полвека назад, она теперь находится в числе остро актуальных.

Среди многочисленных резолюций общественных мероприятий мирового уровня, посвященных проблеме выживания, устойчивого развития (Декларация Рио-де-Жанейро по окружающей среде и развитию, 1992) особое место продолжает занимать юбилейный доклад РИМСКОГО КЛУБА -

2018 «Come on! Капитализм, близорукость, население и разрушение планеты». Отправной точкой для авторов доклада послужила концепция «полного мира», предложенная американским экологом и экономистом Германом Дейли. В отличие от «пустого мира» - мира неизведанных территорий и избытка ресурсов, «полный мир» является заполненным до краев с весьма смутными перспективами дальнейшего расширения границ возможного.

Преодоление очевидного противоречия между состоянием «полного мира» и его возможностями авторы доклада видят в решении вопроса о «философских корнях текущего состояния мира». До той

поры, пока не будет изменено мировоззрение в глобальном масштабе, мир будет находиться в фатальной опасности. В самом деле, как можно смотреть в будущее, если планета деградирует, авторитаризм и фундаментализм находятся на подъеме, а спекулятивный капитал торжествует?!

Раскрывая тезис о капитале, *Римский клуб* полагает, что в восьмидесятих годах прошлого столетия произошло вырождение капитализма, основным источником прибыли в рамках которого стали финансовые спекуляции. Это явилось одной из причин финансового кризиса 2008-2009-го годов. При этом банкиры, как указывается в докладе, не только сохранили свои позиции, но и вышли победителями: «они сделали себя «слишком большими, чтобы проиграть» - или чтобы отправиться в тюрьму».

По мнению авторов доклада, девяносто восемь процентов финансовых операций ныне носят спекулятивный характер. В офшорных зонах спрятано от двадцати одного до тридцати двух триллионов долларов. Проблема заключается в том, что существующий переизбыток капитала, находящегося в фиктивных, но высокодоходных сферах, остается не мотивированным к приходу в те направления человеческой деятельности, от которых напрямую зависит будущее планеты.

В попытке перевода отдельных «философских корней текущего состояния мира», представленных в докладе в сферу практической деятельности человечества, рассмотрим тему возможной трансформации сырьевых резервов в основу для формирования новой валютной системы. В очередной раз отмечая спекулятивный характер ныне действующей Ямайской валютной системы, с доминантным положением доллара США на финансовом рынке (о чем уже было сказано выше со ссылкой на доклад *РИМСКОГО КЛУБА-2018*), перейдем в кратком изложении непосредственно к сути предлагаемой финансовой новации. Для этого, моделируя вполне возможную ситуацию, причислим к разряду сокровищ не только часть драгоценных металлов, но и многие прочие торгуемые на сырьевых биржах товары, находящиеся в состоянии, как минимум, государственного резерва, то есть в положении полностью подконтрольном национальному Центробанку отдельно взятого государства.

При этом сырьевые резервы могут быть сформированы не только в хранилищах Центробанка, но и непосредственно в местах их добычи, получения, а потому находиться под его контролем через уполномоченные регулятором региональные коммерческие банки. В этом случае в основе предлагаемого Сырьевого стандарта или Сокровищной валютной системы будет находиться сырьевая корзина, в состав которой может быть включен некий перечень торгуемых на мировых площадках товаров в определенных, строго установленных весовых и объемных пропорциях. То есть, проще говоря, Сырьевой стандарт будет поддержан Центробанком открыто заявляемой на финансовом рынке корзиной сырьевых товаров, консолидировано находящихся в резерве.

Так в некую национальную корзину, скажем, *корзины-А*, может войти набор, состоящий, например, из тройской унции золота, тройской унции платины, ста тонн каменного угля, десяти тонн пшеницы, ста баррелей нефти и так далее товаров, реально находящихся в резервных хранилищах Центробанка. Сформированные по такому принципу резервы позволяют заложить не только основу к обеспечению национальных валют, но и к поддержанию их курса в соответствии с принятой финансовой стратегией Центробанка. Для достижения этой цели финансовый регулятор в декларативном порядке и с заявленной периодичностью станет устанавливать стоимость своего национального сырьевого стандарта, то есть стоимость созданной им сырьевой корзины.

Таким образом, оценка национальной сырьевой корзины будет происходить в национальной валюте (для России - рубли) и с учетом текущих курсов мультивалютной корзины иных резервных валют, а также с учетом политики Центробанка, паритета ее покупательской способности в отношении национальной валюты с учетом способности принятого темпа ее инфляции и т.д. В этом случае сырьевые ресурсы обретут значимость полноценных золотовалютных резервов, а свойство материального обеспечения национальной валюты будет подкреплено и юрисдикцией, и суверенитетом самого государства. В условиях затяжных военных конфликтов, разрушительных техногенных аварий, террористических актов, климатических стихийных бедствий и пандемий, с принудительной изоляцией миллионов человек, такого рода золотовалютные резервы могут самопроизвольно обретать статус сокровищ.

Возможно процесс установления курса национальной валюты на основе Сырьевого стандарта кому-то может показаться чрезмерно затратным, а сами транзакции неоправданно усложненными. На самом же деле использование возможностей современной вычислительной техники сводит проблему к ничтожно малым ресурсным тратам, не несущих в себе сколько-нибудь видимых проблем технического характера. Поэтому запущенные в деловой оборот золотовалютные резервы в рамках принятого Центробанком национального Сырьевого стандарта могут стать основой требований по заключаемым заинтересованными сторонами международным договорам и внутренним сделкам.

Последовательный переход мирового сообщества к новой валютной системе, выстроенной на основе Сырьевого стандарта, позволит избежать создания национальных золотовалютных резервов, пока ещё несущих в себе заметную долю спекулятивной составляющей. Непременно уйдет в прошлое и институт долговых обязательств развитых государств, который, на примере тех же США, системно дает «сбой» в моменты острых политических кризисов (отметим с их стороны золотовалютные задолженности Франции, Ирану, Венесуэле и т.д.). Вместе с вопиющей необязательностью «сильных мира сего» на государственном уровне должна исчезнуть и практика спекулятивных игр на

сырьевые товары в ходе проведения массированных биржевых спекуляций.

Таким образом, заметно успокоив стихию биржи и бушующих на ней страстей, попутно радикально изменив финансовое мировоззрение сообщества наций, спекулятивная экономика постепенно уступит место деньгам, способным работать не на свое воспроизводство, необоснованное обогащение многочисленной армии спекулянтов, а на благо всех без исключения людей, включая самые бедные слои населения, человеческой цивилизации в целом. Устранив таким образом основу межнациональных противоречий, одновременно с этим будут созданы и предпосылки к установлению равенства возможностей для развития всех без исключения мировых экономик. Ну, а с фактической гармонизацией межгосударственных отношений в сферах товарообмена и движения финансов, справедливого соблюдения интересов всего человеческого сообщества, можно будет надеяться и на создание условий для комплексного решения всех прочих проблем, поднятых докладом РИМСКОГО КЛУБА-2018.

Подводя итоги вышесказанному, двигаясь при этом по пути прогресса, здравого смысла и инстинкта самосохранения, сформулируем в постулатах сущность Сырьевого стандарта.

1. Сырьевой стандарт – это средство материального обеспечения национальной валюты, выражаемое набором сырьевых продуктов, нахо-

дящихся в резервах Центрального банка или на ответственном хранении у его уполномоченных операторов.

2. Сырьевой стандарт – это мерило стоимости национальной валюты, курс которой определяет Центральный банк относительно мультивалютной корзины торгуемых на рынке резервных валют.

3. Сырьевой стандарт – это денежный агрегат Центрального банка, раскрывающий во времени в наборе сырьевых продуктов структуру национального резерва и определяющий характер ликвидности этого платежного инструмента.

Дальнейший экономический рост России, с выходом ее на лидирующую по темпам роста позицию в мире, во многом будет зависеть от готовности многонационального народа России к проведению в стране той политической реформы, которая будет направлена на переход в рамках Конституции РФ с республиканско-президентской на республиканско-парламентскую форму управления государством.

Список литературы

1. Юбилейный доклад РИМСКОГО КЛУБА - 2018 «Come on! Капитализм, близорукость, население и разрушение планеты», Э. Вайцзекер и А. Вийкман.

2. Декларация Рио-де-Жанейро по окружающей среде и развитию, 1992 г.

«РАЗМЫВАНИЕ» СРЕДНЕГО КЛАССА В РОССИИ: КАК ПРИОСТАНОВИТЬ ЭТОТ ПРОЦЕСС В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ?

Шаховская Л.С.,

доктор экономических наук,
профессор кафедры Мировая экономика и экономическая теория
Волгоградский государственный технический университет

Климкова К.О.

соискатель степени кандидата экономических наук
Волгоградский государственный технический университет

THE DOWNFALL OF THE MIDDLE CLASS IN RUSSIA: HOW TO PUT AN END TO THIS ONGOING SITUATION DURING A PANDEMIC?

Shakhovskaya L.,

Doctor of economic science,
professor of department of World Economy and Economic Theory,
Volgograd State Technical University

Klimkova K.

Candidate of Sciences degree seeking applicant
Volgograd State Technical University

Аннотация

Актуальность исследования проблемы определения и поддержания среднего класса в России не вызывает сомнений. Поскольку средний класс играет доминирующую роль в экономической жизни государства. В процессе анализа уровня бедности и среднего класса были применены статистические и логические методы исследования. По случаю наступления COVID – 19, в статье рассмотрены необходимые институциональные преобразования в экономической деятельности страны. Усовершенствованная институциональная основа для продуцирования среднего класса должна достойно представить данный класс как с точки зрения абсолютной и относительной концепций измерения дохода, так и со стороны субъективного подхода к этим процессам.

Abstract

The relevance of the research problem of defining and maintaining a middle class there is no doubt in Russia. The middle class plays a dominant role in the economic life of the state. In the process of analyzing the level of poverty and the middle class, statistical and logical research methods were applied. On the occasion of the COVID - 19, in the article describes the necessary institutional reforms in the country's economic activity. Improved institutional framework for the production of middle class should adequately represent the class in terms of absolute and relative concepts of income measurement, and by the subjective approach to these processes.

Ключевые слова: уровень бедности, бедность, институт, институциональный подход, средний класс, образование.

Keywords: the level of poverty, the poverty, the institution, the institutional approach, middle class, education.

Актуальность исследования проблемы определения и поддержания среднего класса в России не вызывает сомнений. Проблема среднего класса играет доминирующую роль в экономике России. Одной из первоочередных целей государства является поддержание необходимых условий для возможностей зарабатывать на себя и содержание своей семьи. При этом необходимо осознавать важность помощи малообеспеченным и тем, кого называют средним классом. И потому можно констатировать, что основополагающим вектором для развития социального государства выступает цель преодоления неминуемо возникающих кризисных условий в результате экономических и социальных противоречий [1]. Более того, необходимо акцентировать внимание на институциональном уровне. Так, институты, которые в прошлом были эффективными, сейчас становятся неэффективными и остаются таковыми долгое время [2]. Целью данной статьи является исследование основ институциональных преобразований экономической деятельности госу-

дарства в условиях пандемии, преследуя цель умножения количества населения среднего класса. В процессе анализа уровня бедности и «среднего класса» были применены статистические и логические методы исследования.

Во второй декаде 21 века Российской Федерации удалось довольствоваться улучшением статистического показателя уровня бедности населения, для чего были предприняты немалые денежные вложения. И они привели к улучшению показателя экономической бедности населения страны. Для наглядного исследования далее в статье приводится показатель уровня бедности в периоде последних пяти лет – 2015-2019 гг., зафиксированный российским органом государственной статистики [3]. По представленным данным можно наблюдать, что велись работы по улучшению денежных доходов населения. В итоге за пять прошедших лет сократился уровень бедности на 1,1%, или другими словами, улучшилось состояние монетарного дохода у 1,5 миллионов граждан (Таблица 1).

Таблица 1

Численность населения с денежными доходами ниже величины прожиточного минимума в 2015-2019 гг.

Численность населения с денежными доходами ниже величины прожиточного минимума					
	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.
- в процентах от общей численности населения	13,4	13,2	12,9	12,6	12,3
- млн. чел.	19,6	19,4	18,9	18,4	18,1

В течение 2013-2018 гг. возможно наблюдать перманентное увеличение прожиточного минимума для детей, пенсионеров и трудоспособного населения страны. Прирост показателя с 2013 года

закрепился за цифрами на 41,3%, 38,6% и 38,5% соответственно [4]. На фоне ускорения инфляции и, следовательно, увеличения стоимости потребительской корзины, прожиточный минимум также вырос к концу 2018 года. (Таблица 2).

Таблица 2

Величина прожиточного минимума (ПМ), руб.

	Величина прожиточного минимума (ПМ), руб.				% населения с денежными доходами ниже ПМ
	Все население	Трудоспособные	Пенсионеры	Дети	
2013	7306	7871	5998	7022	10,8
2014	8050	8683	6617	7752	11,2
2015	9701	10455	7965	9472	13,3
2016	9828	10598	8081	9660	13,3
2017	10088	10899	8315	9925	13,2
2018	10213	11069	8464	9950	12,9

Но, что происходило со «средним классом» и его доходами в России? В РФ давно созрел, не менее трудный этап развития, с точки зрения повышения монетарных доходов населения – необходимо было производить стабилизацию и продуцирование среднего класса в стране.

Изначально значилось, что при переходе нашей страны к рыночной экономике, рыночные отношения будут способствовать повышению экономической активности населения, и в связи с этим будет продуцировать средний класс. Благодаря

среднему классу будет создана гарантия экономической и социальной стабильности общества. Ведь, в сущности, именно средний класс является главным потребителем создаваемых экономических благ, обеспечивая расширение совокупного спроса. Средний класс увеличивает инвестиционные вложения благодаря своим накоплениям, и конечно, «средний класс» является основным налогоплательщиком, налогами которого в значительной части мог бы формироваться государственный бюджет страны.

Кого считать средним классом? Власти Российской Федерации руководствуются критерием определения «среднего класса», который обозначили специалисты Всемирного банка. Средним классом предлагается считать граждан, чей доход в полтора раза превышает уровень бедности. Здесь замечена яркая приверженность в использовании «объективного» - монетарного подхода к оценке того или иного класса населения.

В контексте применения к России данного монетарного подхода, необходимо, чтобы доход превышал в полтора раза актуальный прожиточный минимум. Прожиточный минимум по итогам 2019 года сложился в размере 10843 руб./мес., а значит, что для удовлетворения статусу «среднего класса» достаточно иметь доход - 16 265 руб./мес.

В настоящее время, даже если брать усредненный показатель минимума монетарных доходов для существующего «среднего класса» в России, можно зафиксировать его ухудшение. Поскольку в первой половине 2019 года реальные денежные доходы населения России были снижены на 1,3%. Необходимо уточнить, что в целом доходы падают с 2014 года. В период 2014-2017 гг. можно было заметить ограничение возможностей для сбережений и личного потребления. Так, что к 2018 году темп прироста показателя отменился близким к нулю. Даже с учетом единовременной денежной выплаты пенсионерам (в 2017 году, падение зафиксировано на 0,2%).

Таблица 3

Структура денежных доходов населения России в 2016-2018гг. (млрд. руб.)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Всего денежных доходов, млрд. рублей	39903.7	44650.4	47920.6	53525.8	54113.0	55272,1	57456,5
в том числе (в процентах):							
Оплата труда, включая скрытую зарплату	65.1	65.3	65.8	65.6	64.7	65,3	66,2
Доходы от предпринимательской деятельности	9.4	8.6	8.4	7.9	7.8	7,7	7,5
Социальные выплаты	18.4	18.6	18.0	18.3	18,9	19,6	19,4
Доходы от собственности	5.1	5.5	5.8	6.2	6.5	5,4	4,9
другие доходы	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0	2,0	2,0

Замедление спада реальных располагаемых доходов преподнесла положительная динамика заработной платы в реальном выражении (Таблица 3). Но ускорение потребительской инфляции 2018 года и медленный рост ВВП, увеличение стоимости обязательных взносов и платежей, т.е. повышение налоговой нагрузки и процентных платежей по кредитам в банках определили инертную динамику реальных располагаемых доходов [5].

Рассматривая такое понятие как «средний класс» целесообразно включать также и показатели субъективного подхода. А значит, это говорит о необходимости владения вполне определенным образованием, имуществом и недвижимостью, которые нужно обеспечивать монетарно.

Субъективная концепция оценки материального положения населения ухудшилась во второй половине 2018 года. В соответствии с исследованием Российского комитета государственной статистики о мнении населения о материальном положении, отразилось увеличение оценок «очень хорошо» и «хорошо», а количество отрицательных

оценок снизилось (Рисунок 1). Интересно заметить, что в 2016-2018 гг. во I и IV кварталах граждане оценили свое материальное положение ниже, чем во II и III кварталах.

В первом полугодии 2018 года увеличение положительных оценок текущего материального положения обосновывается повышением реальных располагаемых доходов, и принудительным пересмотром потребительских стандартов на уровень ниже.

Во втором полугодии 2018 года общая оценка материального положения населения ухудшилась:

- общая доля негативных оценок во второй половине 2018 года увеличилась, достигнув отметки 26,3% в IV квартале 2018 г.;

- общая доля оценок граждан, оценивающих свое материальное положение положительно во второй половине 2018 года снизилась после достижения максимального значения за последние три года во II квартале (10,3%).

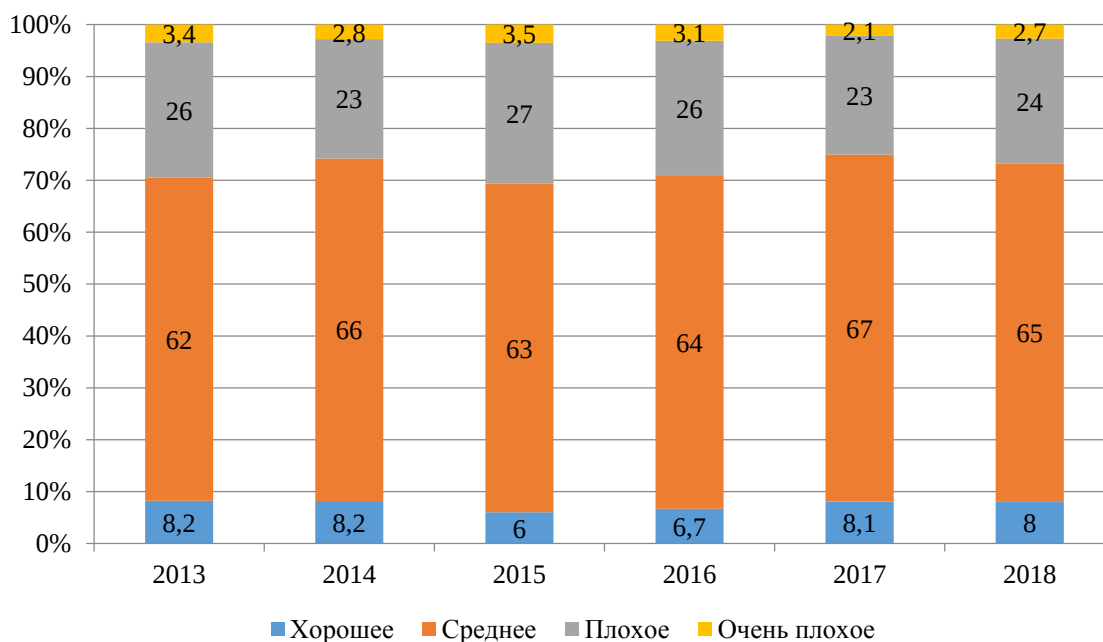

Рисунок 1 - Мнение населения о текущем материальном положении, %, 2013–2018 годы

Информация Российского комитета государственной статистики иллюстрирует бедность россиян. Почти половина семей не могут приобрести товары длительного пользования, в связи с тем, что доходов хватает только на покупку еды и одежды. Эти данные приводились в исследовании Российского комитета государственной статистики в мае, основанном на данных 48 тыс. домохозяйств. 59,2% молодых семей не могут себе позволить покупку товаров длительного пользования, таких как холодильник, стиральные машинки или автомобили. 57,9% неработающих пенсионеров отметили у себя такую же проблему. Кроме того, 15% семей сообщили, что им денег хватает только на еду, а покупка одежды и оплата услуг ЖКХ уже стала для них проблемой. 0,7% семей не хватает средств даже на еду. Купить все, что считают нужным, могут себе позволить лишь 3,2% россиян [6].

Исходя из представленных данных, информации абсолютной и субъективной концепций определения «среднего класса», во второй декаде 21 века на территории Российской Федерации можно неумолимо фиксировать размывание понятия «средний класс» на институциональном уровне.

Более того, сама жизнь диктует нам вполне реальные новые правила, которые в условиях чрезвычайных ситуаций непременно форсируют и преподносят нам возникающие события с совершенно неожиданной стороны. Так, пандемия, охватившая мир по случаю COVID -19 - безусловное зло, но стремление сохранить человеческие жизни и переход на самоизоляцию, перевел почти всю деятельность большинства стран в виртуальное пространство, особенно услуги. И для того, чтобы жить и работать в сложившейся из-за пандемии чрезвычайной ситуации, населению необходим высокий уровень образования, позволяющий понять возможные угрозы и связанные с ними некоторые ограничения личной свободы. Кроме того, хорошее

образование формирует умение сотрудничать с искусственным интеллектом, что требует не только профессиональных знаний, но постоянного переобучения и профессиональной переподготовки.

В связи с происходящими в данный момент времени институциональными преобразованиями в организации экономической жизни населения, важность образования и его институциональная реорганизация, являются правильным направлением, который поспособствует увеличению количества населения, относящегося к среднему классу в рамках стабильных институциональных преобразований:

- приверженность к грамотно-последовательному образованию. Образование должно носить непрерывный и сквозной характер: от общей школы с профессионально направленными отраслевыми классами – следующим обучением в среднем специальном учебном заведении – и, завершая выбранный «курс», обучением высшему профессиональному образованию в университетах России. Правильно организованный и настроенный механизм воздействия качественного профессионального образования в государстве способствует трудоустройству на рынке труда обученных специалистов, что приводит к недопущению институционализации бедности в стране [7]. Это позволит гражданам иметь достойное образование, необходимую профессиональную квалификацию, а государству, позволяет качественно совершенствовать рынок труда с последующим наращиванием интеллектуальной и профессиональной мощности трудовых ресурсов для увеличения ВВП и стабилизации социально-экономической ситуации в стране;

- совершенствование инновационных кластеров в регионах РФ. Создавая инновационные кластеры в регионах Российской Федерации, центрами которых должны стать университеты, тесно сотрудничающие с отраслевыми научными центрами

крупных корпораций и НИИ РАН. Это позволит, в первую очередь, сократить социальную бедность. Потому как для решения современных глобальных проблем (ориентация на зеленую экономику, получение энергии из ВИ, раздельный сбор мусора, оздоровление не только всей планеты, но и человеческого организма) произойдет превращение инновационных региональных кластеров в "точки роста" ВРП и ВВП, как в целом в стране, так и в каждом ее регионе. Это автоматически приведет к росту спроса на новые идеи на любом рынке труда, и значит, произойдет как сокращение всех видов бедности (экономической, социальной), так и подержит формирующийся «средний» класс. Более того, человек будет чувствовать свою нужность обществу и получит общественное признание.

Усовершенствованная институциональная основа для продуцирования «среднего» класса должна достойно представить данный класс как с точки зрения абсолютной и относительной концепций измерения дохода, так и со стороны субъективного подхода к этим процессам.

Список литературы

1. Марыганова Е.А. Размывание среднего класса – угроза развитию социального государства [Электронный ресурс] // Управление. 2017. №2 (16). – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/razmyvanie-srednego-klassa-ugroza-razvitiyu-sotsialnogo-gosudarstva> (дата обращения: 26.08.2020).
2. Шаховская Л.С. Институционализация бедности в России: можно ли остановить этот процесс? / Л.С. Шаховская, К.О. Климкова // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. - 2016. - № 3. - С. 67-78.
3. Количество населения с доходами ниже величины прожиточного минимума 2010-2018 гг. (млн. чел.) [Электронный ресурс]// Официальный сайт Федеральной службы государственной статистики. – Режим доступа: <http://www.gks.ru/> (дата обращения: 26.08.2020)
4. Величина прожиточного минимума в России в 2012-2018 гг.(млрд. рублей) [Электронный ресурс]// Официальный сайт Федеральной службы государственной статистики. – Режим доступа: <http://www.gks.ru/> (дата обращения: 26.08.2020)
5. Структура денежных доходов населения России в 2012-2017 гг.(млрд. рублей) [Электронный ресурс]// Официальный сайт Федеральной службы государственной статистики. – Режим доступа: <http://www.gks.ru/> (дата обращения: 26.08.2020)
6. Бюллетень о текущих тенденциях российской экономики / В. Павлюшина, В. Бриллиантова, Н. Кулаева // Аналитический центр при Правительстве Российской Федерации. –2019. – №46. - 16 с.
7. Климкова, К.О. Междисциплинарное образование как основа борьбы с бедностью в развивающихся странах мира / К.О. Климкова // Вестник Южно-Уральского гос. ун-та (Вестник ЮУрГУ). Серия «Экономика и менеджмент». - 2018. - Т. 12, № 4. - С. 7-13

СОВРЕМЕННЫЕ ФОРМЫ ЭКСПЛУАТАЦИИ ТРУДА В СОЦИАЛЬНО-ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЯХ НА РОССИЙСКОМ РЫНКЕ ТРУДА

Кравцевич С.В.

*Кандидат экономических наук,
докторант базовой кафедры Тогово-промышленной палаты РФ «Развитие человеческого капитала» ФГБОУ ВО «РЭУ им. Г.В. Плеханова»*

MODERN FORMS OF LABOUR EXPLOITATION IN SOCIAL AND LABOR RELATIONS IN THE RUSSIAN LABOUR MARKET

Kravtsevich S.

*candidate of economic Sciences
Doctoral Student of the Basic Department of the Togovo-Industrial Chamber of the Russian Federation
"Development of Human Capital" of the FSBU "REU G.V. Plekhanova"*

Аннотация

В статье рассматриваются современные форма эксплуатации труда присутствующие на российском рынке труда в виде работы за пределами допустимого рабочего времени и без соответствующей оплаты труда, обуславливается несовершенной конкуренцией на рынке труда, которая приводит к сдерживанию воспроизводстве рабочей силы. Имеющая исторические корни данная проблема актуальна и для современной России, охватывая большую часть работников и в тоже время находясь в тени от статистических наблюдений. Оказывая скрытое негативное влияние на социально-трудовые отношения эксплуатация труда негативным образом отражается на воспроизводстве рабочей силы.

Abstract

The article examines the modern form of labor exploitation present in the Russian labor market in the form of work at the aisles of permissible working hours and without appropriate pay, caused by imperfect competition in the labor market, which leads to the containment of the reproduction of the labor force. The historical roots of this problem are relevant for modern Russia, covering the majority of workers and at the same time being in the

shadows of statistical observations. By having a hidden negative impact on social and labour relations, the exploitation of labour has a negative impact on the reproduction of the labour force.

Ключевые слова: эксплуатация труда, несовершенная конкуренция, воспроизводство рабочей силы, социально-трудовые отношения, рынок труда.

Keywords: exploitation of labour, imperfect competition, labour reproduction, social and labour relations, the labour market.

Современная эксплуатация труда работников, присутствующая на отечественном рынке труда в виде работы за приделами допустимого рабочего времени и без соответствующей оплаты труда, обуславливается несовершенной конкуренцией на рынке труда, которая приводит к прекращению воспроизводства рабочей силы. Профессионально-ориентированное рабочее движение, принимающее форму забастовок, характерно для отечественного рынка труда на протяжении всего периода существования рыночных отношений. Зарождение рабочего движения в России приходится на начало XX века. Одновременно с развитием капиталистических отношений, выстраиваемых на волнах промышленно-индустриального прогресса и роста экономики, проходят свое становление и рыночные отношения. Одними из существенных и проблемных вопросов этих отношений становятся вопросы рабочего времени и оплаты труда наемных работников. Большое влияние на сдерживание рыночных отношений того времени оказывает классовая разрозненность общества. На фоне формирования новых общественных классов наемных работников и капиталистов (предпринимателей) продолжают оставаться жизнеспособным дворянство и крестьянство с традиционным укладом общественной жизни. В связи с чем, в развитии российского общества отмечается противоречивость тенденций, одна из которых направлена на прогрессивное развитие общества, а вторая на его регрессивное (сдерживающее) развитие. Как следствие, в экономике и в обществе в целом происходит поляризация социально-экономического пространства. Происходит классовое расслоение общества, подкрепленное экономическими факторами. Так, возникают общественные классы рабочих и крестьян как бедной части населения и классы капиталистов и землевладельцев как богатой и обеспеченной части населения, которая в своем составе немногочисленна. Данные обстоятельства находят свое отражение в учениях социалистов того времени и, главным образом, в учениях К. Маркса об эксплуататорской сущности капитала.

В начале двадцатого века в России происходит становление рабочего движения, которое с течением времени принимает массовый, а затем и политический характер. Основные требования рабочего класса направлены на улучшение условий труда и повышение качества жизни. Причины возникновения рабочего движения находят свое научное обоснование в трудах К. Маркса и объясняются феноменом «эксплуатации труда» работников.

«Эксплуатация — это безвозмездное присвоение прибавочного продукта одних людей другими, значительное имущественное неравенство, вредные условия труда, отсутствие профилактики профзаболеваний, односторонняя специализация работников на неквалифицированном монотонном труде, лишение возможности интеллектуального развития». Одним из основных положений теории эксплуатации К. Маркса выступает то, что «процесс эксплуатации протекает в сфере производства, а не обращения; эксплуатация выражает характер господствующих отношений собственности и вытекает из неравного доступа различных агентов к средствам производства» [2].

Феномен «эксплуатации труда» и столь сильная актуализация учений К. Маркса в современном обществе и их популяризация среди рабочего класса приходится на переходный период становления социально-трудовых отношений в России. Старая формация общества еще не изжила себя, а новая формация начала набирать стремительные темпы развития, что породило противоречивость в социально-трудовых отношениях общества и как следствие стремительное расслоение общества на классы.

Таким образом, незаконченность становления рыночных отношений в социально трудовой сфере характеризуется псевдо-рыночными отношениями или неоформленными рыночными отношениями, где конкуренция, как составляющая рынка труда, не способствует в установлении рыночного эквивалентного равновесия, между заработной платой и рабочим временем работника. Научным обоснованием тому выступает описание, антагонистичного по своей сути «конкуренции», явления «эксплуатации труда», которое обосновывает неравносность заработной платы и рабочего времени на рынке труда, процессы присвоения чужого труда классом буржуазии и отсутствие как такового обращения в социально-трудовых отношениях (т.е. присвоение в сфере производства).

С другой стороны, неэквивалентная природа эксплуатации труда указывает на то, что обмен в социально-трудовых отношениях присутствует, но характеризуется не свободными принципами (свободной конкуренцией) и эквивалентным обменом, а несовершенными механизмами (несовершенная конкуренция) и не эквивалентным обменом (см. табл. 1).

Таблица 1

Понятийно-категориальное противопоставление		
Понятия	Конкуренция	Эксплуатация
Сфере распространения	Обмена	Производство
Дефиниции понятий	Стремление и удовлетворение	Присвоение, отчуждение
Сущностная основа	Эквивалентное, взаимовыгодное, справедливое, благоразумное	Не эквивалентность

Феномен «эксплуатации труда» находит свое место и после революции 1917 года и перехода к социалистическому обществу. Борьба с классовым обществом до революционной России, имела видимые результаты. Класс буржуазии и землевладельцев исчез, но «эксплуатация» как социально-экономическое явление не исчезла. Более того, она приобрела общественно-политический характер и экстремальные формы проявления. Эксплуатации подвергались не работники, а заключенные.

«Эксплуатация труда заключенных позволяла получать огромные прибыли, обходясь при этом сравнительно небольшими государственными дотациями на содержание исправительно-трудовых лагерей. Например, по плану 1940 года бюджет ГУЛАГа составлял 7 млрд. 864 млн. рублей, его доходная часть — 7 млрд. 735 млн. рублей. [6]. Согласно приказу НКВД СССР от 19 августа 1940 года «О переустройстве ГУЛАГа» были созданы управления промышленного и специального строительства, горно-металлургической промышленности, топливной, лесной промышленности, строительства авиационных заводов, снабжение лагерей истроек. Приказом НКВД СССР от 26 февраля 1941 года на базе отделов и управлений ГУЛАГа были организованы самостоятельные промышленные главки наркомата: железнодорожного строительства, гидротехнического строительства, промышленного строительства, лесной промышленности, шоссейных дорог и т.д. К концу 1940 года ГУЛАГу подчинялись 53 лагеря, 425 ИТК, 50 колоний для несовершеннолетних. Общая численность заключенных составляла более полутора миллиона человек [3].

В современном информационном обществе происходит становление новых форм эксплуатации труда. Принципиально новый подход к исследованию феномена «эксплуатации» проведен С.А. Афанасьевым, который расширяет понятийную основу данной категории и рассматривает противоположный к «присвоению», процесс «отчуждения». Исследователем определяется что, «присвоение есть превращение веществ и энергии среды, окружающей какую-либо часть мира, в вещества и энергию этой части. Напротив, отчуждение есть превращение веществ и энергии данного объема в вещества и энергию окружающей среды». Современное понимание «эксплуатации» раскрывается «неэквивалентностью взаимоотношений субъектов общественных отношений, выражающаяся в присвоении одними субъектами рынка или государством результатов труда, творчества, талантов других субъектов, возникающая в силу рассогласования интересов сторон» [2].

С усилением роли человека в производственном процессе, переход от регламентированного труда к творческому труду, новые формы эксплуатации труда работников выражаются не только в неоплаченном рабочем времени, но и в присвоении свободного времени работника» [1]. В силу творческого содержания труда работник, с одной стороны, вынужден, а с другой стороны, стремится к получению результатов своей работы, тем самым реализуя свои потребности и стремления в выполняемой работе. При этом свободное располагаемое время работника существенно сокращается тем, что он постоянно находится в рабочем процессе, задерживается на рабочем месте и т.п.

Результатом присутствия эксплуатации труда, как следствия ограниченной (более ранней) и несовершенной (более поздней) конкуренции на рынке труда, становится развитие рабочего движения и форм их проявления, а также избыточный оборот рабочей силы, который не связан с ликвидацией рабочих мест [5].

Эксплуатация труда как негативное явление социально-трудовых отношений становится следствием проявления несовершенной конкуренции на российском рынке труда, состоящей в том, что работодатель вовлекает в производственный процесс работников за пределами рабочего времени, при этом их труд не оплачивается, так как считается, что работник на добровольной основе выполняет трудовые функции. И более, работодатель стремится привлечь работника к работам за пределами допустимого трудовым кодексом рабочего времени, тем самым отнимая у работника располагаемое свободное время. Таким образом, несовершенное конкурентное поведение работодателей направлено на присвоение (отчуждение работников) части созданной им стоимости в виде неоплаченной заработной платы, а также на присвоение свободного времени работника, предназначенного на отдых и другие жизненные надобности, что не позволяет осуществлять воспроизводство рабочей силы. Несовершенное конкурентное поведение работодателей не может не влиять на рынок труда, а именно на равновесное ценообразование труда, снижая его уровень, тем самым уменьшая доход работников.

Меры государственного регулирования направлены на совершенствование законодательства, результатами которого становятся законы о социальном партнерстве, профсоюзы, о режиме труда и отдыха, об оплате труда работников. Но реализация данных законов не всегда результативна, так как социально-трудовые отношения лежат не только в правовой сфере, но и имеют еще и социальную сферу. В связи с чем, возникают рабочие

ситуации, носящий добровольно-принудительный характер для работников, от которых они отказаться не могут. Так, анализ статистики показал неустойчивую динамику численности работников, участвующих в забастовках. Рост забастовок отмечается 2003-2004 гг., 2007 г., 2011 г., 2014-2015 гг. По численности работников, принимавших участие

в забастовках, 2004-2005 гг. являются самыми активными — 195,5 и 84,6 тыс. человек. В последующие периоды численность бастующих работников не превышала 3 тыс. чел. При этом, индекс производительности труда характеризуется ежегодным ростом 101-107 % (см. табл. 2).

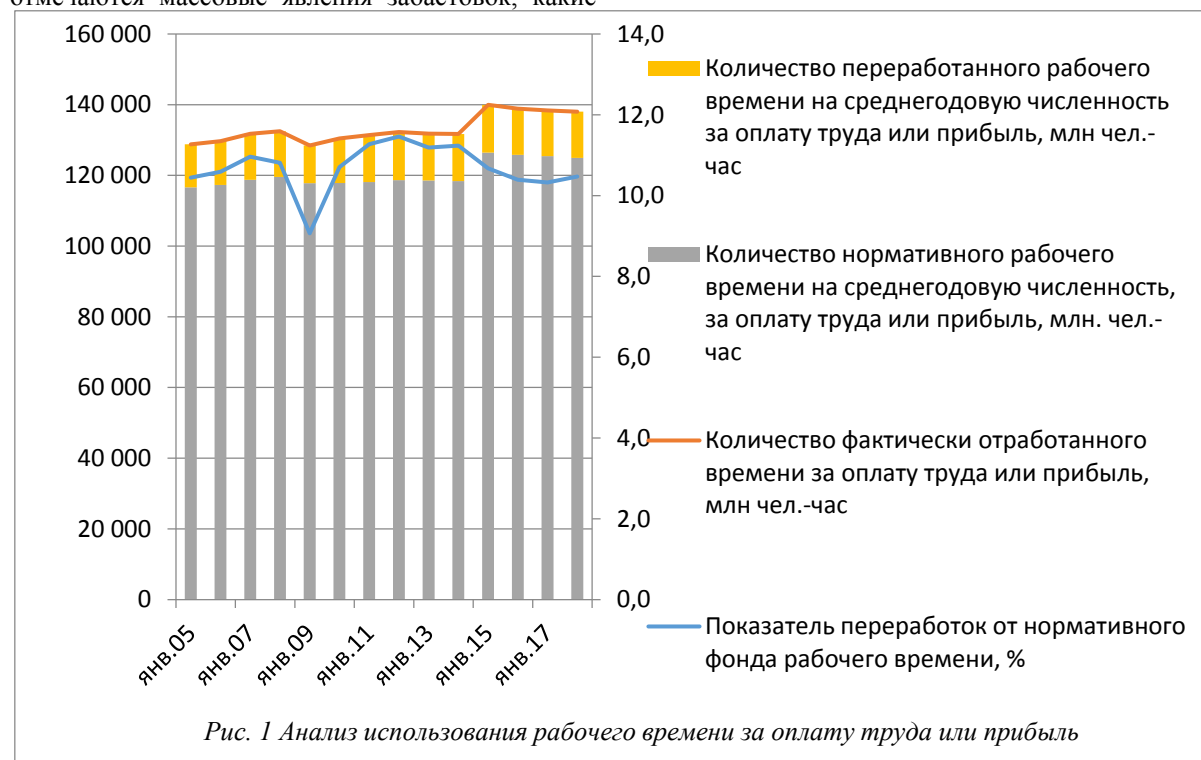
Таблица 2

Анализ динамики забастовок и индекса производительности труда

Признак/Период	янв.01	янв.02	янв.03	янв.04	янв.05	янв.09	янв.13	янв.17	янв.18
Рост/снижение численности работников, участвующих в забастовках, %	42	30	146	3 430	43	1	40	100	100
Индекс производительности труда, в % к предыдущему году			107	107	106	96	102	102	102

Таким образом, проводимые забастовки не оказывают существенного влияния на экономику, носят локальный характер и выступают индикативными сигналами о чрезвычайных ситуациях на региональных рынках труда. После 2000-х годов не отмечаются массовые явления забастовок, какие

они имели на российском рынке труда в начале 90-х годов, когда забастовочное движение принимало форму негативного социально-экономического явления, влияющего на производительность труда, а значит на экономику России.

Анализ использования рабочего времени предполагает расчет нормативного фонда рабочего времени, рассчитываемого исходя из табельного фонда рабочего времени 1970 чел.-час. в год на одного работника, за исключением ежегодного отпуска в 28 календарных дней из расчета 8 часового рабочего дня и фактической среднегодовой численности работников организаций.

Анализ показателей использования рабочего времени показал, что за период с 2005 по 2018 гг. показатель переработанного и оплаченного рабочего времени остается стабильным и находится в интервале 10,3 – 11,5 % от нормативного фонда рабочего времени. На начало рассматриваемого периода, фактически отработанное рабочее время за оплату труда или прибыль составило 128 800 млн. чел.-час., из которых переработанное и оплаченное

рабочее время составило 12 181 млн. чел.-час., а показатель переработок составил 10,4 % от нормативного фонда рабочего времени. На конец рассматриваемого периода, фактически отработанное рабочее время — 138 032 млн. чел.-час., из которых переработанное и оплаченное рабочее время — 13 085 млн. чел.-час., а показатель переработок составил 10,5 % от нормативного фонда рабочего времени (см. рис. 1).

Анализ динамики использования рабочего времени показал неустойчивую динамику роста фактически отработанного рабочего времени за оплату труда или прибыль, где рост за период 2005–2018 гг. составил 107,2 % и неустойчивую динамику роста переработанного рабочего времени, где рост за период 2005–2018 гг. составил 107,4 %. Динамика показателя переработанного рабочего времени

также характеризуется не устойчивостью. С 2014 года отмечена тенденция к снижению показателя переработанного рабочего времени в 95 %–99,3 %, тогда как в 2018 году отмечается незначительный

рост показателя в 101,4 %. Рост показателя переработанного рабочего времени за рассматриваемый период составил 100,3 % (см. табл. 3).

Таблица 3

Анализ динамики использования рабочего времени за оплату труда или прибыль за период с 2005 по 2018 гг.

Признак/Период	янв.06	янв.07	янв.08	янв.09	янв.13	янв.17	янв.18	янв.05- янв.18
Рост/снижение количества фактически отработанного времени за оплату труда или прибыль, %	100,7	101,6	100,5	97,0	99,7	99,6	99,7	107,2
Рост/снижение количества нормативного рабочего времени на среднегодовую численность, за оплату труда или прибыль, %	100,6	101,3	100,7	98,5	99,9	99,7	99,6	107,1
Рост/снижение количества переработанного рабочего времени на среднегодовую численность за оплату труда или прибыль, %	102,0	104,8	99,3	82,6	97,5	99,0	101,0	107,4
Рост/снижение показатель переработок от нормативного фонда рабочего времени, %	101,4	103,5	98,6	83,8	97,6	99,3	101,4	100,3

Таким образом, доля переработок в фактически отработанном рабочем времени остается не изменой, тогда как нормативный фонд рабочего времени и фактически отработанное рабочее время имеют схожую динамику в 107,1 % и 107,2 % соответственно. В связи с чем, на российском рынке труда остается актуальным вопрос о количестве фактически отработанного рабочего времени, которое отрабатывают работники и которое не оплачивается работодателем. Особенно это актуально для группы работников «Служащие», «Специалисты» и «Руководители», труд которых не имеет материально-вещественный характер и трудно поддается количественному измерению. Такая форма скрытой занятости работников и форма эксплуатации работников негативным образом отражается на конкуренции в социально-трудовых отношениях и, следовательно, на конъюнктуре отечественного рынка труда, снижая спрос на рабочую силу, тем самым увеличивая безработицу на российском рынке труда по отдельным группам работников и специальностей.

Не совершенность конкуренции в социально-трудовых отношениях состоит в том, что работники вынуждены неформально, по «собственной инициативе» перерабатывать рабочее время, так как это становится одним из условий приема работников в организацию. С другой стороны, работодатель, пользуясь «собственной инициативой» работника в выполнении работ за пределами нормальной продолжительности рабочего времени, будь то вечерние работы или работы в выходные дни, экономит на затратах на оплату труда, тем, что не привлекает в организацию дополнительных работников. Так в 2017 году статистика количества вакансий фикси-

ровала 886,6 тыс. чел. или 2,7 % вакансий от списочной численности, в 2018 году — 967,7 тыс. чел. или 2,9 % вакансий от списочной численности. Остается не ясным объем скрытых потребностей организации в рабочей силе, которые покрываются за счет неформальных переработок — современной формы эксплуатации труда работников.

Список литературы

1. Григорова Я.В. Трансформация труда и новые формы эксплуатации творческой деятельности / Я.В. Григорова // Личность. Культура. Общество. 2012. Т.14. № 3 (73-74). С. 204–208
2. Гринкевич Л.С. Эксплуатация в современном обществе (содержание, измерение, тенденции, пути блокирования). — Томск: Изд-во НТЛ, 2005. — 248 с.
3. Земсков В.Н. Заключение, спецпоселенцы, ссылки и высланные / В.Н. Земсков // История СССР. 1991. № 5; Рассказов Л.П. Карательные органы в процессе формирования и функционирования административно-командной системы в советском государстве (1917–1941 гг). Уфа, 1994. С. 273–274
4. Козина И.М. Забастовка в современной России / И.М. Козина // Социологические исследования. 1997. № 4. С. 55–64
5. Смирных Л.И. Срочные трудовые договоры: влияние на движение рабочей силы и рабочих мест / Л.И. Смирных // Уровень жизни населения регионов России. 2014. № 4 (194). С. 28–36
6. Упоров И.В. НКВД СССР и эксплуатация труда заключенных в 1920–1940-е годы / И.В. Упоров // Электронный научный журнал. 2016. № 6 (9). С. 412–419

HISTORICAL SCIENCES

«MONSTRIZATION» OF THE ENEMY ON THE SATIRE MAPS OF THE SECOND HALF OF THE XIXTH – EARLY XXTH CENTURIES: OCTOPUS MYTH

Tonkoshkur I.

PhD-student

Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

Abstract

The article deals with uncovering the mechanisms of «monstrization» - creating visualization of the enemies by means of octopus image on the satire maps of the second half of the XIX-th — early XX-th centuries. It observes the collective phobias, which «great powers» political elites were used to construct in the mass consciousness of the Fin-de-Siecle with geopolitical purpose.

To achieve this aim a super-popular in the XIXth century, common to the Euro-Atlantic space cultural marker is selected, at the same time the space of the unknown, terrible and aggressive «octopus» which designated.

«Octopus» is investigated in accordance with the requirements of a *systematic approach* in two disciplinary guises:

Culturological (as a *discourse* of the XIXth - early XXth century, which was prescribed in literary (adventure-fiction) narratives and mediated among the educated public of the time).

Imagological (as an *aggressive visual image*, which on era's satirical maps marked hostile countries and served as an instrument of mental military foreign policy mobilization, including among the illiterate population's segments).

Keywords: octopus, caricature, «body politic», mental geography, imagology.

Introduction. In the March 1903 issue of Harvard University's publication «Harvard Monthly», the iconic American psychologist and philosopher William James published an essay in the genre of intellectual satire «The PhD Octopus»¹, in which he criticized the shortcomings of the USA university education system. Having become widely known, the text is widely discussed even today².

However, despite the significant meaning text above, this essay will study «monsterization» that is enemies dehumanization process of through strategies of visualization in the form of horrible dangerous animals (both imaginary and real).

As you might have guessed, the object of this study will be one of the «monsters» is the octopus and its role in enemy's demonizing on the eve of the First World War.

The sources of this essay are the popular satirical political maps of the turn of the XIXth-XXth centuries.

Both in the philosophical intellectual satire field (reflected in the above-mentioned James' article) and popular satire space (on satirical maps), the octopus image in the XIXth - early XXth centuries acquired a universal stable negative color. The color in which the projections of social phobias and collective aggression of Fin-de-Siecle epoch societies were concentrated. To investigate the mechanisms of these fears and their transformation into propaganda clichés understandable to

the masses on the octopus zoomorphic image spread instance in satirical political maps of the turn of the XIXth – XXth centuries is the purpose of the proposed study.

According to the goal, the architectonics of the study consists of 2 sections, each of which provides a consistent study of the of the «octopus» image functioning from the disciplinary perspectives of *imagology* (Chapter 1), *narratology* (Chapter 2).

I. Octopus as a cartographic monster: hostile countries zoomorphical visualization on satirical maps of the XIXth - early XXth centuries.

Let us consider in more detail on caricatures of states. During the period under study, we fix in caricatures the replacement of emblematic symbols (at the state level) with non-emblematic³ zoomorphic or anthropomorphic compositions popular in mass culture.

The following dichotomies in the plots of visual satirical propaganda are recorded:

1. human VS animal;
2. male VS female;
3. aggressive VS pacifist.

In political discourse, the status of the human was hierarchically higher than that humiliated as like animals, especially the inhuman and invertebrates in general. Male and aggressive are higher than female and pacifist, respectively.

During the examined chronological interval the plot of the satirical zoomorphic personification were:

- A) statefull political nations;

¹ Regarding academic monster see here: James W. (1903). The PhD Octopus. Harvard Monthly, 36(March), 1-9.

² About contemporary epoch's academic situation see here: 1) Nisbet R. (1979). The Octopus revisited. Social research. 46(3), 487-516; 2) Caruth G.D., Caruth D.L. (2013). The Octopus, the Squid and the Tortoise. Policy Futures in Education, 11(5), 490 - 496.

³ L. Pytlova fixes the substitution in the British caricature space the coat of arms of the lion to the anthropomorphic plot of (Питльована, Л. Ю. (2014). Антибританська політична карикатура у Німеччині як засіб пропаганди у період Першої світової війни. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія, 784, 82.

B) stateless peoples (for instance, like Jews through the Rothschild's⁴, Rockefeller's⁵ families capitalistic reputation, etc.);

C) Persons-as-projections on the state (political leaders like Woodrow Wilson⁶).

If we analyze the zoomorphic plot layer, the beast, but not the emblematic satirical stereotyping took place when it came to countries such as Turkey (elephant), Holland (wild boar), France (fox), Austria (eagle). The Russian Empire has traditionally been portrayed by the world press as a bear. Such an associative series testifies to the absence of any connection with the heraldic tradition established in the Middle Ages and fixes the new stereotypical tradition origination since Modern epoch afore. According to the Russian historian O. Kotelenets⁷, the evolution of the «Russian bear» image is stored in four stages:

1) 1549 - 1798. Fixing the bear image as a powerful animal.

2) 1799 - 1905. The image is supplemented by a negative aggressive connotation as a result of wars in the European theater.

3) 1906 - 1945. The image of Russian totalitarian imperialism crystallizes.

4) After 1945, the bear image has a static negative meaning as a result of active foreign policy at the present stage, and the latest event is prescribed the Crimea peninsula occupation.

Thus, from one of the first mentions of this image in Z. Herberstein's⁸ «*Rerum Moscoviticarum Commentarii*», the general negativization of the bear image is clearly synchronized with Russia's foreign policy activity with each of its wars, defeats, or victories.

However, in the XIXth century. there is a sharp change in the gestalt: the bear image, a powerful symbolic ruler of the infinite continental space, which is traditionally associated with Muscovy, was replaced by an aggressive and mysterious and semi-fantastic figure of the lord of the oceans, an octopus, which is now proposed to combine the Russian Empire. It is significant that such a change in the gestalt was introduced in the great maritime powers' mass media, to which it would be possible with full right to apply water zoomorphic symbols. It was the press of the British Empire, of Imperial Japan, that saw the Russian Empire with its relatively powerful continental army and, apparently, a weak fleet of the menacing ocean monster, the octopus. What is the reason for this change?

Take cognizance, the octopus figure was used to denote not only the Russian Empire, but also other states to visualize a dangerous and aggressive enemy (see Table 1).

⁴ The image can be seen here: Ottens, N. 1894 English octopus cartoon. Never Was
<<https://neverwasmag.com/1894-english-octopus-cartoon/>>.

⁵ The image can be seen here: Ottens, N 1904 Standard Oil octopus cartoon. Never Was
<<https://neverwasmag.com/1904-standard-oil-octopus-cartoon-2/>>.

⁶ The image can be seen here: Alamy
<<https://www.alamy.com/stock-photo-dont-shoot!-ill-let-go!-illustration-shows-president-wilson-about-83182672.html>>.

⁷ Котеленец, Е. А., Затуловская, М. С., Лаврентьева М. Ю. (2018). «Русский медведь» – динамика изменений образа России в мире. Научный диалог, 7, 164-176.

⁸ Ibid.

Table 1

THE OCTOPUS IMAGE TO DENOTE ENEMY STATES ON SATIRICAL POLITICAL MAPS OF THE
XIXTH CENTURY

Wartime context	Year	Author country	Protagonist
1. Crimean War (1853-1856); 2. Polish Uprising 1863-1864.	1864 ⁹	Sweden	Prussia
Russo-Turkish War (1877-1878)	1877 ¹⁰	Britain	Russian Empire
Tonkin campaign (1883-1886)	1886 ¹¹	France	Germany
1. First Boer War (1880-1881); 2. Mahdist War (1881-1899); 3. Third Anglo-Burmese War (1885); 4. Sikkim expedition (1888); 5. Ekumeku Movement (1883-1914).	1888 ¹²	Britain	Britain
1. Boxer Rebellion (1899-1901); 2. Second Boer War 1899-1902).	1900 ¹³	Britain	Russian Empire
Russo-Japanese War (1904-1905)	1904 ¹⁴	Japan	Russian Empire
1. Herero Wars (1904-1908); 2. Maji Maji Rebellion (1905-1907); 3. Campaign against the Mahafaly (1907).	1907 ¹⁵	France	Germany
World War I (1914-1918)	1915 ¹⁶	Britain	Germany; Austria-Hungary
World War I (1914-1918)	1917 ¹⁷	France	Germany

As can be seen from Table 1, in the octopus image on satirical maps of the XIXth century two continental states Russia and Germany are emerged. Moreover, in the case of Germany, this image is formed by France, and in the case of the Romanov empire, as already mentioned, by Japan and Britain. Considering the last case (Russia-Japan-Britain), we can emphasize that for these island nations the danger came from the sea and hence the image of Russia as an octopus monster was not due to its real continental location on geographical and political maps, but the island nations fantastic imagination regarding the danger origin. Obviously, for them, the enemy put oneself on the map only from the sea.

II. Octopus as a Literary Character: Horror Rationalization in Fin-de-Siecle epoch Euro-Atlantic Fiction

The source of a very popular myth about the sea monster-octopus was a folk epic, in the XIXth century it was already beautifully decorated in written literature and samples of artistic graphics of the time under study.

So, the mythical horror segment in mass culture in the XIXth century is undoubtedly a consequence of past epochs, best accumulated in the written information sector.

The tables below (see Table 2 and Table 3) show a massive presentation of a monstrous octopus image as such as a Kraken or a Leviathan in the fiction space, art graphics of the period under study and modern humanities, including historiography, and popular science.

The data in Table 3 provide some explanation for the France-Germany pair recorded in the previous table, in which mainland France marks its rival on the mainland through the figure of a sea monster. Apparently, this image came from a plot developed in French literature about a sea monster. As can be seen from Table 2, the popular octopus image was preceded by the figure of another sea monster in the early early XXth century, the Leviathan.

⁹ Information on Swedish ownership of this caricature sample is contained in the description of the Internet resource for the image, but it's Swedish historical origin is not a verified by the author. The image can be seen here: Map of the Disunited States of Europe, 1864, from National Library of Sweden. Maps on the Web. <<https://mapsontheweb.zoom-maps.com/post/138018629851/map-of-the-disunited-states-of-europe-1864-from>>.

¹⁰ The image can be seen here: Woolf, K. Moscow has a long history of making interesting excuses for its military interventions. The World. <<https://www.pri.org/stories/2014-08-12/moscow-has-long-history-making-interesting-excuses-its-military-interventions>>.

¹¹ The image can be seen here: Ottens, N. 1886 La Revanche map. Never Was. <<https://neverwasmag.com/1886-la-revanche-map/>>.

¹² The image can be seen here: Ottens, N. The Devilfish in Egyptian Waters cartoon. Never Was. <<https://neverwasmag.com/the-devilfish-in-egyptian-waters-cartoon/>>.

¹³ The image can be seen here: John bull and his friends. Historiana. <https://historiana.eu/assets/uploads/sat_28.jpg>.

¹⁴ The image can be seen here: Kisaburō, O. Europe and Asia. Cornell University Library. <<https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3293791>>.

¹⁵ The image can be seen here: Channel, E. The German Octopus! Daniel Crouch Rare Books. <<https://www.crouchrarebooks.com/maps/view/channel-edmond-la-pieuvre-germanique.-the-german-octopus>>.

¹⁶ The image can be seen here: Ottens, N. 1915 Prussia map. Never Was. <<https://neverwasmag.com/1915-prussia-map-2/>>.

¹⁷ The image can be seen here: Ottens, N. 1917 Maurice Neumont Germany map. Never Was. <<https://neverwasmag.com/1917-maurice-neumont-germany-map-2/>>.

Table 2

THE LEVIATHAN IMAGE IN THE EUROPEAN LITERATURE OF THE XIX TH CENTURY			
Year	Country	Author	Title
1804	Britain	William Blake	<i>Jerusalem</i>
1851	German	Heinrich Heine	<i>Romanzaro</i>
1865	France	Gustave Dore	<i>The Destruction of Leviathan</i>

What features with the octopus in the literary imagination space of the XIXth century were associated?

Table 3

OCTOPUS FEATURES IN THE FICTIONAL DISCOURSE OF TRANSATLANTIC CULTURE OF THE XIXTH - EARLY XXTH CENTURIES

Year	Country	The Title and Author	Visual element	Meaning
1830	Britain	<i>The Kraken</i> (by Alfred Tennyson)	1. « <i>Huge sponges</i> »; 2. « <i>enormous polypi</i> »; 3. « <i>giant fins</i> » ¹⁸ .	negative
1851	USA	<i>Moby Dick</i> (by Herman Melville)	«There seems some ground to imagine that the great Kraken of Bishop Pontoppidan may ultimately resolve itself into Squid» ¹⁹ .	negative
1866	France	<i>Toilers of the Sea</i> (by Victor Hugo)	«Denis Montfort, in fact, considers the Poulp, or Octopod , of high latitudes, strong enough to destroy a ship » ²⁰ .	negative
1870	France	<i>Twenty Thousand Leagues Under the Sea</i> (by Jules Verne)	1. «viscous tentacles grew back like the many heads of Hydra»; 2. «The squid's fearsome ²¹ beak »; 3. «quid's sea-green eye»; 4. «toppled by the tentacles of a monster ».	negative
1875	Britain	<i>The octopus; or, The «Devil-fish» of fiction and of fact</i> (by Henry Lee)	1. « devil-fish »; 2. «... terrible octopus who is said to have sucked the boatswain of a man-of-war into the lowermost depths of Davy Jones's locker » ²² 3. « venomous secretion » ²³ ; 4. « colossal poulpe ».	negative
1894	USA	The Octopus; a History of the Construction, Conspiracies, Extortions, Robberies, and Villainous Acts of the Central Pacific, Southern Pacific of Kentucky, Union Pacific, and Other Subsidized Railroads (by John R. Robinson)	1. «This octopus is ever reaching out its tentacles , never ceasing in its efforts for supremacy and control.» ²⁴ 2. «...so soon has this octopus, this corporation dictator ...»	negative
1904	USA	Drifting or The Romance of an Octopus (by Sub Rosa)	«Then no more could the sunlight be enjoyed except on payment of tribute to this trust octopus that no doubt would absorb all the other industrial trusts as easily as a whale swallows and «assimilates» a minnow » ²⁵	negative
1908	France	Penguin Island (by Anatole France)	«When she saw Kraken, she cried out in terror and ran away » ²⁶ .	negative

¹⁸ The poem's text can be seen here: Tennyson, A. The Kraken. The Victorian Web.

<<http://www.victorianweb.org/authors/tennyson/kraken.html>>.

¹⁹ Melville, H. Moby Dick Global Grey ebooks: download free ebooks for your library.

<<https://www.globalgreybooks.com/ebooks/herman-melville/moby-dick/moby-dick.pdf>>, 234.

²⁰ The text excerption of Victor Hugo can be seen here:

Hugo, V. Toilers of the Sea. Free Classic eBooks: Classic Books.

<<https://www.freeclassicbooks.com/Victor%20Hugo/Toilers%20of%20the%20Sea.pdf>>, 559-560.

²¹ The text excerption of Jules Verne can be seen here:

Verne, J. Twenty Thousand Leagues Under the Sea. Delta. Academy of Applied Learning

<<http://daal.deltaschools.com/content/for-students/twenty-thousand-leagues-under-the-sea.pdf>>, 324.

²² See here: Lee, H. (1875). The octopus; or, The «Devil-fish» of fiction and of fact. London: Chapman and Hall, 87.

²³ Ibid., XV.

²⁴ See here: Robinson, J. R. (1894). The Octopus; a History of the Construction, Conspiracies, Extortions, Robberies, and Villainous Acts of the Central Pacific, Southern Pacific of Kentucky, Union Pacific, and Other Subsidized Railroads, San Francisco, 43.

²⁵ See here: Sub, R. (1904). Drifting; or, The romance of an octopus, a novel of love, politics and newspaper life under the rule of the commercial trusts. Chicago: The Elysian Fields Publishing Company, 73.

²⁶ See here: Франс, А. (1955). Острів пінгвінів. Київ: Державне видавництво художньої літератури, 49.

As can be seen from Table 3, the total octopus «portrait» as a monster consisted of the following features, which were to simultaneously generate and fix the fear of this devilish («devil-fish») creation of the abyss:

1) Huge (**Huge ... enormous ... giant - 1830; great - 1851;**); 2) strong and destructive («strong enough **to destroy a ship - 1866;**); 3) **terrible (fearsome – 1870, terrible - 1875, horror - 1908;**); 4) poisonous (**enormous secretion - 1875**) 5) huge pulp (**solossal poulpe - 1875**); 6) the one who controls (supremacy and control - 1875) and assimilates («assimilates» - 1904).

Obviously, both Russia and Germany had to look huge, powerful, and destructive to the small island nations, claiming and capable of destroying their strong fleets, the only their security guarantee. However, we have to explain the whole associative series, which is recorded in the XIXth century fiction and which served to denote the octopus, namely, its venom, its tissue (a huge pulp...), which apparently served as visual markers of horror for this creature.

Conclusions. In accordance with the proposed two-member structure, the «octopus» as an object was first studied in the form of: 1) a visualized «image of the enemy» (reflected on satirical «political» maps); 2) a mysterious sea monster (in mostly fantasy or adventure narratives); Such structure allowed to cover two levels of functioning of this negative image in the culture of the XIXth - early XXth centuries. Twentieth century: a) «*superficial*» *emotional* («utilitarian» *political use of the image of a sea monster* in military military conflicts as an aggressive and understandable to the general public symbol of external threat in order to effectively propagandize the population); b) *average rational (logical) prescribing* in the literature of «great cultural nations» is understanding among the educated public of this «character» as an objective «natural» threat);

Suchwise, our research allowed to actualize and give a preliminary answer to the general problem: how is the release of horrors in a particular culture, are narrated and rationalized by certain literature at the cultural level and, finally, are visualized in the media as aggressive military satirical propaganda (manifested as an element of foreign policy conflict).

References

1. Caruth, G.D., Caruth, D.L. (2013). The Octopus, the Squid and the Tortoise. *Policy Futures in Education*, 11(5), 490 - 496. [in English].
2. Emmer, R. (2010). *Kraken Fact or Fiction. Creature Scene Investigation*. New York: Chelsea House Publications. [in English].
3. Harmon, C. K. (2013). *Octopus! The Most Mysterious Creature in the Sea*. New York: Penguin Group. [in English].
4. Haven, K. F. (2005). *Wonders of the Sea*. Westport-London: Libraries Unlimited. [in English].
5. James, W. (1903). The PhD Octopus. *Harvard Monthly*, 36(March), 1-9. [in English].
6. Kotelenets, E. A., Zatulovskaia, M. S., Lavrentieva, M. Yu. (2018). «Russkii medved» – dinamika izmenenii obraza Rossii v mire [«Russian Bear» – the Dynamics of Changes in the Image of Russia in the World]. *Nauchnyi dialog [Scientific Dialogue]*, no. 7, 164-176. doi:10.24224/2227-1295-2018-7-164-176. [in Russian].
7. Lee, H. (1875). The octopus; or, The «Devil-fish» of fiction and of fact. London: Chapman and Hall. [in English].
8. Nisbet, R. (1979). The Octopus revisited. *Social research*. 46(3), 487-516 ; [in English].
9. Prager, E. (2011). *Sex Drugs and Sea Slime The Oceans Oddest Creatures and Why They Matter*. Chicago-London: University Of Chicago Press. [in English].
10. Pytlova, L. Yu. (2014). Antybrytanska politychna karykatura u Nimechchyni yak zasib propagandy u period Pershoi svitovoi viiny [Anti-British political caricature in Germany as propaganda means during the First World War]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Derzhava ta armiiia. [Bulliten of the Lviv Polytechnic National University. State and Army]* no. 784, 76-84. [in Ukrainian].
11. Robinson, J. R. (1894). *The Octopus; a History of the Construction, Conspiracies, Extortions, Robberies, and Villainous Acts of the Central Pacific, Southern Pacific of Kentucky, Union Pacific, and Other Subsidized Railroads*. San Francisco. [in English].
12. Sub, R. (1904). *Drifting; or, The romance of an octopus, a novel of love, politics and newspaper life under the rule of the commercial trusts*. Chicago: The Ulysian Fields Publishing Company. [in English].

PEDAGOGICAL SCIENCES

QUALITY OF HIGHER EDUCATION AND THE EDUCATIONAL MODELS FOR ITS ASSESSMENT

Durdas A.

*PhD Candidate at the Department of Theory and History of Pedagogy
Borys Grinchenko Kyiv University
Ukraine, Kyiv
ORCID iD 0000-0001-6456-6108*

Abstract

The article deals with the study of the concept of higher education quality, educational models for its assessment and historical preconditions for their development. The author studies the genesis of the problem, the experience in assessment of higher education quality in the world and the challenges Ukraine is facing due to the European standards of higher education quality.

Keywords: quality, higher education, quality of higher education, assessment, models of assessment of higher education quality.

Introduction. The rapid development of the society in the world has led to a massive interest in the latest knowledge and a critical need for access to higher education, which in turn has exacerbated the need to strengthen the requirements for the quality of modern knowledge and educational activities of training that provide them. The quality of higher education is at the heart of ensuring the competitiveness of the European education. The quality of higher education has become the epicenter of attention and participants in the Bologna Process. In most of the countries the improvement of the quality of higher education is a strategic task of the state, which is closely related to maintaining a nation's high intellectual potential and a country's stable economic development.

The purpose of the study is to consider the concept of higher education quality, the role of assessment and to characterize the educational models for assessment of the quality of higher education.

Presentation of the main research material. The issues of quality of higher education, educational models of its assessment and historical preconditions for their development have not been studied enough in the domestic scientific literature and therefore they require thorough research. The modern education sector needs a clear quality management system. Such a system would make it possible to assess comprehensively both education as a whole and each educational institution separately. To do this, it is necessary to build a clear assessment technology that can take into account all the characteristics and promote the best quality management of education. Proper methodology and organization of quality management of education guarantee the best result.

Foreign and domestic researchers study the quality of education in several aspects: socio-philosophical, educational and pedagogical (V. Andrushchenko V. Astakhova, N. Batechko, I. Bulach, L. Gorbunova, M. Kultayeva, M. Lukashevich, T. Lukina, V. Lutay and others), philosophical-educational and managerial (O. Velychko, A. Sofron, T. Gusen, D. Dzvinchuk B. Zhebrovsky, M. Kisil, socio-economic, socio-cultural and educational, sociological (V. Kuserets, M. Roma-

nenko, K. Korsak, O. Skidun, N. Shchypachova). Problems of education quality at the state and regional levels are covered in the works by V. Kremen, V. Lugovoi, S. Nikolaenko, V. Ognevuyuk. The issue of ensuring the quality of education was studied by K. Korsak, T. Lukina, V. Lunyachek, S. Sysoeva, I. Sokolova and others.

The problem of the quality of higher education has been studied by the French and British scientists: C. Agulhon, J. M. Albertini, G. Brucy, P. Champagne, F. Cardi, A. Chambon, C. Charle, J. Verger, M. Romainville, R. De Ketele, J. Draime, F. Voglaire, B. Galand, G. Wise, P. Taylor, D. Wilding, J. Kay, E. Dunne, J. Hutchinson, E. Sallis, S. Drew and others.

The issue of defining the concepts of "quality of education" and "quality of higher education" has always been relevant and quite complex.

According to T. Lukina, there are two main approaches in defining the essence of the concept of quality: standardized - considered in terms of meeting the needs and achieving certain norms, standards and goals (individual, social, state), which are normatively approved by relevant documents; managerial - presented from the standpoint of modern theory and practice of quality management (quality of education as an object of managerial influence is considered simultaneously from the standpoint of quality of the educational system, quality of educational process (as a process of consuming educational services) and quality of graduate personality his education and formation of socially significant values. [Lukina, T., 2008, p. 1017–1018]. The author considers that the quality of education reflects the development of the educational system and society in a certain period and the changes over time depending on the requirements of an individual, society and the state [Lukina, T., 2008, p. 1017–1018]. Thus, the quality of education is an indicator that determines the effectiveness of the national education system and the effectiveness of its management, which is a mandatory component of public education management.

I. Bulach generally defines the quality of education as a set of properties and characteristics of the educational process that endow it with the ability to form a level of professional competence that meets the real

needs of citizens, businesses and organizations, as well as the needs which may arise in the future meeting the interests of society and state [Bulakh I.Ye., 2001, 78 p.].

S.D. Nekrasov is convinced that quality of education, on the one hand, consists of certain qualitative characteristics, and on the other hand, it is a system designed to solve specific professional problems, and a professional task is the main link between the individual parameters. [Nekrasov S. D., 2003, p. 42-45].

D.O. Medvedovska regards the quality of higher education as the ability to meet the needs of consumers and subjects of the educational process. Therefore, the main criterion for the quality of education is the degree of satisfaction of the needs of an individual and society, compliance with the demands of an individual, employers and society. As far as the demands of different social, professional groups, individuals may be different, so the results of education can be evaluated by different participants (students, parents, teachers, employers, etc.) by different criteria, at different levels, and this raises the issue of approaches to technology monitoring and higher education quality management. [Medvedovska D.O., 2016, p. 48 - 55].

According to S. Sysoyeva and I. Sokolova, higher education quality management is a procedure aimed at support of the sustainable development of higher education at different educational and educational levels, in different types of educational institutions to guarantee international, European and national quality standards [Sysoyeva S., Sokolova I., 2010, p. 313]. The researchers are inclined to believe that effective quality management of higher education correlates with the concept of effective quality management in general and at the conceptual level it means the consistency of purpose; focusing on customer satisfaction, on a process that needs constant improvement; use of factual data in the decision-making process, and long-term commitments by administration. [Sysoyeva S., Sokolova I., 2010, p. 313].

N.G. Batechko proposes to consider the concept of quality from the standpoint of emergence. She proves that quality acts as a complex system of education, the elements of which interact with each other and with the external environment. In this case, the internal properties (interaction within the object) are a source of new properties that suddenly appear (emerge). In this case, a new quality appears that is inherent in the whole object in relation to the quality of the parts. In this interaction of parts inside the object, its integrity can be traced. External properties (interaction outside the object with other objects or the environment) comply with the principle of openness and are a source of changes in properties over time. Thus, in her opinion, quality can be attributed to open system objects, between the structural elements of which and with the external environment there is a constant exchange of energy, matter, information, and therefore it is characterized by constant stochasticity and variability, fluctuations and bifurcations. In the process of evolution of the quality of a certain object: individual fluctuations or a combination of them can become so strong that the previous organization cannot stand and it collapses. At this turning point,

called the bifurcation point, it is impossible to predict in which direction the further development of quality will take place: whether the state of the object will become even more chaotic, or the quality will receive a new, higher level of organization. [Batechko N.G., 2017, p. 9].

According to the British scientists Cordelia Bryan and Karen Clegg, "...Assessment probably provokes more anxiety among students and irritation among staff than any other feature of higher education. It occupies a great deal of time that might otherwise be devoted to teaching and learning, and it is the subject of considerable debate about whether it is fair, effective and worth spending so much effort on. Assessment is a topic about which people have strong opinions, though whether those opinions are backed up by a good understanding of what it is and how it works is less certain. There is no doubt that many students and teachers would prefer assessment to be different to what they currently experience. However, in what ways should it be different? What should it take into account? Which directions should it pursue? And how can changes be implemented? Assessment seems such a fixed and given part of the educational scene that it might appear to be less susceptible to change than most other features of higher education". [Bryan C. & Clegg K., 2006, p. 22].

The researches also note that "...measuring achievement has become the obsession of higher education. We use terms such as 'deep' and 'surface' to describe approaches to learning but more precisely they are approaches to assessment. Research of the last twenty years provides evidence that students adopt strategic, cue-seeking tactics in relation to assessed work and we know that in the UK at least, academic staff pursue research funding and publications with promotion and the research assessment exercise (RAE) in mind. Whatever we may think, assessment has become the currency with which we trade; the better the grade, the bigger and better the reward. [Bryan C. & Clegg K., 2006, p. 22].

Graham Gibbs emphasizes that "... in the UK, as in many countries, there has been a shift over the last twenty years in terms of what higher education is perceived to be for, and especially a shift towards a utilitarian view of higher education as preparation for employment. In the UK the Quality Assessment Agency specification of subject benchmarks for all disciplines, and the move to specifying curricula in terms of learning outcomes, has required new kinds of assessment designed to assess 'key skills', 'transferable skills', 'generic skills' or 'graduate attributes' rather than assessing solely the acquisition of knowledge. These types of assessment place even more emphasis on feedback (as skills are learned through cycles of practice and feedback) and are inherently more expensive and time consuming than conventional written exams. Inexperience at specifying these skills has often resulted in specifying far too many for each individual course, resulting in an increase in the number of occasions on which students are assessed, and more complex and multifaceted assignments and tests. The resource implications have often led to more superficial, rather than more sophisticated, assessment". [Gibbs, G., 2006].

The French scientists Fabrice Hénard and Deborah Roseveare consider that "... quality teaching is the use of pedagogical techniques to produce learning outcomes for students. It involves several dimensions, including the effective design of curriculum and course content, a variety of learning contexts (including guided independent study, project-based learning, collaborative learning, experimentation, etc.), soliciting and using feedback, and effective assessment of learning outcomes. It also involves well-adapted learning environments and student support services". [Hénard, F. & Roseveare, D., 2012, p. 7].

In the context of our study, the issue of global models for assessing the quality of higher education is important. It is important to note that the entire set of the world systems for assessing the quality of higher education, which started taking shape at the end of the 20-th century, can be divided into two types:

- a system with a pronounced centralized external assessment of the quality of higher education;
- a system with a predominance of internal evaluation. [Shestakova M.V., 2008, p. 23].

The "external evaluation" of the quality of higher education is common in the countries where the evaluation system is dominated by government agencies. Such structures are ministries of education or specialized government agencies designed to guarantee the high quality of higher education. Self-assessment in this case has a formal "value". It should be noted that external evaluation can be carried out by public organizations. In this case, there are such components of the evaluation system as state or public control, licensing, state accreditation and others [Shestakova, M., 2008, p. 23].

The peculiarity of the second type of quality assessment systems of higher education is that at the state level there are no external evaluation bodies or they do not play a decisive role in the evaluation system, as the process of internal self-evaluation of freelance education prevails. The quality assessment work is carried out by the Free Economic Zone itself, and it is aimed at improving the activities of the educational institution.

The predominance of internal self-assessment of the quality of higher education is characteristic of the United States and countries that have adopted the American model of quality assessment (Philippines, Taiwan, etc.).

The quality assessment system of the European higher education includes two approaches: continental (European countries) and British. [Shestakova M., 2008, p. 24].

For the continental approach, traditionally the most important characteristic is the external side of the evaluation. That is, in the process of evaluation it becomes clear to what extent graduates of higher education institutions are ready to become participants in the development of the national economy. This circumstance is explained by the fact that the free economic zone is financed by the government. In this case, we are talking about the existence of an external evaluation system.

The British approach is characterized by independence and autonomy, as British universities are free

in their development and choice of forms of control. This is due to the fact that the higher education system in the UK is less dependent on public funding, and this approach implements an internal quality assessment system.

The process of formation of European and American models is due to historical, socio-economic conditions, mental characteristics of different peoples and a number of other factors. The American model of assessing the quality of higher education has been formed for a long time, it is fundamentally different from the British and continental approaches and has its own characteristics.

On the other hand, three main models of education quality are known in the world [Yakymenko Yu. I., 2004, p. 124.]:

- English - based on internal self-assessment of quality within a particular higher education institution;
- French - provides an external assessment of higher education institution in terms of its responsibility to society;
- American - combines features of both English and French models.

The English model of self-government originates in the desire of the leadership of the medieval universities of Oxford and Cambridge to be completely independent of external jurisdiction. English medieval colleges were sovereign, self-governing communities of full members of the scientific community. In English colleges, the members of the scientific society themselves had the right to remove inappropriate management and appoint new members. The society of members of the scientific society had to make judgments about the quality of work of their colleagues. The English model is an expression of what we now call quality assessment through the use of expert judgment. The management decided among themselves what should be taught and who should be taught. [Van Vught Frans, A. & Westerheijden, Don, F., 1994, p. 355–371].

The British higher education system is constantly adapting to social change, and over the last few decades its central authorities, local authorities, governments and agencies have gradually developed a model of "diverse cooperation". The diverse model of cooperation has allowed stakeholders to achieve cross-checks and counterbalance the separation and exploitation of power. According to the various models of cooperation, the tradition of self-discipline of higher education institutions demonstrates the state of stable operations in mutual disagreement and systematic integration of administrative and academic authorities.

Looking at the history we can see that the French model may be considered the archetype of quality assessment in terms of accountability. In the French model the power to decide what should be studied and who could be allowed to teach at university was in the hands of an external authority. The guild masters were accountable to the chancellor for the contents of their teaching. [Van Vught Frans, A. & Westerheijden, Don, F., 1994, p. 355–371]. The French model can be illustrated by the dramatic struggle for autonomy by the University of Paris in the early thirteenth century. It

was the chancellor of the cathedral of Notre-Dame, acting as the delegate of the bishop of Paris, who represented the then dominating episcopal outlook that the universities should be seen as "ecclesiastical colonies." The universities were viewed as higher forms of education that were, however, to be integrated in the ecclesiastical structure and that were to remain under episcopal authority. The chancellor of the cathedral of Notre Dame was an external official set above the masters' guild. As such he claimed the authority to grant or to withhold the teaching license and he claimed the right to decide about the content of studies. The masters fought the chancellor's authority. [Van Vught Frans, A. & Westerheijden, Don, F., 1994, p. 355–371].

The French and English models can be considered two important aspects of any modern quality assessment system in higher education. Both the accountability aspect (the French model) and the peer review aspect (the English model) are key elements of modern quality management systems in higher education.

Higher education in the United States is both a source of pride and a topic of constant debate, criticism, and calls for reform. In the first decade of the 21st century, the problems focused on the effectiveness of classes and the quality of student learning, as well as on the availability and increase in expenditure. [Robert J. Thompson Jr., 2014]. In the United States and Canada, the market is the dominant form of coordination in higher education. Competition between higher education institutions is generally recognized.

Higher education institutions are organized on a basis that is largely reminiscent of private corporations. The top of the school is endowed with considerable power. These institutions have a board and a president, like private corporations. Higher education institutions in the United States and Canada must exercise self-regulation. Failure to do so will result in the loss of resources, students and academics to their competitors. [Van Vught Frans, A. & Westerheijden, Don, F., 1994, p. 355–371].

Conclusions and perspectives of further scientific research. The generalization of the results of the thematic review allows us to summarize that scientists from different fields of science are interested in the issue of higher education quality assessment. However, there is no systematic vision of these issues. At the same time, experts in pedagogy, management, economics and engineering unanimously point to both the low level of practical solutions to the problem in our country, and the lag behind global trends in the development of scientific theory. It is shown that the essence of the concept of "quality of education" should correspond to the level of satisfaction of subjects with the acquired knowledge, skills that meet the needs of society and the labor market; a set of properties of the educational process and requirements for the peculiarities of the learning process and its outcome, taking into account external and internal requirements; compliance of the obtained result with the set goals and level of a personality development. Theoretical analysis made it possible to determine that there exist three main models for education quality assessment in the world: English, French and American. The French and the English models can

be considered two important aspects of any modern quality assessment system in higher education.

This article does not cover all the aspects of the issue under study. Further scientific research can be associated with the application of the European and American experience in implementing the system of assessment of higher education quality in the Ukrainian pedagogy for development of the system of higher education quality assessment in the country.

References

1. Batechko N. G. (2017). Fenomen yakosti vyshchoi osvity v suchasnomu naukovomu dyskursi (The phenomenon of quality of higher education in modern scientific discourse). *Osvitolohichni dyskursy*. - 2017. - № 3-4. - p. 1-16. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys_2017_3-4_3 (in Ukrainian)
2. Bulakh, I. (2001). *Monitorynh yakosti osvity* (Monitoring of the quality of education), 78 p. Retrieved on October 1, 2020 from http://www.irf.ua/files/ukr/programs_edu_ep_328_ua_meqfv.doc (in Ukrainian)
3. Graham Gibbs, *Innovative Assessment in Higher Education*. (2006). Edited by Cordelia Bryan and Karen Clegg. The Taylor & Francis e-Library, 227 p. (in English)
4. Hénard, F & Roseveare, D. (2012), *Fostering Quality Teaching in Higher Education: Policies and Practices*. OECD, An IMHE Guide for Higher Education Institutions. Retrieved on October 3, 2020 from <http://search.oecd.org/edu/imhe/QT%20policies%20and%20practices> (in English).
5. *Innovative Assessment in Higher Education*. (2006), Ed. by Cordelia Bryan and Karen Clegg, p. 22 (in English).
6. Lukina T. O. (2008). *Yakist osvity* (Quality of education). *Entsyklopediia osvity*, ed. by V. H. Kremen. Academy of Educational Sciences of Ukraine. – K. : Yurinkom Inter., – p. 1017-1018. (in Ukrainian)
7. Nekrasov, S. (2003). *Problema ocenki kachestva professional'nogo obrazovaniya specialista* (The problem of assessing the quality of professional education of a specialist). *Universitetskoe upravlenie: praktika i analiz*, № 1(24). – p. 42-45 (in Russian)
8. *Osnovni kryterii yakosti vyshchoi osvity: dosvid Velykoi Brytanii* (The main criteria for the quality of higher education: the experience of the United Kingdom). (2016). Ed. Medvedovska D.O. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, Sumy: Publishing House of A.S. Makarenko Sumy State Pedagogical University, 484p. - p. 48 – 55 (in Ukrainian)
9. Robert J. Thompson Jr. (2014). *A New Paradigm for Liberal Education*. *Liberal Education*, Vol. 100, No. 3. Retrieved on September 25 2020 from <https://www.aacu.org/publications-research/periodicals/new-paradigm-liberal-education> (in English).
10. Shestakova, M. (2008). *Zarubezhnye modeli ocenki kachestva vysshogo obrazovaniya* (Foreign models for assessing the quality of higher education). *Ekologiya cheloveka*, Issue 11, p.23-28 (in Russian)

11. Sysoyeva S.O., Sokolova I.V. (2010). Problemy nepererivnoi profesiinoi osvity: tezaurus naukovoho doslidzhennia: tezaurus naukovoho doslidzhennia (Problems of continuing professional education: a thesaurus of scientific research). Kyiv: EKMO, 362 p. (in Ukrainian)

12. Van Vught, Frans A. & Westerheijden, Don F. (1994). Towards a General Model of Quality Assessment in Higher Education. Higher Education. Vol. 28, No. 3 (Oct., 1994), pp. 355-371. Retrieved on September 23, 2020 from <https://cpb-us>

w2.wpmucdn.com/sites.wustl.edu/dist/7/228/files/2016/01/Towards-a-General-Model-1f4rmje.pdf (in English).

13. Yakymenko Yu.I. (2004). Vdoskonalennia systemy kontroliu yakosti vyshchoi tekhnichnoi osvity ta Bolonskyi protses (Improving the quality control system of higher technical education and the Bologna process). Proceedings of the All-Ukrainian meeting of rectors of higher technical institutions "Higher technical education of Ukraine and the Bologna process". Kharkiv: "KhPI", p. 124. (in Ukrainian)

К ОЦЕНКЕ КАЧЕСТВА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Зәуірбек Ә.К.

«Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева»

Заурбекова Д.Г.

*Алматинский филиал Санкт-Петербургского
Гуманитарного университета профсоюзов*

TO ASSESSMENT OF THE QUALITY OF HIGHER EDUCATION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Zauirbek A.,

"Eurasian National University named after L.N. Gumilyov "

Zauirbekova D.

*Almaty branch of St. Petersburg
Humanitarian University of Trade Unions*

Аннотация

Имеются множества позиции, рекомендации и обобщенная модель по оценке качества образования. Но, они разрозненны, затрагивают различные аспекты качества высшего образования и отсутствует интегрированный показатель. Предложены математические зависимости по оценке качества эффективности вузовского образования. Которые более объективно позволяют оценить качество высшего образования. Они учитывают комплекс факторов и условий, как передаваемые со стороны обучающихся, так и уровень восприятия со стороны обучающихся знаний.

Abstract

There are many positions, recommendations and a generalized model for assessing the quality of education. But, they are scattered, affect various aspects of the quality of higher education and there is no integrated indicator. Mathematical relationships are proposed for assessing the quality of the effectiveness of higher education. Which more objectively allow you to assess the quality of higher education. They take into account a complex of factors and conditions, both transmitted from the trainees, and the level of perception on the part of the learners of knowledge.

Ключевые слова: анализ, позиции и рекомендации, качество высшего образования, «кто обучает», «кто обучается», базовая математическая модель, предложения, математические зависимости, оценка, эффективность вузовского образования.

Keywords: analysis, positions and recommendations, quality of higher education, "who teaches", "who studies", basic mathematical model, sentences, mathematical dependencies, assessment, the effectiveness of higher education.

Актуальность проблемы. На современном уровне оценка качества знаний в ВУЗах Республики Казахстан осуществляется по программе и принципам применяемым в США. За основу применяются буквенные обозначения с численной интерпретацией, в которых высшая оценка А и А- соответствует 5 баллам образования. Наиболее разработаны принципы оценки знаний в разрезе отдельных тем, дисциплин, или оценка знаний на промежуточном или финишных этапах образовательного процесса. Качество образования зависит не только от того, кто и как обучает, но и от условий, заинтере-

сованности тех, кто обучается. Существующая система оценок, принимает во внимание в основном, те факторы и положения, от которых зависит качество образования со стороны тех, кто обучает, а желания и возможности тех, кто получают образования, не учитываются. А, качество образования зависит не только от того, кто и как обучает, но и, от условий, заинтересованности и настроения обучаемого. Только, совместный учет, всех входящих и выходящих факторов, позволяют объективно оценить эффективность Вузовского образования. Разработка общей модели оценки качества Вузовского образования является актуальной проблемой.

Целью статьи является разработка методологических принципов и разработка математических моделей по оценке качества высшего образования на основе учета создаваемых условий со стороны кто обучает, так и мотивационных элементов воспринимающей стороны -обучающихся.

Задачи. 1. Обзор релевантных научных источников по оценке качества вузовского образования. 2.Выбор базовой модели по оценке качества образования. 3.Предлагаемая модель оценки качества высшего образования. 4. Результаты исследования и их анализ. 5. Выводы и заключения.

1. В работе [1] отмечается, что « ...Образование в странах мира отличается многими факторами: педагогической системой, формой образовательного процесса, средствами, которые люди вкладывают в обучение и т. д. Уровень образования в странах зависит от общего уровня развития государства. В разных государствах функционирует собственная образовательная система». Вузы в Европе дают студентам знания, которые являются фундаментальными и способствуют формированию профессиональных навыков, а также направлены на развитие личности. В результате, выпускники высших учебных заведений не прекращают заниматься своим обучением даже после получения диплома. Лучшие вузы Европы находятся в очень красивых городах и у каждого города своя уникальная история и архитектура. Студент, зная минимум одного иностранного языка имеет возможность подрабатывать в учебный период и возможность путешествовать. Студенческая виза позволяет человеку ездить в другие страны Европы без оформления каких-либо дополнительных документов, позволяет приобрести бесценный культурный опыт.

Например, в Германии, главный образовательный принцип заключается в предоставлении ученику полной академической свободы. Это означает, что студент сам определяет, какие предметы он желает прослушать. Тогда, в дипломе о высшем образовании, будут указаны эти предметы. А, в Японии доминирует коллективистская формация - воспитания в человеке умения общаться с другими людьми и быть частью единой системы. В то же время, обращаются внимание на развитие творческих способностей личности.

В статье [2] приведены Критерии оценки качества высшего образования. В рейтинге U21 учитывается более 20 параметров. Они разделены на несколько категорий: финансирование, среда (политика правительства и качество предоставляемой информации), открытость (международное сотрудничество и количество иностранных студентов), свободный доступ к информации и научным исследованиям. Решающее значение имеют результаты других мировых рейтингов, количество научных публикаций и объем их цитирования, а также возможности для трудоустройства выпускников. При оценке каждого параметра учитывается количество населения в той или иной стране. Абсолютный лидер рейтинга в системе высшего образования – США. В Штатах сложилась высокая конкуренция

между частными и государственными учебными учреждениями. Американские вузы напрямую связаны с работой компаний, вузы обладают финансовой независимостью и другими преимуществами, которых нет у европейских университетов.

По качеству образования СПбГУ на 43 месте из 27 000 университетов мира. Уровень профессорско-преподавательского состава оценивается по критерию: «Качество научно-преподавательского состава» [3]. Данный критерий учитывает, долю преподавателей, получивших международные награды или победивших в международных конкурсах. Показатель «Уровень трудоустройства выпускников» характеризуется числом выпускников, возглавляющих известные компании. (У СПбГУ здесь 241 позиция — при том что в перечне компаний преобладают американские и европейские. Наконец, критерий «Качество образования» формируется на основе международных научных достижений выпускников. По этому показателю СПбГУ с первых выпусков рейтинга входит в число лучших вузов мира. В 2017 году университет занял 43 место, что на семь позиций лучше показателя 2016 года.

В системе высшего образования Казахстана давно и успешно на базе компьютерной техники используются информационные системы для решения и создания *статистических баз данных* учебного заведения или органов управления образованием [4].

В работе [5] приводятся виды знаний: Житейское, Практическое, Художественное, Научное, Рациональное, Иррациональное, Личностное.

Истоки идеи единого знания и виды знаний, по представлению, У.Ж. Алиева приведены в работе [6].

Бюджетное финансирование высшего образования на уровне 0,4% ВВП ничтожно мало в сравнении со странами ОЭСР (2,2% ВВП). Отсюда – неконкурентоспособный уровень оплаты ППС, нехватка высококвалифицированных научно-педагогических работников, широко практикуемое совместительство с ущербом для качества обучения. Нормативно-правовые риски обусловлены частой сменой образовательных приоритетов [7]. Отмечается устарелость нормативов соотношения штата ППС и студенческого контингента, которые установлены более четверти века назад. Высокая годовая нагрузка преподавателя (850–900 часов, примерно в три раза выше, чем у зарубежного профессора) не способствует повышению качества обучения. Не оставляет времени на научно-исследовательскую и учебно-методическую работу. В зарубежных вузах будущие бакалавры не изучают такой объемный цикл общеобразовательных дисциплин (социология, политология, основы права, история, языки, философия, основы безопасности жизнедеятельности). В связи с этим в госпрограмме планировалось уменьшить долю общеобразовательных дисциплин с 25 до 15% за счет передачи ряда вузовских дисциплин в программу школьного профильного обучения. Такой трансформации не произошло.

На парламентском слушании в 2014 году [8] отмечено, что подготовка специалистов в критическом состоянии. На второй план отошли вопросы качественного обновления образовательных программ. Их решения немыслимы вне социального партнерства высшей школы со сферой труда. Сегодня доля работодателей в подготовке кадров не превышает 1%, в то время как в развитых странах этот показатель находится на уровне 30%.

Для вузов качество подготовки специалистов было и есть первостепенной задачей профессорско-преподавательского состава. В своих программных документах ЮНЕСКО отмечает, что «возрастание роли высшего образования идет параллельно с ростом требований к его качеству» [9]. Повышение качества образования, в первую очередь, высшего, является ключевой задачей, а для Казахстана - еще и актуальнейшей.

Первый Президент страны поставил задачу развития национальной системы квалификации и создания независимой системы подтверждения квалификации специалистов. Государство не должно одновременно предоставлять образовательные услуги и оценивать их качество [10].

С конца 2017 года НПП РК «Атамекен» подняла вопрос рейтинга вузов. Работу начала с подготовки специалистов ИТ-сферы. Работодатели и специалисты области акцентировали внимание на актуализации и открытии новых программ. Госорганами, бизнесом и «Атамекеном» был сформирован рейтинг вузов, оценку прошли 66 учебных заведений [11].

2. Впервые сделана попытка к выводу формулы качества образования. Выведена, на основе анализа и подытоживания результатов концепции ученых Академии педагогических наук Казахстана [12]:

$$K_{\text{обр}} = K_{\text{ст}} + K_{\text{л}} + K_{\text{ппк}} + K_{\text{мо}} + K_{\text{в}} + K_{\text{нир}} + K_{\text{упр}}, (1)$$

где $K_{\text{обр}}$ – качество образования; $K_{\text{ст}}$ - качество стандартов и учебных программ; $K_{\text{л}}$ -качество учебной литературы; $K_{\text{ппк}}$ -качество профессионализма педагогических кадров; $K_{\text{мо}}$ - качество мониторинга образования; $K_{\text{в}}$ - качество духовно-нравственного и патриотического воспитания; $K_{\text{нир}}$ - качество и эффективность НИР в области образования; $K_{\text{упр}}$ - качество системы управления.

В целом формулу (1) необходимо кардинально пересмотреть, так как не приняты во внимание, некоторые важные аспекты.

В первую очередь, необходимо отметить, что до сегодняшнего дня не разработана концепция образования.

Во-вторую очередь, принимается во внимание только то, что может дать и что обеспечивает государство, то есть, «кто обучает». Упускается, реакция другой стороны: «кто принимает образование» или «кто обучается».

В третьих, необходимо учитывать и другие факторы (личностные характеристики обучающихся; долю личностных характеристик форми-

вавшихся в дошкольный и школьные периоды; воспитательные и образовательные процессы на каждом этапе формирования и становления специалиста; создаваемые материально-технические условия и уровень оплаты труда; развитие рекреационных услуг и культурно-просветительских, историко-архитектурных и других ценностей в государстве; влияние базиса и надстройки в государстве на качество образования.

В четвертых, какие показатели должно учитывать, для повышения качества образования со стороны, «кто принимает образование» или «кто обучается»: а) трудолюбие и своевременное и качественное выполнение домашних и контрольных заданий, социальных и других пакетов воспитания, а также сдачи экзаменов и зачетов; поддержание порядка и правил семейного быта, ведение здорового образа жизни, соблюдение морального облика и др.;

б)самостоятельность и инициативность в поиске дополнительных возможностей на самообразование и в выполнении на высоком уровне требований вузовского образования;

в)надежность и обязательность в выполнении всех возложенных на студентов обязанностей в период вузовского образования;

г)заинтересованность и усердие студентов в выполнении программы вузовского образования;

д) противостояние проявлению протекционизма и коррупции в вузовском образовании.

3. Общая математическая модель оценки Вузовского образования. Принимая выше приведенные обстоятельства, можно выдвинуть методологию вузовского образования, то есть для оценки уровня подготовки будущих высококвалифицированных специалистов по направлению бакалавриата. Тогда **эффективность Вузовского образования:**

$$\mathcal{E}_{\text{Квуз}} = \frac{\sum (K_{\Sigma \text{до вуз1}} + K_{\text{бнс1}} + K_{\text{т}} + K_{\text{с}} + K_{\text{и}} + K_{\text{н}} + K_{\text{о}} + K_{\text{з}} + K_{\text{у}} + K_{\text{пр1}})}{\sum (K_{\Sigma \text{до вуз}} + K_{\text{бнс}} + K_{\text{ст}} + K_{\text{л}} + K_{\text{ппк}} + K_{\text{мо}} + K_{\text{в}} + K_{\text{нир}} + K_{\text{упр}} + K_{\text{пр}})} \rightarrow 1,0, (2)$$

где $K_{\Sigma \text{до вуз}}$, $K_{\Sigma \text{до вуз1}}$ – соответственно суммарные предложенные и воспринятые знания студентами, до Вузовского образования;

$K_{\text{бнс}}$, $K_{\text{бнс1}}$ - соответственно возможные представляемые и воспринимаемые студентами сумма знаний от эффективности создаваемых условий в базисе и надстройки в период вузовского образования;

$K_{\text{т}}$ - качество трудолюбия (уровень трудолюбия студента);

$K_{\text{с}}$ - качество самостоятельности (уровень самостоятельности студента);

$K_{\text{и}}$ -качество инициативности (уровень инициативности студента);

$K_{\text{н}}$ - качество надежности (уровень надежности студента в выполнении возложенных на них обязанностей);

Ко- качество обязательности (уровень обязательности студента в выполнении возложенных на них обязанностей);

Кз- качество заинтересованности (уровень заинтересованности студентов в повышении уровня образования);

Ку- качество усердия (уровень усердия студентов в повышении уровня образования);

Кпр, Кпр1- соответственно качество противостояния протекционизму обучающих и уровень противостояния студентов проявлению протекционизма и коррупции в ВУЗовском образовании.

Остальные обозначения приведены в формуле (1). Очевидно, каждая составляющая критерия оценки должны определяться через специальные: $\gamma_1, \dots, \gamma_{10}$ – весовые коэффициенты.

4. В то же время, необходимо сопоставить **уровень создаваемых условий** для подготовки высококвалифицированных специалистов в Республике Казахстан $K_{ВУЗ\text{ РК}}$ по сравнению со странами ОЭСР по следующей зависимости:

$$K_{ВУЗ\text{ РК}} = \sum_{i=1}^n [(K_{ст.мир}/K_{ст.РК}) + (K_{н.мир}/K_{н.РК}) + (K_{зар.РК}/K_{зар.мир}) + (K_{ввп.н.РК}/K_{ввп.н.мир}) + (K_{ус.тр.ППС\text{ РК}}/K_{ус.тр.ППС\text{ мир}}) + (K_{ус.тр.стРК}/K_{ус.тр.ст.мир}) + \dots]/n, \quad (3)$$

Где $K_{ст.мир}$, $K_{ст.РК}$ – соответственно доля студентов приходящегося на одного ППС в странах ОЭСР и в Республике Казахстан;

$K_{н.мир}$, $K_{н.РК}$ - соответственно годовая нагрузка на одного ППС в странах ОЭСР и в Республике Казахстан;

$K_{зар.РК}$, $K_{зар.мир}$, - соответственно заработная плата ППС в Республике Казахстан и в странах ОЭСР;

$K_{ввп.н.РК}$, $K_{ввп.н.мир}$ - соответственно доля бюджетного финансирования на высшее образование в Республике Казахстан и в странах ОЭСР;

$K_{ус.тр.ППС\text{ РК}}$, $K_{ус.тр.ППС\text{ мир}}$ – соответственно условия труда (выделяемые деньги на одного ППС) в Республике Казахстан и в странах ОЭСР;

$K_{ус.тр.стРК}/K_{ус.тр.ст.мир}$ – соответственно условия труда создаваемые для студентов (выделяемые деньги на одного студента) в Республике Казахстан и в странах ОЭСР;

n - количество учитываемых факторов.

Условный пример. Укрупненные расчеты.

$$K_{ВУЗ\text{ РК}} = \sum_{i=1}^n [5/10 + 300/900 + 500/3000 + 0,4/2,2 + 300/3000 + 200/1000 + \dots]/6 = 0,2 + 0,33 + 0,17 + 0,18 + 0,10 + 0,2 + \dots]/6 = 0,20.$$

Отсюда можно, установить, что уровень создаваемых условий для подготовки высококвалифицированных специалистов в Казахстане по сравнению со странами ОЭСР, примерно в 5 раз ниже. При этом, можно видеть, какая составляющая, самая высокая и соответственно низкая.

Таким же образом, можно проследить и уровень достигнутых результатов ВУЗа в Республике Казахстан $\mu_{досВУЗРК}$ по сравнению со странами ОЭСР. Для этого можно рекомендовать

$$\mu_{досВУЗРК} = \sum_{i=1}^n [(\mu_{м.конРК}/\mu_{м.кон-мир}) + (\mu_{ав.РК}/\mu_{ав.мир}) + (\mu_{вып.РК}/\mu_{вып.мир}) + \dots]/s, \quad (4)$$

здесь $\mu_{м.конРК}$, $\mu_{м.конмир}$ – соответственно доля участия ППС ВУЗов в международных конкурсах Республики Казахстан и в странах ОЭСР;

$\mu_{ав.РК}$, $\mu_{ав.мир}$ - соответственно доля авторских свидетельств приходящихся на ППС ВУЗов Республики Казахстан и в странах ОЭСР;

$\mu_{вып.РК}$, $\mu_{вып.мир}$ – соответственно доля работы выпускников ВУЗов в ведущих отраслях в Республике Казахстан и в странах ОЭСР;

s - количество учитываемых факторов.

Условный пример. Укрупненные расчеты.

$$\mu_{досВУЗРК} = \sum_{i=1}^n [(0,001/0,1) + (0,5/0,6) + (0,0001/0,01) + \dots]/3 = 0,01 + 0,83 + 0,01 + \dots]/3 = 0,28.$$

Отсюда можно, установить, что уровень достигнутых результатов отдельно взятого ВУЗа в условиях подготовки высококвалифицированных специалистов в Республике Казахстан по сравнению со странами ОЭСР, примерно в 3,6 раз ниже. При этом, можно видеть, какая составляющая, самая высокая и соответственно низкая.

Примечание. В условиях Республики Казахстан участия ППС ВУЗов в международных конкурсах и в особенности доля работы выпускников ВУЗов в ведущих международных и Республиканских отраслях по сравнению со странами ОЭСР практически несопоставимы.

5. Выводы и заключения

1. Оценка качества знаний в ВУЗах Республики Казахстан осуществляется по программе и принципам применяемым в США. Повышение качества образования немислимы вне социального партнерства высшей школы со сферой труда. Доля работодателей в подготовке кадров почти в 30 меньше, чем в развитых странах. Государство не должно одновременно предоставлять образовательные услуги и оценивать их качество. В программных документах ЮНЕСКО отмечается, что повышение качества высшего образования, для Казахстана является актуальнейшей задачей.

2. При оценке качества высшего образования в развитых странах Европы учитывается более 20 параметров. Они разделены на несколько категорий: финансирование, среда (политика правительства и качество предоставляемой информации), открытость (международное сотрудничество и количество иностранных студентов), свободный доступ к информации и научным исследованиям. Количество научных публикаций, объем их цитирования, возможности для трудоустройства выпускников; в США, высокая конкуренция между частными и государственными учебными учреждениями, связь вузов с работами компаний, финансовая независимость и другие.

3. На основе анализа и подытоживания результатов концепции ученых Академии педагогических наук Казахстана, выведена формула по оценке качества образования. Однако, предложенную формулу надо переработать. Потому что, не учитыва-

ются, отдельные важные аспекты образования: заинтересованность другой управляемой стороны - «кто обучается»; влияние базиса и надстройки в государстве на качество образования; приоритетные составляющие личностных характеристик обучающихся и воспринятые ими знания в период дошкольного-, школьного образования и другие.

4. Предложен новый показатель - эффективность вузовского образования и разработана ее математическая модель. Она, численно выражает отношение воспринимаемых обучающимися суммы знаний к передаваемым им суммы знаний обучающимися. В целом, при благоприятных условиях, **эффективность вузовского образования** должна стремиться к единице. В дальнейшем, необходимо обосновать долю каждого составляющего входящего в формулу качества образования.

5. Разработаны зависимости по сопоставлению: а) **уровня создаваемых условий** для подготовки высококвалифицированных специалистов в Республике Казахстан. Результаты показывает, что данный показатель по Казахстану, примерно в 5 раз ниже по сравнению с соответствующим показателем в странах ОЭСР;

б) достигнутых результатов отдельно взятого ВУЗа в условиях подготовки высококвалифицированных специалистов в Республике Казахстан. Результаты показывает, что данный показатель по Казахстану, примерно в 3,6 раза ниже по сравнению с соответствующим показателем в странах ОЭСР.

Список литературы

1. Рейтинг качества образования в странах мира // [Электронный ресурс] / Режим доступа: <https://visasam.ru/emigration/ucheba/reiting-obrazovaniya-v-mire.html>.
2. Рейтинг качества высшего образования The Universitas 21: Чехия опережает Польшу и другие страны // [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://420on.cz/immigration/education/52244-reyting-kachestva-vysshego-obrazovaniya-the-universitas-21-chehiya-operezhaet-polshu-i-drugie-strany>.
3. По качеству образования СПбГУ на 43 месте из 27 000 университетов мира // [Электронный ресурс] / Режим доступа: <https://spbu.ru/news-events/novosti/po-kachestvu-obrazovaniya-spbgu-na-43-meste-iz-27-000-universitetov-mira>.
4. Нефедова Л.В. Система менеджмента качества и информатизация управления и в вузах как па-

раллельные инновационные процессы. // [Электронный ресурс] / Режим доступа: Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева. г. Астана, Казахстан // Механизмы гарантии качества образования: системы, технологии, инновации: тезисы докладов международной научно-практической конференции – Барнаул: изд-во Алт. ГТУ, 2009. – 307 с.; С. 39-42.

5. Виды знаний // [Электронный ресурс] / Режим доступа: https://oege.nnewer.ru/eg/chelovek_i_obshestvo/13_vidy_znaniy.html.

6. Алиев У.Ж. Слайды.2017] // [Электронный ресурс].

7. Юрий Пак, проректор Карагандинского государственного технического университета. Образование: управление качеством – путь к прогрессу // [Электронный ресурс] / Режим доступа: <https://www.kazpravda.kz/fresh/view/obrazovanie-upravlenie-kachestvom--put-k-progressu/?print=yes>.

8. Образование: управление качеством – путь к прогрессу. Эффективно действующая система управления качеством образования делает вуз конкурентоспособным на рынке образовательных услуг. // [Электронный ресурс] / Режим доступа: <https://www.kazpravda.kz/fresh/view/obrazovanie-upravlenie-kachestvom--put-k-progressu/?print=yes>.

9. Качество образования и конкурентоспособность человеческих ресурсов как определяющие факторы экономического роста // [Электронный ресурс] / Режим доступа: <https://articlekz.com/article/10865>.

10. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050» - новый политический курс состоявшегося государства».- Астана, Акorda, 2012 год.

11. Национальная палата предпринимателей Республики Казахстан «Атамекен». Надежный партнер бизнеса. Бизнес оценил качество образования в вузах РК. 24 Апреля 2018 // [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://atameken.kz/ru/news/29396-biznes-ocenil-kachestvo-obrazovaniya-v-vuzah-rk>.

12. Оксана Лысенко. Учиться нужно по науке. Эксперты анализируют качество отечественной системы среднего образования. - Общественно-политическая газета «Литер» №11 (2890) от 26 января 2016 года.

MODERN SYSTEMS OF HIGHER EDUCATION: A COMPARATIVE ANALYSIS

Liu Chang,*Ph.D., Associate Professor, Institute of electronics and information engineering, Guangdong Ocean University, China***Wen Mingming,***Ph.D., associate professor School of Management, Guangdong Ocean University, China***Mamonov K.***Doctor of Economics, Professor, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine***Abstract**

It is proved that in the conditions of permanent transformations that take place in the external and internal environment, the urgent task is to train highly qualified specialists who ensure the implementation and realization of tools for the development of economic entities. In such difficult conditions, the formation of a modern system of higher education acquires special significance for the solution of the set task.

Within the framework of the set goal the tasks are solved: modern systems of higher education are characterized; a comparative analysis of modern higher education systems.

It is determined that Sweden has a three-level system of higher education: bachelor's, master's, doctoral (doctor of philosophy). Higher education in Sweden is carried out in universities and university colleges, where the former can be awarded a PhD and the latter cannot.

In the United States, there are universities, colleges and specialized institutes, where students study at the following levels: associate's degree, bachelor's degree, master's degree, Ph.D. In addition, MBA (Master of Business Administration) programs are actively implemented. In China, there are public and private higher education institutions, where there is a significant influence of state institutions. These include multidisciplinary and professional universities, colleges and schools of higher professional education. In China, programs are implemented at the appropriate educational levels: junior specialist, bachelor, master, doctor of sciences.

As a result of the study, it was determined that Ukrainian higher education over the years has independently made significant progress towards its transformation into the European and world educational system. The current legal framework corresponds to the directions of development of the European educational system. Along with this, there are problems with the functioning of Ukrainian higher education institutions in terms of their independence, funding, and the influence of state institutions.

Keywords: higher education, development, institutions of higher education, modern systems of higher education, comparative analysis.

In the conditions of permanent transformations that take place in the external and internal environment, the urgent task is to train highly qualified specialists who ensure the implementation and realization of tools for the development of economic entities. In such difficult conditions, the formation of a modern system of higher education acquires special significance for the solution of the set task.

According to the Law of Ukraine «On Higher Education» it is defined as a set of systematized knowledge, skills and practical skills, ways of thinking, professional, ideological and civic qualities, moral and ethical values, other competencies acquired in a higher education institution (scientific institution) in the relevant areas of knowledge for certain qualifications at the levels of higher education, which are higher in complexity than the level of complete general secondary education [1]. Thus, the formed systematized knowledge, skills and practical skills allow to prepare a professional who will create opportunities for the development of both the state and business entities, civil society.

Thus, the research topic is relevant, and its solution is timely.

The purpose of the article is to develop measures for the development of higher education in Ukraine based on the results of comparative analysis of modern systems.

Within the framework of the set goal the following tasks are solved:

- to characterize modern systems of higher education;
- to conduct a comparative analysis of modern higher education systems.

Solutions to the problems of functioning and development of higher education in Ukraine are presented in the developments [2–10].

Taking into account the developed scientific and methodological provisions for the functioning of higher education, an analysis of modern systems of its development. According to the Law of Ukraine «On Higher Education», the European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS) has been implemented as a system of transfer and accumulation of loans used in the European Higher Education Area to provide, recognize, validate qualifications and educational components and promote academic mobility. education. The system is based on determining the study load of the higher education seeker, necessary to achieve certain learning outcomes, and is accounted for in ECTS credits [1]. The levels of higher education are determined:

- initial level (short cycle) of higher education: involves the acquisition by higher education students of the ability to solve typical specialized tasks in a particular field of professional activity;

- the first (bachelor's) level of higher education: involves the acquisition by higher education students of the ability to solve complex specialized problems in a particular field of professional activity;

- the second (master's) level of higher education: involves the acquisition by higher education seekers of the ability to solve problems of research and / or innovation in a particular field of professional activity;

- third (educational-scientific / educational-creative) level: provides for the acquisition by higher education students of the ability to solve complex problems in the field of professional and / or research and innovation activities;

- educational and scientific level of higher education: involves the acquisition of theoretical knowledge, skills, abilities and other competencies sufficient to produce new ideas, solving complex problems in the field of professional and / or research and innovation, mastering the methodology of scientific and pedagogical activities, as well as conducting their own research, the results of which have scientific novelty, theoretical and practical significance;

- educational and creative level of higher education: involves mastering the methodology of artistic and artistic-pedagogical activities, implementing an independent creative art project, gaining practical skills of producing new ideas and solving theoretical and practical problems in the creative arts;

- scientific level of higher education: involves the ability of a person to identify and solve socially significant systemic problems in a particular field of activity, which are key to sustainable development and require the creation of new system-forming knowledge and advanced technologies [1].

Considering the world systems of higher education, defined in Germany, the system presented is built through the prism of the functioning of classical universities, specialized institutions of higher education, non-university research institutions. Significant state support for higher education institutions should be noted.

In Switzerland, a four-level system of training in higher education is defined:

- junior specialist;
- bachelor;
- licensee;
- PhD student (PhD).

In Switzerland, training is carried out through a system of:

- colleges;
- polytechnic schools;
- higher specialized schools;
- institutes;
- universities.

Sweden has a three-tier system of higher education:

- bachelor's degree;
- master's degree;
- doctoral studies (doctor of philosophy).

Higher education in Sweden is carried out in universities and university colleges, where the former can be awarded a PhD and the latter cannot.

In France, a similar system of higher education is defined, where universities, engineering schools, business schools, art schools, architectural and other types of schools operate.

In the United States, there are universities, colleges and specialized institutes where students study by level: associate's degree, bachelor's degree, master's degree, Ph.D. In addition, programs are being actively implemented MBA (Master of Business Administration).

In China, there are public and private higher education institutions, where there is a significant influence of state institutions. These include multidisciplinary and professional universities, colleges and schools of higher professional education. In China, programs are implemented at the appropriate educational levels:

- junior specialist;
- bachelor;
- master's degree;
- Doctor of Science.

Based on the levels of European higher education, the following levels are defined in Ukraine:

- junior bachelor: educational or educational-professional degree obtained at the initial level (short cycle) of higher education and awarded by a higher education institution as a result of successful completion of an educational program by a higher education applicant, the amount of which is 120 ECTS credits;

- Bachelor: an educational degree obtained at the first level of higher education and awarded by a higher education institution as a result of successful completion by the applicant of higher education;

- Master's degree: an educational degree obtained at the second level of higher education and awarded by a higher education institution (scientific institution) as a result of successful completion of the relevant educational program by the applicant for higher education. The master's degree is obtained by educational-professional or by educational-scientific program. The volume of the educational-professional program of master's preparation makes 90-120 ECTS credits, the volume of the educational-scientific program – 120 ECTS credits. The master's educational and scientific program must include a research (scientific) component of at least 30 percent;

- Doctor of Philosophy: educational and at the same time the first scientific degree obtained at the third level of higher education on the basis of a master's degree. The degree of Doctor of Philosophy is awarded by a specialized academic council of a higher education institution or scientific institution as a result of successful implementation of the relevant educational and scientific program by the applicant and public defense of the dissertation in a specialized academic council;

- Doctor of Arts: educational and creative degree obtained at the third level of higher education on the basis of a master's degree. A person has the right to obtain a doctorate in creative postgraduate studies;

- Doctor of Science: the second scientific degree obtained by a person at the scientific level of higher education on the basis of the degree of Doctor of Philos-

ophy and involves the acquisition of the highest competencies in developing and implementing research methodology, conducting original research, obtaining scientific results. or applied problems, are of national or global importance and published in scientific journals. The degree of Doctor of Sciences is awarded by a specialized academic council of a higher education institution or research institution based on the results of public defense of scientific achievements in the form of a dissertation or published monograph, or a set of articles published in domestic and international peer-reviewed professional publications. and science [1].

Thus, as a result of the study, it was determined that Ukrainian higher education over the years has independently made significant progress towards its transformation into the European and world educational system. The current legal framework corresponds to the directions of development of the European educational system. Along with this, there are problems with the functioning of Ukrainian higher education institutions in terms of their independence, funding, and the influence of state institutions.

This article are supported by the project of Enhancing School with Innovation of Guangdong Ocean University's (230420023), by the program for scientific research start-up funds of Guangdong Ocean University, and planning project for Educational Science Planning of Heilongjiang Province (GJB1319104).

References

1. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII.
2. Архипова С. П. Якість освіти у контексті вимог сучасності. URL:

http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N135/N135p011-014.pdf.

3. Дробноход М. Сьогодення і проблеми вищої школи України. URL: <http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Drobnokhod2.htm>.

4. Лукіна Т., Ляшенко О. Сутність категорії якості освіти в умовах реформування освітньої галузі / Збірник наукових праць національної академії державного управління при Президентові України. 2003. № 2. С. 126–134.

5. Освіта України в XXI столітті: проблеми та перспективи розвитку. URL: <http://ua.textreferat.com/referat-13090-1.html>.

6. Палисюк О. Основні проблеми системи вищої освіти в Україні та шляхи їх вирішення. URL: <http://www.osvitata.com/osvita-ta-vlada/osnovni-problemi-sistemi-vischo-osviti-vukra-ni-ta-shlyachi-ch-virishennya.html>.

7. Перехейда О. Управління якістю освіти / Директор. 2009. № 1. С. 78–79.

8. Радомська Л. А., Стадний А. С. Українська система вищої освіти: переваги й недоліки болонського процесу. URL: http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Radomska_Stadniy.php.

9. Розумний А. Вища освіта в контексті глобалізації. URL: http://dt.ua/EDUCATION/vischa_osvita_v_konteksti_globalizatsiyi-27068.html.

10. Федулова Л. І. Державна політика в національній інноваційній системі: стабільність зберігається / Актуальні проблеми економіки. 2008. № 4. С. 90–103.

ОБҐРУНТУВАННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РОЗВИТКУ МУЗИЧНО-ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ 4-7 РОКІВ

Мкртічян О.А.

кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант кафедри педагогіки

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

SUBSTANTIATION OF THE EDUCATORS' PREPARATION SYSTEM FOR THE DEVELOPMENT OF MUSICAL AND CREATIVE ABILITIES IN CHILDREN AGED 4-7 YEARS

Mkrtichian O.

Candidate of Pedagogical Sciences, As. Prof.,
Doctoral student of the Department of Pedagogy

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

Анотація

У статті розглянуто суть та складові системи підготовки вихователів до розвитку музично-творчих здібностей дітей 4-7 років, а також особливості її реалізації в освітньому процесі педагогічного ЗВО. Автором визначено суть поняття «система», ознаками якої є структурність, багаторівневність, ієрархічність. Вказано на зв'язок цього поняття із дефініціями структура, цілісність, підсистеми.

Автором виокремлено елементи системи підготовки вихователів до розвитку музично-творчих здібностей дітей. Ними стали наступні підсистеми: концептуально-цільова, проектувальна-змістова, процесуально-технологічна, контрольна-оцінна.

Основними положеннями побудови розробленої автором зазначеної системи є наступність й неперервність. Наукова новизна теоретично обґрунтованої та розробленої системи підготовки вихователів, спрямованої на розвиток музично-творчих здібностей дітей, полягає у змістовному наповненні кожної з підсистем, що є елементами цілісної системи.

Концептуально-цільова підсистема визначає мету, провідні парадигми, методологічні засади підготовки вихователів до розвитку музично-творчих здібностей дітей 4-7 років, містить наукові підходи (аксіологічний, системний, особистісно-діяльнісний, культурологічний) та віддзеркалює сукупність взаємопов'язаних компонентів сформованості готовності вихователів до професійної діяльності, що мають суттєвий вплив на процес її формування в освітньому середовищі педагогічного ЗВО. Проектувальна-змістова підсистема розкриває зміст освіти майбутніх вихователів, спрямований на розвиток музично-творчих здібностей дітей 4-7 років. Процесуально-технологічна підсистема відбиває реалізацію процесу підготовки вихователів на професійно-мотиваційному, когнітивному, креативно-діяльнісному, рефлексійно-самотворчому етапах; відображає його програмно-змістове й навчально-методичне забезпечення в певних видах діяльності; педагогічні умови, що забезпечують ефективність функціонування системи (втління ідей в зміст професійної підготовки спеціалістів упродовж усього періоду навчання, створення духовно насиченого розвивально-творчого освітнього середовища, посилення практичної спрямованості підготовки фахівців, стимулювання студентів до самоорганізації й самоуправління власною діяльністю й розвитком, поглиблення професійної компетентності викладачів щодо забезпечення підготовки студентів у відповідному напрямі). Контрольно-оцінна підсистема віддзеркалює процес моніторингу готовності вихователів до розвитку музично-творчих здібностей дітей 4-7 років через запропонований критеріально-рівневий інструментарій.

Abstract.

The article deals with the essence and components of the educators' training system for the development of musical and creative abilities of children aged 4-7 years, as well as the features of its implementation in the educational process of pedagogical institution of higher education. The author defines the essence of the «system» concept, the features of which are structure, multilevel, hierarchy. The connection of this concept with the definitions of structure, integrity, subsystems is indicated.

The author highlights the elements of the system of training educators for the development of musical and creative abilities in children. These elements were the following subsystems: conceptual-target, design-content, procedural-technological, control-evaluation.

The main structure provisions of the system developed by the author are consistency and continuity. The scientific novelty of the theoretically substantiated and developed educators' training system, aimed at the development of musical and creative abilities of children, lies in the content of each of the subsystems that are elements of an integral system.

The conceptual-target subsystem defines the purpose, leading paradigms, methodological bases of preparation of educators for development of musical and creative abilities in children aged 4-7 years, contains scientific approaches (axiological, systemic, personal-activity, culturological) and reflects a set of interconnected components of educators' readiness to professional activities, that have a significant impact on the process of its formation in the educational environment of pedagogical institution of higher education. The design-content subsystem reveals the content of education of future educators, aimed at the development of musical and creative abilities of children aged 4-7 years. The procedural-technological subsystem reflects the implementation of the process of educators' training at the professional-motivational, cognitive, creative-activity, reflexive-creative stages; represents its program-content and educational-methodical support in certain kinds of activity; pedagogical conditions that ensure the effectiveness of the system (implementation of ideas in the content of professional training during the entire period of study, creation of a spiritually rich developmental and creative educational environment, strengthening the practical orientation of training, encouraging students to self-organization and self-management and development, deepening professional competence of teachers to ensure the appropriate way of student training). The control-evaluation subsystem reflects the process of monitoring the readiness of educators to develop musical and creative abilities of children aged 4-7 through the proposed criterial-level tools.

Ключові слова: система, підготовка, готовність, майбутні вихователі, музично-творчі здібності, діти 4-7 років.

Keywords: system, training, readiness, future educators, musical and creative abilities, children aged 4-7 years.

Актуальність. Сучасні провідні тенденції розвитку вищої освіти (інтернаціоналізація, упровадження інновацій в освітній процес) актуалізують проблему підготовки вихователів до розвитку музично-творчих здібностей дітей. Зміст професійної діяльності вихователя в процесі музичної освіти дошкільнят визначається спільністю форм співпраці та співтворчості, а також міжпредметними взає-

мозв'язками в процесі підготовки фахівців і виявлення інтеграційних можливостей фахових дисциплін.

Сучасна освіта фахівців розглядається й визначається як педагогічно адаптована система знань, умінь і навичок, досвіду творчої діяльності та емоційного ставлення до світу, засвоєння якої забезпечує майбутньому фахівцю успішність виконання професійних завдань, враховуючи цілісність змісту

освіти на всіх рівнях підготовки фахівця, і знаходить відображення в інтеграції наук, генералізації знань, посиленні наукових теорій, системного та наукового обґрунтування проблем і шляхів їх вирішення, а також в посиленні ролі методологічного обґрунтування та аналізу наукових положень і висновків.

Аналіз досліджень та публікацій. Низка праць сучасних дослідників висвітлює підходи до питання підготовки фахівців дошкільної освіти. Г. Бельська, Л. Кідіна, О. Кононко, Т. Поніманська, О. Проскура, О. Сухомлинська, Т. Танько висвітлювали проблеми професійної підготовки та формування особистості фахівців дошкільного профілю. У мистецькій освіті компетентність педагога-музиканта знайшла відображення у роботах О. Апраксіної, Н. Ветлугіної, А. Козир, М. Михаськової, Н. Мурованої, О. Олексюк, Г. Падалки, Л. Пушкар, О. Радиної, О. Ростовського, О. Хижної, О. Щолокової та ін. Питанням музично-педагогічної підготовки фахівців присвятили свої праці вітчизняні (Т. Танько) та російські вчені (Н. Ветлугіна, О. Гогоберідзе, Є. Дубровська, О. Кенеман, Л. Комісарова, О. Радинова та ін.).

Вивчення та аналіз спеціальної літератури дозволяє свідчити, що науковці побіжно розглядали деякі аспекти підготовки вихователів, а особливо – розвитку музично-творчих здібностей дітей 4-7 років у контексті означеної проблеми майже не досліджувалися.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробці системи підготовки вихователів розвитку музично-творчих здібностей дітей 4-7 років.

Виклад основного матеріалу. Доцільність підготовки вихователів в умовах ЗВО щодо розвитку музично-творчих здібностей обумовлюється: науково-теоретичним обґрунтуванням змісту фахової підготовки студентів; методологією наукового дослідження. Зазначимо, що в основу методології покладено наукові підходи щодо розуміння сутності підготовки фахівців; взаємозв'язок компонентів структури підготовки вихователів. Важливо окреслити підсистеми щодо системи підготовки вихователів до розвитку музично-творчих здібностей дітей. Серед них: концептуально-цільова, проєктувально-змістова, процесуально-технологічна, а також контрольно-оцінна. До основних ідей розробки вище вказаної системи слід віднести наступність й неперервність [8].

Обґрунтування системи підготовки вихователів до розвитку музично-творчих здібностей дітей 4-7 років вбачаємо доцільним висвітлювати шляхом висунення нових положень, які характеризують зміст кожної із названих підсистем, а також визначення логічних зв'язків між ними. Відтак, схарактеризована нами система підготовки вихователів до розвитку музично-творчих здібностей дітей 4-7 років була адаптована до потреб у сучасних ЗВО.

На наш погляд, визначаючи категорію «система», слід враховувати її тісний взаємозв'язок з іншими поняттями, такими як: зв'язок, цілісність, відносини, підсистеми, структура. Визначальними

характеристиками будь-якої системи вважаємо багаторівневість, ієрархічність, структурність.

На основі аналізу наукових джерел можна встановити підходи до розуміння поняття «система»: «сукупність елементів», що знаходяться у зв'язках один з одним та складають певну цілісність; «утворення», яке складається із частин, що взаємодіють [3]; визначена множина складових, що між собою взаємодіють [1, с. 43]; безліч елементів, які тісно взаємопов'язані та утворюють цілісність у будові й функціонуванні [4, с. 8]; сума елементів, фіксовані властивості яких визначають способи реалізації певних відносин [6, с. 312]; упорядкована множина компонентів, які складають ціле, але сума їх властивостей не може бути зведеною до властивостей системи [5, с. 19; 19, с. 584]; сумісність компонентів множини, дія яких мають спрямовуватись на досягнення корисного результату [2, с. 34].

У контексті зазначеного слід мати на увазі вибірковість компонентів, які складають систему. Так, важливо загострити увагу на тому, що не всі компоненти можуть бути елементами системи [9, с. 6-9]. Зокрема, елементи, які утворюють систему, мають вступати у взаємодію, тобто впливати на досягнення запланованого результату. Відтак систему складає такий комплекс вибірково залучених компонентів, взаємини між якими набувають характеру взаємодії, яка спрямована на здобуття позитивного результату [2, с. 35]. Натомість, систему підготовки студентів слід вважати підсистемою педагогічної системи, яка теж складається з сукупності певних елементів.

Аналіз ідей, викладених у наукових джерелах, дозволило докладніше схарактеризувати складові розробленої нами системи підготовки вихователів до розвитку музично-творчих здібностей дітей 4-7 років.

По-перше, слід звернути увагу на концептуально-цільову підсистему. Саме вона спрямована на обґрунтування й актуалізацію системи підготовки вихователів в ЗВО. Складовими концептуально-цільової підсистеми є: відношення до проблем підготовки майбутніх вихователів (зокрема, через придбання нових знань, умінь і навичок, а також особистісний ріст), потреба в підготовці вихователів до розвитку музично-творчих здібностей дітей; інтерес (двигун активної пізнавальної активності студентів); спрямування здобувачів освіти до активних дій.

Стрижнем названої підсистеми слід вважати мету системи підготовки вихователів – формування готовності майбутніх фахівців до розвитку музично-творчих здібностей дітей 4-7 років. Вимоги до тих, хто навчається, які відбито в Законі України «Про вищу освіту», стали підґрунтям для її формування.

Назвемо групи вимог щодо підготовки майбутніх вихователів до розвитку музично-творчих здібностей дітей:

1. Вимоги дидактично-виховні знаходять свою реалізацію через дидактичні принципи і реалізацію виховної функції освітнього процесу в ЗВО.

2. Вимоги дослідницькі втілюються шляхом систематичного збагачення й розширення комбінації знань через самоосвіту в галузі музичного мистецтва.

3. Вимоги проєктувальні акцентуються на процесі інтерпретації здобувачами освіти ключових положень, проєктування цілей і завдань виховання.

4. Вимоги організаційно-управлінські віддзеркалюють активну взаємодію здобувачів освіти з дітьми дошкільного віку в умовах ЗДО. Студентам важливо оволодіти знаннями етичних, педагогічних, а також психофізіологічних норм взаємодії з дошкільниками.

5. Вимоги прогностичні базуються на уміннях студентів передбачити результати своєї діяльності, стратегічно мислити, надавати оцінку й аналізувати.

6. Вимоги валеологічні спрямовані на забезпечення набуття знань про взаємозв'язок соціального, фізичного, психічного здоров'я особистості та добробуту суспільства.

Також дана підсистема являє собою сукупність методологічних засад щодо підготовки вихователя до розвитку здібностей дітей 4-7 віку (принципи та наукові підходи стосовно застосування технологій музичного виховання).

Складовими концептуально-цільової підсистеми є:

- 1) принципи специфічні й загальнодидактичні;
- 2) сукупність методологічних підходів.

Слід назвати підходи, що були визначені нами у дослідженні: аксіологічний, особистісно-діяльнісний, системний, культурологічний.

Реалізація означеної вище системи спирається на низку принципів специфічного та загальнодидактичного характеру. Доцільно більш детально схарактеризувати кожну з зазначених груп.

Так, до загальнодидактичних було віднесено наступні принципи: цілеспрямованості, систематичності й системності, активності й свідомості студентів, оптимального поєднання різних форм організації освітнього процесу.

Зокрема, серед специфічних принципів нами було висвітлено наступні:

- розвивального і виховного навчання,
- педагогізації змісту підготовки студентів,
- міждисциплінарних зв'язків,
- варіативності та інноваційності,
- емоційності навчання

Зауважимо, що проєктуально-змістова підсистема складається з таких елементів: а) педагогічні умови щодо підготовки майбутніх вихователів в ЗВО; б) єдність усіх компонентів підготовки (ціннісно-мотиваційного, інформаційно-комунікативного, когнітивного, особистісно-рефлексійного). При цьому, ціннісно-мотиваційний компонент охоплює мотиви, цілі, потреби щодо оволодіння та здійснення педагогічної діяльності; ціннісні орієнтації щодо самоактуалізації майбутнього вихователя ЗДО в обраній професії, творчого виявлення його особистісних та професійно значущих якостей у різних видах педагогічної діяльності в сфері дошкільної освіти. Відтак, когнітивний компонент –

це сукупність науково-теоретичних знань про професійну діяльність майбутнього вихователя взагалі та про роль професійно-педагогічної взаємодії в ній зокрема. Інформаційно-комунікативний компонент визначаємо як представлено сукупністю знань, умінь та здібностей, необхідних для ефективного педагогічного спілкування, що виявляється в умінні майбутнього вихователя ЗВО встановлювати міжособистісні зв'язки, узгоджувати свої дії з дітьми, колегами, батьками, обирати оптимальний стиль спілкування з ними в різних ситуаціях, оволодівати засобами вербального й невербального спілкування та можливістю їх ефективно застосовувати. Нарешті, особистісно-рефлексійний компонент визначає здатність майбутнього вихователя ЗДО критично оцінювати процес і результат власної педагогічної діяльності, усвідомлювати її значущість, ступінь відповідальності за результати цієї діяльності, пізнавати свої можливості для самореалізації в професії, обирати оптимальну стратегію професійної поведінки та подальшої самоосвітньої діяльності.

Слід окреслити педагогічні умови, які впливають на взаємодію всіх компонентів системи, серед них такі:

- 1) спрямованість освітнього процесу на професійне становлення студентів;
- 2) суб'єкт-суб'єктна взаємодія між учасниками освітнього процесу, забезпечення інтегративності;
- 3) наступність та неперервність професійного саморозвитку майбутніх вихователів;
- 4) застосування у процесі позааудиторної й аудиторної роботи технологій музичного виховання та методів активного навчання;
- 5) поглиблення професійної компетентності викладачів щодо забезпечення підготовки студентів у досліджуваному напрямі.

Ці умови, згідно з нашими поглядами, мають провідну роль, є вагомими у системі, що була запропонована нами, та корелюють із зазначеними вище у статті компонентами підготовки вихователя до розвитку здібностей дошкільника.

Зі свого боку, процесуально-технологічну підсистему представлено технологією підготовки майбутніх вихователів до розвитку музично-творчих здібностей дітей 4-7 років (з етапами: професійно-мотиваційним, когнітивним, креативно-діялісним, рефлексійно-самотворчим), навчально-методичним інструментарієм забезпечення процесу такої підготовки в різних видах діяльності студентів, педагогічними умовами, що зумовлюють її ефективність.

При цьому професійно-мотиваційний етап технології спрямовано на: формування стійкої професійної спрямованості студентів на музично-педагогічну діяльність, системи цінностей і мотивів, стійкого інтересу до вирішення проблеми розвитку музично-творчих здібностей дошкільників засобами музичної діяльності; розвиток стратегічного мислення фахівців; формування дієвої установки на здобуття професійних знань і вмінь; здобуття майбутніми фахівцями первинного досвіду з розвитку музично-творчих здібностей дошкільнят.

Когнітивний етап технології націлено на опанування майбутніми фахівцями системою теоретичних, технологічних, методичних знань, необхідних для здійснення такої діяльності, способами, прийомами, технологіями музично-творчої, просвітницької, превентивної, корекційної, діяльності в контексті розвитку музично-творчих здібностей дітей в процесі вивчення фахових дисциплін; поглиблення професійного світогляду, зміцнення системи цінностей і переконань; формування стійкої професійної позиції студентів.

Метою креативно-діяльнісного етапу є розвиток системи професійних умінь і здобуття студентами досвіду діяльності щодо розвитку музично-творчих здібностей дітей дошкільного віку у процесі практичної, науково-дослідної, виховної діяльності; розвиток їхньої здатності до професійної творчості як важливої умови ефективності музично-педагогічної діяльності, формування установки на професійно-творче вдосконалення.

Рефлексійно-творчий етап представлено: поглибленням, узагальненням й систематизацією, творчим застосуванням знань і вдосконалення професійних умінь, вироблених на попередніх етапах; формування здатності розробляти й реалізовувати цілісну систему музично-педагогічної діяльності з розвитку музично-творчих здібностей дітей; залучення студентів до активної пошукової, творчої, науково-дослідницької діяльності з метою розробки і реалізації власних програм і проєктів; подальший розвиток стратегічного мислення й формування стійкої рефлексійної позиції студентів як здатності до рефлексійного осмислення дійсності, спроможності до передбачення й прогнозування, самооцінки власної готовності до професійної діяльності в контексті дослідження, визначення перспектив подальшої роботи в цьому напрямі; екстеріоризацію професійно-творчих досягнень студентів.

Важливо констатувати, що **контрольно-оцінна** підсистема передбачає моніторинг готовності майбутнього вихователя до професійної діяльності; визначення критеріально-рівневого інструментарію.

Контрольно-оцінна підсистема забезпечує підготовку діагностичного апарату, розробка якого може сприяти визначенню як низки певних показників, так і інструментарію рівнів (низького, середнього, високого) готовності вихователя до музичної діяльності. Також забезпечуються мотиваційний, змістовий, процесуальний, особистісно-оцінний критерії на підґрунті методів оцінювання у здобувачів освіти готовності до розвитку музично-творчої діяльності дітей 4-7 років.

Акцентуємо увагу на тому, що мотиваційний критерій визначає наявність позитивної мотивації та спрямованості у студентів до формування творчої індивідуальності дітей дошкільного віку. Процесуальний критерій віддзеркалює ступінь сформованості компонента операційно-діяльнісного. Зокрема, змістовий критерій визначає рівень сформованості когнітивного компонента (маємо на увазі рівень знань студентів щодо мети, форм і методів щодо розвитку музично-творчих здібностей

дошкільника, а також володіння знаннями про специфіку організації педагогічного процесу в ЗДО). Особистісно-оцінний критерій розкриває у процесі підготовки вихователів сформованість та розвиненість особистісного компонента.

Отже, вивчення та аналіз зазначеної проблеми дозволяють зробити **висновок**, що у дослідженні теоретично обґрунтовано та розроблено систему підготовки вихователів розвитку музично-творчих здібностей дітей 4-7 років.

Виокремлено такі підсистеми: концептуально-цільова, проєктувально-змістова, процесуально-технологічна, контрольна-оцінна. Концептуально-цільова підсистема визначає мету, провідні парадигми, методологічні засади підготовки вихователів до розвитку музично-творчих здібностей дітей 4-7 років, містить наукові підходи (аксіологічний, системний, особистісно-діяльнісний, культурологічний) та віддзеркалює сукупність взаємопов'язаних компонентів сформованості готовності вихователів до професійної діяльності, що мають суттєвий вплив на процес її формування в освітньому середовищі педагогічного ЗВО. Проєктувально-змістова підсистема розкриває зміст освіти майбутніх вихователів, спрямований на розвиток музично-творчих здібностей дітей 4-7 років. Процесуально-технологічна підсистема відбиває реалізацію процесу підготовки вихователів на професійно-мотиваційному, когнітивному, креативно-діяльнісному, рефлексійно-самотворчому етапах; відображає його програмно-змістове й навчально-методичне забезпечення в різних видах діяльності; педагогічні умови, що забезпечують ефективність функціонування системи (втілення ідей в зміст професійної підготовки майбутніх фахівців упродовж усього періоду навчання, створення духовно насиченого розвивально-творчого освітнього середовища, посилення практичної спрямованості підготовки майбутніх фахівців, стимулювання студентів до самоорганізації й самоуправління власною діяльністю й розвитком, поглиблення професійної компетентності викладачів щодо забезпечення підготовки студентів у відповідному напрямі. Контрольно-оцінна підсистема віддзеркалює процес моніторингу готовності вихователів до розвитку музично-творчих здібностей дітей 4-7 років через запропонований критеріально-рівневий інструментарій.

Результати подальших розвідок вбачаємо у реалізації розробленої нами системи, яка сприятиме зростанню якості й підвищенню ефективності процесу підготовки вихователів до розвитку музично-творчої діяльності дітей 4-7 років.

Список літератури

1. Аверьянов А. Н. Системное познание мира: методологические проблемы. Москва, 1985. 263 с.
2. Анохин П. К. Принципиальные вопросы общей теории функциональных систем. Очерки по физиологии функциональных систем. Москва: Наука, 1973. С. 5-61.
3. Берталанфи Л. фон. Організація як відкрита система. Режим доступу:

<https://dl.kpt.sumdu.edu.ua/mod/book/view.php?id=8469>

4. Блауберг И. В., Юдин Э. Г. Становление и сущность системного подхода. Москва: Наука, 1973. 273 с.
5. Каган М. С. Человеческая деятельность. (Опыт системного анализа). Москва: Политиздат, 1974. 328 с.
6. Коджаспирова Г. М. Коджаспиров А. Ю. Словарь по педагогике. Москва, Ростов-н/Д., 2005. 448 с.
7. Система. Философский энциклопедический словарь /Редкол.: С. С. Аверинцев. Э. А. Араб-

Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. 2-е изд. Москва: Советская энциклопедия, 1089. С. 584-585.

8. Хатунцева С. М. Самовдосконалення як чинник розвитку професіоналізму майбутніх учителів. Педагогіка та психологія: зб. наук. пр. / за загальною редакцією академіка І. Ф. Прокопенка, проф. С. Т. Золотухіної. Харків, 2016. Вип. 54. С. 212–222.
9. Чернышов В. Н., Чернышов А. В. Теория систем и системный анализ: учеб. пособие. Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2008. 96 с.

ЗАСТОСУВАННЯ СТРАТЕГІЙ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ ІНТЕГРОВАНОГО ВИВЧЕННЯ ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНИХ ДИСЦИПЛІН МАЙБУТНІМИ УЧИТЕЛЯМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Овдійчук Л.

Університет Григорія Сковороди у Переяславі, докторант

APPLICATION OF CRITICAL THINKING STRATEGIES IN THE PROCESS OF INTEGRATED STUDY OF HISTORICAL AND LITERARY DISCIPLINES BY FUTURE TEACHERS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE

Ovdiichuk L.

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Associate Professor

Анотація

У статті визначено основні стратегії критичного мислення під час інтегрованого вивчення історико-літературних курсів майбутніми вчителями української мови та літератури: «тонкі і товсті запитання», рефлексія, створення графічних систематизаторів, ведення бортового журналу. Авторка статті репрезентує власний досвід застосування наведених вище методів та прийомів навчання й позитивні результати формування критичного мислення студентів, які представлено у понятійних схемах.

Обумовлено можливості впровадження авторської методики у практику викладання історії української літератури у закладах вищої освіти на основі електронної медіатеки презентацій «Письменник як особистість» на Googl-диску та статей з цієї теми й обґрунтовано доцільність видання авторського посібника.

Abstract

The article determines the main strategies of critical thinking during the integrated study of historical and literary courses by future teachers of the Ukrainian language and literature: “thin and thick” questions, reflection, making graphic systematizers, log keeping. The author of the article represents her own experience of applying the above mentioned methods and techniques of teaching and the positive results of formation of students’ critical thinking, which are presented in the conceptual schemes.

The possibilities of introduction of the author's technique in to practice of teaching history of Ukrainian literature in higher educational institutions on the basis of electronic media library of presentations “The Writer as a Personality” on the Google-disk and articles on this topic are stipulated and the expediency of publishing the author's manual is substantiated.

Ключові слова. Майбутні вчителі української мови та літератури, інтегроване вивчення, історико-літературні дисципліни, мультимедійна презентація «Письменник як особистість», критичне читання, «тонкі і товсті» запитання, бортовий журнал, графічні систематизатори.

Keywords. Future teachers of Ukrainian language and literature, integrated study, historical and literary disciplines, multimedia presentation “The Writer as a Personality”, critical reading, “thin and thick” questions, log keeping, graphic systematizers.

Постановка проблеми. Освіта України нині перебуває в процесі якісних змін. Усі важливі реформи країн ЄС, які стосуються навчання, таким чином чи іншим чином торкаються українських закладів освіти, зокрема, вищої. Найперше це виявляється в оновленні освітніх програм, навчальних планів, у відповідних інституційних перетвореннях та успішному впровадженні інновацій. Значна увага в су-

часних ЗВО зосереджена на вдосконаленні професійної підготовки педагогічних працівників для закладів середньої освіти.

Кардинальні зміни у фаховій підготовці бакалаврів та магістрантів пов'язані із Законами України «Про вищу освіту» (2014), «Концептуальними засадами розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір» (2004),

«Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 рр.» (2012), Педагогічною Конституцією Європи (2013), галузевою Концепцією розвитку неперервної педагогічної освіти (2013), Національною доктриною розвитку освіти України в XXI столітті, Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, створенням НАЗЯВО та галузевих експертних рад. Пріоритетним у підготовці педагогів є формування ключових, предметних та професійних компетентностей. В освітньо-професійній програмі спеціальності 014 Середня освіта (українська мова та література) серед загальних компетентностей є такі: (ЗК-2) «Здатність працювати в команді й автономно», (ЗК-3) «Здатність до пошуку інформації, її аналізу й критичного оцінювання», (ЗК-6) «Здатність до самовдосконалення та саморозвитку», серед фахових – «Здатність критично осмислювати нові художні тенденції, використовувати фахові знання з літератури, уміння й навички в галузі порівняльного літературознавства для аналізу літературного процесу» та «Здатність інтерпретувати й зіставляти мовні та літературні явища, використовувати різні методи й методики аналізу тексту», а одним із ключових програмних результатів навчання визначено таке: «Має творчо-критичне мислення, творчо використовує різні теорії й досвід (український, закордонний) у процесі вирішення соціальних і професійних завдань». [1] Такі компетентності і програмні результати навчання великою мірою можуть бути сформовані на засадах технології критичного мислення у процесі інтегрованого вивчення історико-літературних курсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як технологія навчання критичне мислення було апробовано в США та Канаді ще в середині минулого століття. Набутком української освіти ця технологія стала порівняно недавно. У психологічній, педагогічній, філософській науці критичне мислення репрезентовано дослідженнями Дж. Андерсона, Е. де Боно, Дж. Брунера, М. Вайнштейна, Д. Клустера, С. Мілнера, Д. Надлера і С. Кілі, М. Ліпмана, Ш. Хібіно, Р. Поля (Р. Пауля), Р. Солса, Р. Стернберга, Д. Халперн, Р. Дж. Штернберга. Саме поняття, його особливості, характеристики вчені тлумачать по-різному. Наприклад, Д. Клустер [2] дає характеристику критичному мисленню, акцентуючи на індивідуальній і соціальній природі, ролі інформації, формулюванні питань для з'ясування проблем. Одночасно він цитує інших учених, наприклад, Ралфа Х. Джонсона, що КМ – це «особливий вид розумової діяльності, який дозволяє людині сформулювати правильний умовивід щодо запропонованої точки зору чи моделі поведінки» або, за Р. Еннісом, це «прийняття обдуманих рішень про те, як треба чинити й у що вірити». Р. Поль акцентує на тому, що це «дисципліноване, самонаправлене, саморегульоване мислення, яке ілюструє досконалість мислення ...» [3] А М. Ліпман аргументовано доводить, що «критичне мислення є майстерним, відповідальним мисленням, яке сприяє доброму судженню, оскільки (а) ґрунтується на критеріях, (б) є таким, що самокоригується, та (в) є чутливим до контексту. [4]

Використавши основні теоретичні засади технології КМ, українські науковці адаптували її відповідно до потреб української освіти. С. Тягло розглядає цю технологію у контексті логіки й зауважує, що на бакалавраті доцільним є вивчення курсу логіки з елементами критичного мислення, у той час як магістрантам доцільно адресувати курс критичного мислення на основі логіки. С. Терно створив методику розвитку критичного мислення старшокласників у процесі вивчення історії, спираючись на досягнення американської когнітивної психології. О. Пометун започаткувала освітню платформу «Критичне мислення». Теоретичні й практичні аспекти впровадження технології у закладах вищої освіти репрезентували у своїх дослідженнях А. Авершин, Т. Воропай, В. Дороз, О. Коржуєв, О. Тягло, Т. Хачумян, М. Шеремет, Т. Яковенко.

Визначення не вирішених раніше аспектів загальної проблеми. Професійна підготовка майбутніх вчителів української мови та літератури була об'єктом дослідження Л. Базиль, М. Вовк, Н. Волошина, Н. Голуб, О. Горошкіна, А. Градовський, Г. Клочек, С. Жила, О. Ісаєва, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, В. Коваль, О. Куцевол, Н. Побірченко, Н. Остапенко, Н. Романишина, О. Семенов, Т. Симоненко, А. Ситченко, І. Соколова, Б. Степанишин, Г. Токмань, Ф. Штейнбук та ін. Застосування інтеграційного підходу у професійній освіті бакалаврів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова та література) предметом спеціального дослідження не було. Частково це багатаспектне явище розглядалося Н. Романишиною у контексті можливості інтеграції навчальних дисциплін на літературознавчій основі, О. Куцевол певною мірою розкрила аспект поєднання інноваційних форм і методів навчальної діяльності студентів з уже традиційними і достатньо апробованими формами і методами викладання у вищій школі (наприклад, інтегративна лекція (лекція удвох)). Л. Базиль обумовила формування літературознавчої компетентності майбутніх словесників шляхом інтеграції історико-літературних курсів. В окремих статтях (В. Вітюк, О. Семенов) розкрито застосування методів та прийомів розвитку критичного мислення у процесі вивчення лінгвістичних дисциплін чи окремих розділів. Предметом дослідження проблема формування критичного мислення бакалаврів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова та література) у процесі інтегрованого вивчення літературознавчих дисциплін ще не була.

Метою статті є визначення й обґрунтування особливостей застосування стратегій критичного мислення під час інтегрованого вивчення історико-літературних курсів майбутніми вчителями української мови та літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. У навчальних планах підготовки здобувачів вищої освіти: освітня кваліфікація бакалавр середньої освіти (українська мова і література), – літературознавчі дисципліни належать до циклу професійно спрямованих. Історико-літературні курси («Історія української літератури», «Історія зарубіжної літе-

ратури») викладаються упродовж восьми семестрів, тому відіграють важливу роль у фаховій підготовці майбутніх учителів української мови та літератури. Тому способи та засоби викладання мають бути сучасними, науково виваженими, різноманітними й ефективними. Інтегроване вивчення історії літератури (української чи зарубіжної) передбачає міждисциплінарний підхід, поєднання різних форм занять (аудиторних та позааудиторних), традиційних та інноваційних технологій викладання.

Міждисциплінарна інтеграція відбувається у межах предметів професійного циклу, і це відображено в освітній професійній програмі. Програмні результати навчання з дисциплін «Вступ до літературознавства», «Теорія літератури» та «Історії української літератури», «Історія зарубіжної літератури» можна звести до спільного знаменника, оскільки вони передбачають сформовані «вміння у студентів застосовувати різні види аналізу художнього твору, визначати його жанрово-стильову своєрідність, місце в літературному процесі, традиції й новаторство, зв'язок твору із фольклором, міфологією, релігією, філософією, значення для національної та світової культури» (Освітня професійна програма, 2018). [1] Відповідно передбачені зв'язки літературознавчих курсів з нормативними предметами з циклу загальної підготовки: «Філософія», «Історія і культура України», «Педагогіка», «Психологія». Цей вид інтеграції можливий під час вивчення окремих тем.

«Інтеграція покликана заповнити незнання на стику диференційовано засвоєних знань, встановити природно існуючі зв'язки. Водночас інтеграція не повинна замінити навчання класичним навчальним предметам, вона повинна об'єднати знання в одну систему» (5, с. 181).

Реалізація такого завдання можлива тоді, коли викладач обирає відповідні технології навчання. На сучасному етапі надзвичайно важливим є аспект інтеграції у системі викладання та учіння у взаємозв'язку та взаємодії суб'єктів цього процесу – це поєднання традиційних та інтерактивних методів навчання, застосування інноваційних технологій.

У процесі викладання історико-літературних застосування технології критичного мислення є необхідністю, оскільки в результаті у студентів формуються і загальні, і предметні компетентності, про що йшлося вище.

Історико-літературні курси передбачають вивчення програмового матеріалу різних видів: етапи розвитку літератури, основні тенденції, стильові особливості; життєвий і творчий шлях письменників. Опрацювання інформації відбувається через тексти: художні, наукові (літературознавчі, критичні), мемуарні, епістолярні. Важливо, які засоби, методи, прийоми обирає викладач для реалізації мети та завдань з вивчення дисципліни із арсеналу стратегій критичного мислення.

З досвіду роботи як викладача автор статті пропонує низку таких методів та прийомів: «тонкі і товсті запитання», рефлексія, створення графічних

систематизаторів, ведення бортового журналу, а також методи проблемного навчання: дослідницький, евристичний, діалогічний. Опрацювання текстів лекції доречно здійснювати через ведення бортового журналу, у якому студенти нотують, окрім теми, плану, літератури, тез, власні цілі, формулюють самозапитання (для самоперевірки); запитання, адресовані однокласникам, викладачеві, письмово виконують поставлені викладачем завдання, з'ясовують проблемні питання тощо. Після викладу одного пункту плану студенти адресують запитання аудиторії (в парах, у групах, фронтально), викладачеві, зачитують свої зауваги, думки, рефлексії. Поступово до завершального етапу розв'язується й проблемне питання, якщо таке було поставлено. Наприклад, тему «Життєвий і творчий шлях Павла Грабовського», було опрацьовано на основі авторської мультимедійної презентації «Павло Грабовський як особистість» [] та авторської передмови «Під небом дальньої чужини ...» до перевидання книги «Пролісок» [7] На одне із проблемних питань «Чи залежить доля людини від характеру, вдачі, освіти, світогляду, оточення?» у бортових журналах з'являлися такі нотатки: «Сам Грабовський у листі написав, що він був химерної вдачі й хотів піти на муки спочатку за Христа, а потім – за народ», «Грабовський не мав вищої освіти, але займався самоосвітою, самовдосконалювався, перебував в оточенні високоосвічених людей, а за натурою був дуже вразливий і ненавидів несправедливість. Напевно, це і визначило його долю».

Мультимедійна презентація «Павло Грабовський як особистість» створена на основі першоджерельних матеріалів: спогадів про поета, документів, листів Павла Грабовського до друзів, до офіційних осіб, установ; і репрезентує чинники, які розкривають його як особистість: родовід, освіту, сферу діяльності, характер і вдачу, захоплення, обдарування, світогляд, а також оточення. На основі критичного читання та осмислення цих матеріалів студенти створюють власний літературно-психологічний портрет письменника й висловлюють особистісне ставлення до нього як людини, як індивідуальності, що залишила значний слід у культурній пам'яті нащадків.

Для прикладу, на основі уривка зі спогадів студенти мають зробити висновок про риси вдачі, рівень освіченості та обдарування Павла Грабовського

Зі спогадів М. Н. Накорякова «Павло Арсенович Грабовський у Тобольську»: «Життя було тяжким. Та Павло Арсенович все-таки переборював його».

Він вважав за краще працювати з маловстигаючими підлітками і при цьому виявив таку педагогічну майстерність, так швидко «підтягав» своїх учнів, що дуже швидко придбав репутацію кращого репетитора. Йому почали платити більше, іноді навіть привозили і відвозили. Йому потрібно було вже менше уроків, він ділився уроками з тими, що терпіли нужду, з нами.

Я пригадую одну комічну історію. Молодий купець Новицький, вирішивши швидко засвоїти всі

науки, вмовив Павла Арсеновича взятись його вчити сократівським методом: вести бесіди з різних питань під час чаювання протягом 2-3 годин через день. Було обіцяно возити Грабовського туди й назад. Оплата – 20 крб. на місяць.

Потім Павло Арсенович якось у роздумі говорив:

– Спочатку це було навіть цікаво і, очевидно, корисно для учня, але згодом він набрид учителеві настирливим пригосщенням під час чаювання, особливо подарунками – всякою солониною та ікрою, яку посилав з кучером як «презент» ... під всяким приводом.

– Не витерпів, odmовився, – так закінчилася історія з уроком для дорослих і моє легке життя, завершив свою розповідь Павло Арсенович, добродушно усміхаючись. ...

В цілому Павло Арсенович жив на рівні інтелігентної вбогості, економив кожну копійку, а в той же час нерідко надсилав то одному, то іншому товаришеві, що мучились у далекому засланні і не мали змоги заробити». [8, с.214-215]

На основі цього уривка у студентів формуються навички критичного читання. Р. Поль відносить критичне читання до основних когнітивних стратегій – макроздібностей. Таке читання передбачає використання «мікронавичок», тобто елементарних навичок критичного мислення: пошук у тексті концептів, ідей, доказів, обґрунтувань, підтекстів і наслідків, інших структурних особливостей тексту, щоб інтерпретувати й оцінити прочитане правильно й безпристрасно». [3, с. 40].

Основні концепти у тексті – це Павло Грабовський на засланні, переборення матеріальної скрути, репетиторство, педагогічна майстерність, дорослий учень – купець Новицький, сократівський метод, легке життя, відмова, інтелігентна вбогість, економія, допомога іншим. На основі цього ланцюжка ключових слів, студенти визначили характерні риси, обдарування, сферу діяльності, рівень освіти письменника. Отже, Павло Грабовський мав відмінні знання з основних предметів гімназійного рівня, неабиякі педагогічні здібності, успішно заробляв на прожиття репетиторством, був співчутливою й доброю людиною, допомагав іншим у скруті, хоча сам жив дуже скромно. Поняття честі порядності важили для нього багато: коли його дорослий учень надто багато дозволяв собі презентів для вчителя, скромний і шляхетний Грабовський з почуття власної гідності odmовився від такого легкого хліба.

Проникнення у такі глибини життя письменника можливе лише завдяки такому критичному читанню, бо це «активний, інтелектуально напружений процес, в ході якого читач бере участь у внутрішньому діалозі з автором» [3, с. 40].

У процесі перегляду презентації викладач формулює «тонкі і товсті запитання», наприклад, «Чи визначила і як визначила освіта фахові зацікавлення Павла Грабовського», «Які риси характеру обумовили спосіб життя поета?», «Як освіта вплинула на естетичні смаки та уподобання письменника?», «У чому ви вбачаєте взаємозалежність між

характером письменника та його уподобаннями?», «Які риси характеру Грабовського допомагали у творчості, а які – перешкоджали?», «Доведіть на основі уривків з епістолярію та мемуарів, що світогляд Грабовського – це не тільки продукт суспільно-політичних обставин, а його вдачі та характеру».

Вивчення цієї теми викладено в авторській статті «Павло Грабовський як особистість: до питання вивчення біографії письменника у загальноосвітній школі та ВНЗ за першоджерелами на основі критичного мислення». [9]

Узагальнювальне завдання студенти виконують у вигляді графічного систематизатора. За Д. Халперн, це «просторові побудови, які вимагають від тих, хто вивчає, ретельного виявлення глибинної структури виучуваного матеріалу». [10]

Ці графічні зображення можуть мати лінійні, ієрархічні, причинно-наслідкові типи зв'язків між об'єктами, які сприяють групуванню матеріалу. До різновидів належать таблиці, кластери, мережі, інтелект-карти тощо. Вони унаочнюють розумові процеси, задіяні під час опрацювання теми.

Завдання студенти виконують вдома, оскільки воно вимагає концентрації уваги, часу та можливості перегляду мультимедійної презентації, прочитання додаткових матеріалів. Ілюстрацією виконання цього завдання може слугувати «Літературно-психологічний портрет Павла Грабовського», створений у вигляді мережі з ієрархічними та причинно-наслідковими зв'язками. Хоча створені понятійні схеми відрізнялися змістом, обсягом матеріалу, але спільне було те, що студенти визначили ключі грані особистості митця: вразливість «химерність» вдачі, делікатність, саможертвовність, принциповість; вказали на різноманітність його діяльності на засланні, на шляхетність натури, що виявилася в любові до музики, пісні, театру. Окремі студенти виокремили майстерну гру в шахи, талант публіциста, світоглядну позицію справжнього українця, його європейські орієнтири. Усе це виявило неординарність цієї людини і засвідчило значний особистісний внесок Павла Арсеновича у поступ українців до цивілізованого світу, до руйнування комплексу малоросійства.

Важливим у процесі такого навчання є особистісно зорієнтований підхід, який дозволяє виявити різні точки зору на особистість митця і його творчість. Хоча усі слухачі сприймають однакову інформацію, проте кожен виокремлює особистісно значуще, акцентує на тому, що йому важливе відповідно до його світогляду, характеру, захоплень. Крім того, кожен відчуває на собі вплив індивідуальності письменника, життя і творчість якого вивчається через першоджерела.

Висновки та пропозиції. Запропонована методика застосування стратегій критичного мислення у процесі вивчення історико-літературних курсів, зокрема мемуарної та епістолярної спадщини письменників (на прикладі документів, спогадів, листів Павла Грабовського), засвідчила її результативність і можливості впровадження у навчальний процес ЗВО, які здійснюють підготовку

бакалаврів за спеціальністю 014 Середня освіта (українська мова та література). Оскільки автор статті має досить значну електронну медіатеку презентацій «Письменник як особистість» на Googl-диску та статті з цієї теми, доречним є видання авторського посібника «Письменник як особистість. Першоджерела в контексті стратегій критичного мислення», який буде методичною опорою викладачам ЗВО під час вивчення монографічних тем з історико-літературних курсів.

Список літератури

1. Освітня професійна програма 014 Середня освіта (Українська мова та література). 2016, 2018. URL: <http://www.megu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/OPP-2016-2018-uml.pdf> (дата звернення: 08.09.2020).
2. Клустер Дж. Что такое критическое мышление? URL: <https://rus.1sept.ru/article.php?ID=200202902> (дата звернення: 28.08.2020).
3. Поль Р.У. Критическое мышление: Что необходимо каждому для выживания в быстро меняющемся мире. URL: <https://evolkov.net/critic.think/Paul.R/index.html> (дата звернення: 29.08.2020).
4. Ліпман М. Чим може бути критичне мислення? URL:

<http://ru.osvita.ua/school/method/technol/999/> (дата звернення: 27.08.2020).

5. Нічишина В. В. Про науково-теоретичні засади підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх учителів на основі інтегративного підходу. Наукові записки. Сер. Пед. Науки. Кіровоград, 2014. №134. С.178 – 182.
6. Овдійчук Л. Павло Грабовський як особистість. Мультимедійна презентація. URL: <https://drive.google.com/file/d/1RWzzby11EVBUOXiM4WkOIE2155HH6ZQc/view?usp=sharing>
7. Овдійчук Л. «Під небом дальньої чужини ...» П// Грабовський П. Пролісок. Рівне: Дятлик М., 2017. С. 146-156.
8. Павло Грабовський у документах, спогадах і дослідженнях. Упоряд., вступ. стаття та примітки О. І. Кисельова та В. М. Поважної. Київ: Дніпро, 1965. 416 с.
9. Овдійчук Л. Грабовський як особистість: до питання вивчення біографії письменника у загальноосвітній школі та ВНЗ за першоджерелами на основі критичного мислення // Українська мова та література у школі. 2017. №6. С.45-52.
10. Халперн Д. Психология критического мышления. Петербург: Питер. 2000. 512 с. URL: https://royallib.com/book/halpern_dayana/psihologiya_kriticheskogo_mishleniya.html (дата звернення: 30.08.2020)

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОГРАМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНІКО-ТАКТИЧНИХ ДІЙ ТХЕКВОНДИСТІВ-КАДЕТІВ

Стрельчук С.Г.

Аспірант

Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту

THE EFFECTIVENESS OF THE PROGRAM TO IMPROVE THE TECHNICAL AND TACTICAL ACTIONS OF TAEKWONDO CADETS

Strelchuk S.

Graduate student

Prydniprovsk State Academy of Physical Culture and Sports

Анотація

В статті мова йдеться про дослідження ефективності програми вдосконалення техніко-тактичних дій тхеквондистів-кадетів. Аналіз показників загальної фізичної підготовленості тхеквондистів кадетів засвідчив переважний приріст показників в експериментальній групі. Аналіз даних спеціальної фізичної підготовленості тхеквондистів кадетів після експерименту показав, що в обох групах є приріст результатів. Однак, в експериментальній групі цей приріст достовірний за більшістю показників і значно більший ($p < 0,05 - 0,01$) ніж в контрольній. Аналіз показників техніко-тактичних дій тхеквондистів засвідчив статистично достовірну перевагу спортсменів експериментальної групи ($p < 0,01$, $p < 0,05$) у порівнянні з контрольною.

Abstract

The article deals with the study of the effectiveness of the program to improve the technical and tactical actions of taekwondo cadets. Analysis of the indicators of general physical fitness of cadet taekwondo athletes showed a predominant increase in performance in the experimental group. Analysis of data on the special physical fitness of cadet taekwondo fighters after the experiment showed that in both groups there is an increase in results. However, in the experimental group, this increase is significant for most indicators and much larger ($p < 0.05 - 0.01$) than in the control. Analysis of indicators of technical and tactical actions of taekwondo athletes showed a statistically significant advantage of athletes in the experimental group ($p < 0.01$, $p < 0.05$) compared with the control.

Ключові слова: експериментальна група, контрольна група, приріст показників, техніко-тактичні дії, физическая подготовка.

Keywords: experimental group, control group, increase in indicators, technical and tactical actions, physical training.

Вступ. Сучасний спорт характеризується бурхливим розвитком спортивних досягнень, що за думкою провідних вчених [2, 6, 7, 8, 9] призвело до загострення спортивної конкуренції на змаганнях різного рівня. Жорстка спортивна конкуренція завжди стимулює ріст олімпійських, світових, європейських та національних рекордів і висуває все більш високі вимоги до системи підготовки спортсменів [4, 5, 10, 11].

Сучасні уявлення фахівців [3, 7, 8], які займаються проблемами вдосконалення системи підготовки єдиноборців, неможливо уявити без використання у навчально-тренувальному процесі індивідуального підходу. В тхеквондо проблема індивідуалізації має особливе значення тому, що високого спортивного результату можна досягти застосовуючи різні способи ведення змагального поединку [1, 4, 5]. Отже, використання індивідуального підходу при вдосконаленні техніко-тактичної підготовленості кваліфікованих тхеквондистів може стати одним з напрямів вирішення даної проблеми.

Вищенаведене пояснює актуальність теми дисертаційного дослідження, пов'язаного з необхідністю вирішення проблеми, що представляє важливе теоретичне і практичне значення для вдосконалення системи спортивної підготовки тхеквондистів на етапі спеціалізованої базової підготовки.

Мета дослідження – перевірити ефективність програми вдосконалення техніко-тактичних дій тхеквондистів-кадетів.

Організація дослідження. У дослідженні брали участь 30 тхеквондистів 12-13 років вагових категорій від 33 кг до 57 кг. Для проведення педагогічного експерименту власне-випадковим добром було сформовано дві групи – контрольна (КГ) і експериментальна (ЕГ) по 15 спортсменів. Тривалість занять тхеквондо ВТФ складала приблизно 5-6 років. Всі учасники дослідження дали письмову згоду на участь в дослідженнях, які проводились на МСДЮСШОР (відділення тхеквондо ВТФ) та спортивного клубу «Барс» м. Дніпро протягом 2019-2020 р. Медико-біологічне тестування проводилось під наглядом лікаря.

Статистичний аналіз. Статистична обробка матеріалів дослідження велася за допомогою програмного пакету Microsoft Excel 2010. Протокол дослідження був затверджений Етичним комітетом ПДАФКіС.

Результати. У таблицях 1-9 нами представлено показники фізичного розвитку, фізичної і техніко-тактичної підготовленості тхеквондистів кадетів КГ та ЕГ до і після педагогічного експерименту.

Таблиця 1

Показники фізичного розвитку тхеквондистів перед початком педагогічного експерименту ($\bar{x} \pm m$)

Тести	КГ(n=15)	ЕГ (n=15)	t	p
Довжина тіла, см	159,09 $\pm$ 1,66	156,63 $\pm$ 1,85	0,222	>0,05
Маса тіла, кг	43,47 $\pm$ 1,56	44,24 $\pm$ 1,81	0,381	>0,05
ОГК, см	78,45 $\pm$ 1,06	77,75 $\pm$ 1,18	0,350	>0,05
ЖЕЛ, л	2,51 $\pm$ 0,07	2,50 $\pm$ 0,07	0,464	>0,05
Індекс Кетле, г·см ⁻¹	272,41 $\pm$ 7,40	281,37 $\pm$ 8,73	0,210	>0,05
Життєвий індекс, мл·кг ⁻¹	58,14 $\pm$ 1,38	57,00 $\pm$ 1,46	0,275	>0,05
Силовий індекс, %	61,02 $\pm$ 1,25	59,86 $\pm$ 1,24	0,281	>0,05
Індекс Ерісмана, ум. од.	-1,07 $\pm$ 0,53	-0,57 $\pm$ 0,55	0,191	>0,05

Статистична обробка результатів вимірювань показала, що перед початком педагогічного експерименту між показниками фізичного розвитку тхеквондистів ЕГ та КГ достовірної різниці немає. Середні значення показників між групами відрізняються не більш ніж на 2-3%. Встановлено, що найбільший коефіцієнт варіації належить масі тіла ($V=13,91\%$ в КГ і $V=15,82\%$ в ЕГ). В середньому для КГ маса тіла тхеквондиста склала 43,47 $\pm$ 1,56 кг,

для ЕГ – 44,24 $\pm$ 1,81 кг. Різниця середньої ваги спортсменів в КГ та ЕГ групах становить менше 1,5%. Отже ЕГ та КГ належать до однієї сукупності (факт вихідної рівнозначності груп).

За показниками загальної фізичної підготовленості тхеквондистів 12-13 років (табл. 2) статистично достовірних відмінностей між групами не виявлено.

Таблиця 2

Показники загальної фізичної підготовленості тхеквондистів перед початком педагогічного експерименту

нту ($\bar{x} \pm m$)				
Тести	КГ(n=15)	ЕГ (n=15)	t	p
Біг 60 м, с	10,85 ± 0,23	10,79 ± 0,26	0,432	>0,05
Стрибок у довжину з місця, см	173,97 ± 2,63	174,12 ± 2,48	0,486	>0,05
Стрибок угору з місця, см	36,67 ± 1,77	36,18 ± 1,75	0,427	>0,05
Згинання розгинання рук в упорі лежачі, кільк. разів	23,33 ± 1,29	23,80 ± 1,36	0,379	>0,05
Вис на зігнутих руках, с	22,62 ± 1,48	22,76 ± 1,96	0,472	>0,05
Підйом у сід з положення лежачі, кіл-сть разів	32,27 ± 1,81	33,07 ± 1,73	0,346	>0,05
Човниковий біг 4x9 м, с	11,79 ± 0,15	11,78 ± 0,15	0,489	>0,05
10 перекидів вперед, с	17,41 ± 0,55	17,60 ± 0,63	0,409	>0,05
Прямий шпагат, градуси	157,88 ± 3,78	155,16 ± 4,48	0,318	>0,05
Шпагат праворуч, градуси	163,68 ± 2,79	156,33 ± 3,16	0,380	>0,05
Шпагат ліворуч, градуси	165,54 ± 2,28	162,32 ± 11,38	0,211	>0,05
Стрибки з обертами праворуч, градуси	334,61 ± 8,98	325,53 ± 11,45	0,266	>0,05
Стрибки з обертами ліворуч, градуси	322,40 ± 9,74	317,49 ± 10,08	0,366	>0,05
Біг 1500 м, с	468,18 ± 7,54	472,22 ± 11,92	0,356	>0,05
Динамометрія сильнішої руки, кг	26,56 ± 1,14	26,37 ± 0,99	0,456	>0,05

Найбільша різниця між групами спостерігається в тестах на визначення рівня розвитку гнучкості та координаційних здібностей. Так, в тесті шпагат праворуч в КГ даний показник склав 163,68±2,79 градусів, в ЕГ – 156,33±3,16 градуси; в тесті стрибки з обертами праворуч в КГ – 334,61±8,98 градуси, в ЕГ – 325,53±11,45 градуси ($p>0,05$). Встановлено, що найбільші коефіцієнти варіації належить тестам, на визначення рівня розвитку швидкісно-силових, силових якостей, координаційних здібностей і гнучкості: стрибок угору з місця в КГ – $V=18,68\%$, в ЕГ $V=18,75\%$; згинання розгинання рук в упорі лежачі в КГ – $V=21,35\%$, в

ЕГ $V=22,07\%$; вис на зігнутих руках в КГ – $V=25,35\%$, в ЕГ $V=33,32\%$; підйом тулуба у сід в КГ – $V=21,71\%$, в ЕГ $V=20,30\%$; 10 перекидів вперед в КГ – $V=12,17\%$, в ЕГ $V=13,84\%$; шпагат ліворуч в ЕГ $V=27,14\%$; стрибки з обертами праворуч в ЕГ $V=13,62\%$. Встановлено неоднорідність рівня розвитку даних якостей тхеквондистів кадетів, що, впливає на техніко-тактичну підготовленість і стиль ведення змагального поєдинку спортсменів.

В табл. 3 представлено показники спеціальної фізичної підготовленості тхеквондистів кадетів обох груп перед початком педагогічного експерименту.

Таблиця 3

Показники спеціальної фізичної підготовленості тхеквондистів контрольної та експериментальної груп

до експерименту ($\bar{x} \pm m$)				
Тести	КГ(n=15)	ЕГ (n=15)	t	p
Зміна бойової стійки за 1 хв., кільк. вправ	92,73 ± 2,42	94,73 ± 2,03	0,245	>0,05
КСВ (1)	0,81 ± 0,02	0,83 ± 0,02	0,236	>0,05
Біг вісілкою, с	16,92 ± 0,30	16,91 ± 0,31	0,483	>0,05
КСВ (2)	0,92 ± 0,02	0,92 ± 0,02	0,476	>0,05
Кількість виконаних вправ за 1 раунд	76,93 ± 0,64	75,93 ± 0,71	0,476	>0,05
Кількість виконаних вправ за 2 раунд	62,40 ± 1,07	61,13 ± 1,38	0,169	>0,05
Кількість виконаних вправ за 3 раунд	52,93 ± 0,78	52,00 ± 1,18	0,228	>0,05
Сума за всі раунди	192,27 ± 2,30	189,07 ± 3,07	0,244	>0,05
Індекс витривалості (3)	0,74 ± 0,01	0,74 ± 0,01	0,204	>0,05

При аналізі даних статистично достовірних відмінностей не виявлено ($p>0,05$). В тесті зміна бойової стійки за 1 хв. показники у спортсменів ЕГ незначно перевищують дані спортсменів КГ, але ці відмінності середніх даних складають менше 2%. Навпаки, в тесті на визначення рівня спеціальної витривалості, результати кількості виконаних повторень технічних дій та суми за всі раунди спортсмени КГ показали дещо кращі результати, але незначно. За всіма показниками спеціальної фізичної

підготовленості статистично достовірних відмінностей між групами не виявлено ($p>0,05$). Запис і аналіз змагальних поєдинків тхеквондистів проходив на чемпіонаті м. Дніпро, чемпіонаті серед спортивних клубів та чемпіонаті Дніпропетровської області серед кадетів. Результати дослідження сучасної змагальної діяльності тхеквондистів кадетів обох груп представлені у табл. 4. Показник кількості виграшних балів в ЕГ дорівнює 69,73±4,41 бали на відміну від КГ – 64,00±4,18, різниця складає 8,9% ($p>0,05$).

Таблиця 4

Показники техніко-тактичних дій тхеквондистів контрольної та експериментальної груп до експерименту

(x ± m)				
Тести	КГ(n=15)	ЕГ (n=15)	t	p
Кількість поєдинків у середньому	5	5		
Кількість перемог у середньому	2,67 ± 0,27	2,60 ± 0,24	0,393	>0,05
Кількість виграних балів	64,00 ± 4,18	69,73 ± 4,41	0,290	>0,05
Кількість програних балів	66,47 ± 2,57	76,67 ± 3,72	0,158	>0,05
Коефіцієнт якості	0,48 ± 0,02	0,47 ± 0,02	0,218	>0,05
Кількість результативних дій виграних	26,33 ± 1,40	28,67 ± 1,53	0,161	>0,05
Кількість результативних дій програних	25,20 ± 0,88	27,93 ± 1,29	0,078	>0,05
Коефіцієнт технічної підготовленості	0,50 ± 0,02	0,50 ± 0,01	0,418	>0,05
Результативність (балів за бій)	12,80 ± 0,84	13,95 ± 0,88	0,200	>0,05
Кількість результативних дій у середньому за бій	5,27 ± 0,28	5,73 ± 0,31	0,161	>0,05
Середня кількість балів за результативну дію	2,41 ± 0,06	2,42 ± 0,06	0,475	>0,05

Те ж саме стосується деяких показників техніко-тактичних дій, де спортсмени ЕГ незначно перевищують спортсменів КГ: кількість результативних виграних дій (28,67±1,53 бали і 26,33±1,40 бали відповідно), результативність балів за бій (13,95±0,88 і 12,80±0,84). Навпаки, тхеквондисти КГ показали кращі результати ніж спортсмени ЕГ у показниках кількості програних балів (66,47±2,57 і 76,67±3,72 відповідно) та результативних програних дій (25,20±0,88 і 27,93±1,29). Однак, всі відмінності між групами не достовірні (p>0,05), що свідчить про однорідність досліджуваних вибірок.

Отже, сформовані групи для проведення педагогічного експерименту, за всіма показниками фізичного розвитку, загальної та спеціальної фізичної підготовленості і змагальної діяльності (техніко-тактичні дії) не мають достовірних відмінностей та належать до однієї сукупності.

Наприкінці педагогічного експерименту було проведено аналогічне тестування всіх досліджуваних показників спортсменів обох груп (табл. 5 – 8). В табл. 5. представлено показники фізичного розвитку тхеквондистів кадетів після проведення педагогічного експерименту.

Таблиця 5

Показники фізичного розвитку тхеквондистів контрольної та експериментальної груп після педагогічного експерименту (x ± m)

Тести	КГ(n=15)	ЕГ (n=15)	t	p
Довжина тіла, см	161,79 ± 1,55	160,13 ± 1,81	-0,695	>0,05
Маса тіла, кг	47,52 ± 1,43	47,44 ± 1,56	-0,038	>0,05
ОГК, см	80,41 ± 1,05	80,01 ± 1,17	-0,254	>0,05
ЖЕЛ, л	3,05 ± 0,07	3,02 ± 0,07	-0,293	>0,05
Індекс Кетле, г·см ⁻¹	293,09 ± 6,59	295,39 ± 6,64	0,246	>0,05
Життєвий індекс, мл·кг ⁻¹	64,44 ± 1,34	64,08 ± 1,55	-0,176	>0,05
Силовий індекс, %	68,23 ± 1,46	68,09 ± 1,12	-0,073	>0,05
Індекс Ерісмана, ум. од.	-0,48 ± 0,51	-0,05 ± 0,54	0,580	>0,05

Аналіз показників показав, що характеристики фізичного розвитку в КГ та ЕГ збільшилися. Так, середні значення ваги тіла тхеквондистів кадетів КГ та ЕГ наприкінці педагогічного експерименту склали 47,52 кг ± 1,43 і 47,44 кг ± 1,56, приріст зріс на 9,31% і 7,23% відповідно. Середня довжина тіла у тхеквондистів КГ зросла на 1,69% і склала 161,79±1,55 см, у спортсменів ЕГ довжина тіла зросла на 2,34% і склала 160,13±1,81. Математичні розрахунки показали, що показники фізичного розвитку не мають статистично достовірних відмінностей між тхеквондистами кадетами обох груп.

В таблиці 6 представлено аналіз показників загальної фізичної підготовленості тхеквондистів кадетів обох груп наприкінці педагогічного експерименту. Приріст результатів тесту вис на зігнутих

руках для тхеквондистів кадетів ЕГ та КГ склав 95,21% (t=2,773; p<0,05) і 31,03% відповідно; в тесті згинання розгинання рук в упорі лежачі показники зросли на 54,91% (t=2,413; p<0,05) (ЕГ) і 22,88% (КГ) відповідно. У спортсменів КГ в тесті підйом у сід з положення лежачі показники дещо краще ніж у тхеквондистів ЕГ, але незначно – 44,80% і 42,51%. Що стосується швидкісних якостей, то спортсмени ЕГ покращили свої результати у тесті біг 60 м на 14,30 %, спортсмени КГ – на 4,42% і різниця між ними достовірна (p<0,01). В тестах стрибок у довжину з місця і стрибок угору з місця, що віддзеркалюють рівень розвитку швидкісно-силових якостей, спортсмени ЕГ покращили свої результати на 11,54% і 29,65%; у контрольній групі результати зросли незначно – 3,09 % і 10,60%.

Таблиця 6

Показники загальної фізичної підготовленості тхеквондистів контрольної та експериментальної груп після педагогічного експерименту ($\bar{x} \pm m$)

Тести	КГ(n=15)	ЕГ (n=15)	t	p
Біг 60 м, с	10,39 ± 0,21	9,44 ± 0,15	-3,710	<0,01
Стрибок у довжину з місця, см	179,35 ± 2,60	194,23 ± 2,45	4,173	<0,01
Стрибок угору з місця, см	40,56 ± 1,59	46,91 ± 1,13	3,258	<0,01
Згинання розгинання рук в упорі лежачі, кільк. разів	28,67 ± 1,11	36,87** ± 1,31	4,776	<0,01
Вис на зігнутих руках, с	29,64 ± 1,21	44,43** ± 1,88	6,609	<0,01
Підйом у сід з положення лежачі, кільк. разів	46,73 ± 2,53	47,13 ± 1,80	0,129	>0,05
Човниковий біг 4x9 м, с	11,57 ± 0,15	10,81 ± 0,10	-4,151	<0,01
10 перекидів вперед, с	16,74 ± 0,46	13,70 ± 0,21	-6,050	<0,01
Прямий шпагат, градуси	173,07 ± 1,85	158,06 ± 3,84	-3,520	<0,01
Шпагат праворуч, градуси	174,97 ± 1,27	157,37 ± 2,68	-5,923	<0,01
Шпагат ліворуч, градуси	175,15 ± 1,25	163,07 ± 2,99	-3,730	<0,01
Стрибки з обертами праворуч, градуси	387,72 ± 10,04	451,49** ± 15,07	3,522	<0,01
Стрибки з обертами ліворуч, градуси	372,94 ± 8,43	443,35* ± 12,13	4,767	<0,01
Біг 1500 м, с	448,63 ± 6,84	412,00 ± 5,46	-4,183	<0,01
Динамометрія сильнішої руки, кг	32,47 ± 1,27	32,23 ± 1,01	-0,144	>0,05

Примітка: * – позначає статистично достовірні розбіжності $p < 0,01$ між показниками до і після педагогічного експерименту; ** – $p < 0,05$.

Приріст у розвитку координаційних здібностей у тхеквондистів ЕГ достовірно більше ніж в КГ. Так, результати тестів на координацію в ЕГ зросли: човниковий біг 4x9 м – на 8,97%, 10 перекидів вперед – 28,46%, стрибки з обертами праворуч – 38,69% ($t=2,690$; $p<0,05$), стрибки з обертами ліворуч – 39,64% ($t=3,079$; $p<0,01$). В КГ результати значно нижче: човниковий біг 4x9 м – на 1,90%, 10 перекидів вперед – 4,00%, стрибки з обертами праворуч – 15,87%, стрибки з обертами ліворуч – 15,67%; однак, це зростання недостовірне. Стосовно загальної витривалості, рівень якої показує результати тесту біг 1500 м, то спортсмени ЕГ підвищили свої результати на 14,61 %, на відміну від спортсменів КГ, які покращили свої результати лише на 4,35 %, різниця між групами достовірна ($p < 0,01$).

Приріст у розвитку гнучкості у тхеквондистів КГ значно вище ніж в ЕГ: прямий шпагат – 9,62% і 1,86% відповідно; шпагат праворуч – 6,89% і 0,66%; шпагат ліворуч – 5,80% і 0,46%. Приріст результатів у розвитку гнучкості у спортсменів КГ достовірний ($p<0,01$). Що стосується тесту динамометрія сильнішої руки, то результати тестування показують, що приріст у обох груп практично однаковий по 22%.

Аналіз даних спеціальної фізичної підготовленості тхеквондистів кадетів після експерименту показав, що в ЕГ приріст достовірний за більшістю показників і значно більший ($p<0,05 - 0,01$) ніж в КГ (табл. 7).

Таблиця 7

Показники спеціальної фізичної підготовленості тхеквондистів контрольної та експериментальної груп після експерименту ($\bar{x} \pm m$)

Тести	КГ(n=15)	ЕГ (n=15)	t	p
Зміна бойової стійки за 1 хв., кільк. вправ	109,07 ± 2,37	121,27* ± 1,35	4,468	<0,01
КСВ (1)	0,83 ± 0,02	0,92 ± 0,01	4,448	<0,01
Біг вісімкою, с	16,71 ± 0,29	16,12 ± 0,24	-1,587	>0,05
КСВ (2)	0,92 ± 0,02	0,88 ± 0,01	-1,579	>0,05
Кількість виконаних вправ за 1 раунд	82,40 ± 0,24	84,13** ± 0,61	2,658	<0,05
Кількість виконаних вправ за 2 раунд	67,53 ± 0,86	73,67** ± 1,03	4,565	<0,01
Кількість виконаних вправ за 3 раунд	62,13 ± 0,93	68,80* ± 1,69	3,459	<0,01
Сума за всі раунди	212,07 ± 1,89	226,60* ± 3,10	4,000	<0,01
Індекс витривалості (3)	0,78 ± 0,01	0,84** ± 0,01	3,931	<0,01

Примітка: * – позначає статистично достовірні розбіжності $p < 0,01$ між показниками до і після педагогічного експерименту; ** – $p < 0,05$.

Отримані дані свідчать, що у спортсменів ЕГ при тестування спеціальних фізичних якостей спостерігається зростання у наступних показниках (табл. 7): зміна бойової стійки – на 28,01% ($t=3,330$; $p<0,01$); коефіцієнт спеціальної витривалості (1) –

на 10,84%; біг вісімкою – 23,51%; коефіцієнт спеціальної витривалості (2) – 4,54%. У тхеквондистів КГ теж спостерігається приріст, але незначний: зміна бойової стійки – на 17,62%; коефіцієнт спеціальної витривалості (1) – 2,46%; біг вісімкою – 1,25%.

При аналізі тесту зі спеціальної витривалості тхеквондистів було встановлено, що всі показники тесту для обох груп зросли (табл. 7). Отримані дані свідчать, що у спортсменів КГ спостерігається зростання у наступних показниках: кількість виконаних технічних дій за 1 раунд – на 7,11%; за 2 раунд – 8,22%; за 3 раунд – 17,38%. Однак, ці результати на мають достовірних відмінностей ($p > 0,05$). У тхеквондистів кадетів ЕГ встановлено достовірне зростання в цих самих показниках: кількість виконаних технічних дій за 1 раунд – на 10,79% ($t = 2,898$; $p < 0,05$); за 2 раунд – 20,51% ($t = 2,309$; $p < 0,05$); за 3 раунд – 32,30% ($t = 3,439$; $p < 0,01$). Найбільш значущим показником спеціальної витривалості у даному тесті є сума виконаних повторень технічних дій за три раунди: в КГ вона зросла на 10,29% ($p > 0,05$), а в ЕГ на 19,84% ($t = 3,053$; $p < 0,01$). Приріст показника індекс витривалості в КГ та ЕГ склав 5,40% ($p > 0,05$) і 13,51 % ($t = 2,288$; $p < 0,05$) відповідно.

Достовірні відмінності між показниками тесту на спеціальну витривалість до та після експерименту виявлені в ЕГ як в кожному раунді, так і в сумі та індексу витривалості ($p < 0,01-0,05$). Для КГ дос-

товірних відмінностей не виявлено ($p > 0,05$). Важливо відзначити, що виявлені достовірні відмінності ($p < 0,01$, $p < 0,05$) між групами спостерігаються за всіма показниками тесту на спеціальну витривалість тхеквондистів кадетів.

По закінченню формульовального експерименту тхеквондисти обох груп приймали участь у міських, обласних змаганнях. Деякі спортсмени також брали участь у чемпіонаті України з тхеквондо ВТФ серед кадетів. За результатами виступу спортсменів на цих змаганнях була проведена оцінка ефективності змагальної діяльності. Аналіз показників техніко-тактичних дій тхеквондистів виявили, що в обох групах під час педагогічного експерименту, відбулися позитивні зміни (табл. 8). Однак, треба відзначити, що аналіз отриманих даних свідчить про статистично достовірну перевагу спортсменів ЕГ ($p < 0,01$, $p < 0,05$) у порівнянні з КГ. Кожним спортсменів обох груп було проведено по 5 змагальних поєдинків. Аналіз даних встановив, що тхеквондистами ЕГ було виграно 97,80 балів ($p < 0,01$), а програно – 60,67 ($p < 0,01$); спортсменами КГ – 7,027 і 69,07 балів відповідно. Згідно з отриманими даними коефіцієнт якості у тхеквондистів КГ був рівний у середньому – 0,50, в ЕГ – 0,61 ($p < 0,01$).

Таблиця 8

Показники техніко-тактичних дій тхеквондистів контрольної та експериментальної груп після педагогічного експерименту ($\bar{x} \pm m$)

Тести	КГ (n=15)	ЕГ (n=15)	t	p
Кількість поєдинків у середньому	5	5		
Кількість перемог у середньому	3,20 $\pm$ 0,22	4,07 $\pm$ 0,21	4,565	<0,01
Кількість виграних балів	70,27 $\pm$ 3,69	97,80 $\pm$ 4,23	3,459	<0,01
Кількість програних балів	69,07 $\pm$ 3,39	60,67 $\pm$ 2,86	4,000	<0,01
Коефіцієнт якості	0,50 $\pm$ 0,02	0,61** $\pm$ 0,01	3,931	<0,01
Кількість результативних дій виграних	29,47 $\pm$ 1,11	35,67 $\pm$ 1,40	3,479	<0,01
Кількість результативних дій програних	25,80 $\pm$ 0,99	22,80 $\pm$ 1,08	-2,048	>0,05
Коефіцієнт технічної підготовленості	0,53 $\pm$ 0,01	0,60 $\pm$ 0,01	4,521	<0,01
Результативність (балів за бій)	14,05 $\pm$ 0,74	19,56 $\pm$ 0,85	4,907	<0,01
Кількість результативних дій у середньому за бій	5,88 $\pm$ 0,22	7,13 $\pm$ 0,28	3,516	<0,01
Середня кількість балів за результативну дію	2,37 $\pm$ 0,05	2,74 $\pm$ 0,06	4,587	<0,01

Примітка: * – позначає статистично достовірні розбіжності $p < 0,01$ між показниками до і після педагогічного експерименту; ** – $p < 0,05$.

За кількістю результативних виграних техніко-тактичних дій, що застосовують кадети під час змагального поєдинку, спортсмени ЕГ були краще ніж спортсмени КГ – 35,67 і 29,47 відповідно; дані відмінності виявились достовірними ($p < 0,01$). Кількість результативних програних дій у спортсменів КГ даний показник склав у середньому 25,80, а у випробуваних ЕГ – 22,80. Коефіцієнт технічної підготовленості у тхеквондистів КГ – 0,53, в ЕГ – 0,60 ($p < 0,01$). Результативність (кількість набраних балів за бій) у спортсменів КГ була рівна – 14,05, в ЕГ – 19,56 ($p < 0,01$). Важливо також відзначити, що кількість проведених результативних техніко-тактичних дій у середньому за бій у тхеквондистів КГ склало – 5,88, в ЕГ – 7,13 ($p < 0,01$). Разом з тим встановлено, що середня кількість балів за результативну техніко-тактичну дію у спортсменів КГ склала 2,37 балів, а у спортсменів ЕГ – 2,74 ($p < 0,01$).

Отримані дані свідчать, що у спортсменів ЕГ спостерігається зростання у наступних показниках: кількість перемог у середньому – на 56,53%; кількість виграних балів – на 40,25%; кількість програних балів зменшилось на 26,37%; коефіцієнт якості підвищився на 29,78% ($t = 2,267$; $p < 0,05$). У спортсменів КГ у цих же показниках спостерігається помітно менший приріст: кількість перемог у середньому – на 19,85%; кількість виграних балів – на 9,79%; кількість програних балів зменшилось на 3,91%; коефіцієнт якості підвищився на 4,16%.

При аналізі кількості результативних виграних дій спортсмени ЕГ покращили свої результати на 24,41%, кількість результативних програних дій зменшилась на 22,50%, коефіцієнт технічної підготовленості покращився на 20,00%, результативність – на 40,21%, кількість результативних дій у середньому за бій – 24,23%, середня кількість балів

за результативну дію збільшилась на 13,22%. В КГ спостерігається наступне покращання результатів: кількості результативних виграних дій – на 11,92%, кількість результативних програних дій зменшилась на 2,38%, коефіцієнт технічної підготовленості покращився на 6,00%, результативність – на 9,76%,

кількість результативних дій у середньому за бій – 11,57%, середня кількість балів за результативну дію збільшилась на 1,68%. Отже, спортсмени ЕГ випередили своїх однолітків з КГ за всіма показниками техніко-тактичних дій.

Таблиця 9

Структура техніко-тактичних дій тхеквондистів кадетів контрольної та експериментальної групи

Групи прийомів	Кількість ударів			
	КГ		ЕГ	
	До	Після	До	Після
<i>Середній рівень (захисний жилет)</i>				
Пандаль-чаги	190	261	203	201
Йоп-чаги	71	39	73	42
Міро-чаги	16	17	18	19
Твіт-чаги	9	10	11	31
Торнадо-пандаль-чаги	3	2		5
Двійка-пандаль-чаги	6	1	1	4
Джиругі	-	3	1	8
<i>Всього:</i>	295	333	307	310
<i>Верхній рівень (голова)</i>				
Дольо-чаги	38	19	40	58
Баккат-дольо-чаги	3	15	4	19
Нерьо-чаги	36	61	64	100
Твіт-дольо-чаги	5	7	2	19
Йоп-чаги	15	2	8	6
Твіт-чаги	1	3	1	8
Торнадо-дольо-чаги	2	-	1	3
<i>Всього:</i>	100	107	120	213
<i>Всього у середній та верхній рівень:</i>	395	440	427	523
<i>Гамджом (покарання)</i>	79	56	77	100

Аналіз структури змагальної діяльності тхеквондистів КГ після експерименту (табл. 9) свідчить про те, що кадетами з 440 результативних прийомів (ударів) найчастіше використовувалися прийоми з наступних груп: у середній рівень – удари пандаль-чаги застосовувалися 261 раз, йоп-чаги – 39 разів; міро-чаги – 17 разів; твіт-чаги – 10 разів; у верхній рівень – нерьо-чаги – 61 раз; дольо-чаги – 19 разів; баккат-дольо-чаги – 15 разів. Аналіз структури змагальної діяльності в ЕГ свідчить про те, що тхеквондистами з 523 результативних ударів найчастіше використовуються прийоми з наступних груп: у середній рівень – удари пандаль-чаги застосовувалися 201 раз, йоп-чаги – 42 рази; твіт-чаги – 31 раз, міро-чаги – 19 разів; у верхній рівень – нерьо-чаги – 100 разів; дольо-чаги – 58 разів; баккат-дольо-чаги – 15 разів; твіт-дольо-чаги – 19 разів. Також спортсмени ЕГ стали найчастіше застосовувати техніко-тактичні дії, які є більш складними у виконанні в змагальному поєдинку і у бальному еквіваленті оцінюються суддями більш високими балами. Важливо також відзначити, що тхеквондисти ЕГ за період педагогічного експерименту успішно виступали на основних змаганнях. Виступаючи на Чемпіонаті України серед кадетів два спортсмени завоювали срібну нагороду і три – бронзову, ще троє зайняли 5-6-і місця. Серед спортсменів контрольної групи кращим результатом було одна бронзова нагорода на Чемпіонаті України серед кадетів. Крім

того, двоє зі спортсменів на основних змаганнях виконали (підтвердили) норматив кандидата у майстри спорту України, шість спортсменів підтвердили нормативи I-го спортивного розряду. Серед спортсменів КГ на основних змаганнях один підтвердив норматив кандидата у майстри спорту України і четверо – норматив I-го розряду.

Висновки. Результати формувального експерименту довели ефективність розробленої програми вдосконалення техніко-тактичних дій тхеквондистів кадетів на етапі спеціалізованої базової підготовки.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що не існує ніякого конфлікту інтересів.

Список літератури

1. Андрійцев В.О. Удосконалення техніко-тактичних дій борців вільного стилю на етапі спеціалізованої базової підготовки: автореф. дис. канд. фіз. восп. и спорта: спец. 24.00.01. «Олимпийский и профессиональный спорт». К., 2016. 22 с.
2. Булатова М.М. Теоретико-методические основы реализации функциональных резервов спортсменов в тренировочной и соревновательной деятельности: автореф. дис. докт. пед. наук: спец. 24.00.01. «Олимпийский и профессиональный спорт». К., 1997. 35 с.
3. Латишев С.В. Научно-методические основы индивидуализации подготовки борцов: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. наук з фіз. виховання

і спорту: спец. 24.00.01 – Олімпійський і професійний спорт. К., 2014. 39 с.

4. Лукіна О.В., Вороний В.О. Особливості змагальної діяльності борців греко-римського стилю. Спортивний вісник Придніпров'я. 2019. № 2. С. 21-29. <http://infiz.dp.ua/misc-documents/2019-02/2019-02-03.pdf>

5. Лукіна О.В., Стрельчук С.Г., Gandziarski K., Puszczalowska- Lizis E. Аналіз змагальної діяльності тхеквондистів-кадетів до та після змін правил (версія ВТФ). Спортивний вісник Придніпров'я. 2019. № 3. С. 19-29. <http://infiz.dp.ua/misc-documents/2019-03/2019-03-03.pdf>

6. Матвеев Л.П. Общая теория спорта и ее прикладные аспекты. М.: Известия, 2001. 333 с.

7. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения. 2015. Кн. 1. 680 с.: ил.

8. Туманян Г.С. Спортивная борьба: теория, методика, организация тренировки: учеб. пособие: в 4 кн. М.: Советский спорт, 2000. Кн. 4. 383 с.

9. Шинкарук О.А. Отбор спортсменов и ориентация их подготовки в процессе многолетнего совершенствования (на материале олимпийских видов спорта). К.: Олимп. л-ра, 2011. 360 с.

10. Voronyi V., Lukina O., Mykytchuk O. Relationship between indicators of physical development, physical preparedness and competitive activity of qualified Greco-Roman style wrestlers at the stage of specialized basic training. Polish Journal of Science. Vol. 3. № 28 (2020). P. 29-36.

11. Savchenko V.G., Moskalenko N.V., Mikitchik O.S., Gorbonos-Andronova O.R., Lukina O.V. Structure and content of tourists' physical training at the stage of preliminary basic training. Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports. Vol. 1. № 1 (2019). P. 47-53. <https://doi:10.15561/18189172.2019.0108> (Web of Science)

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

ОБЗОР ФЕНОМЕНА САМОУБИЙСТВ В КАЗАХСТАНЕ И РУМЫНИИ

Кубанов А.

Докторант

Бухарестский университет

AN OVERVIEW OF THE PHENOMENON OF SUICIDE IN KAZAKHSTAN AND ROMANIA

Kubanov A.

PhD Student

University of Bucharest

Аннотация

В статье произведён краткий обзор феномена самоубийств в Румынии и Казахстане, представлено число актов суицида, проанализирована динамика самоубийств в обеих странах, рассмотрены возможные причины и основные методы самоубийств.

Abstract

The article provides a brief overview of the phenomenon of suicides in Romania and Kazakhstan, presents the number of acts of suicide, analyzes the dynamics of suicides in both countries, considers the possible causes and main methods of suicide.

Ключевые слова: самоубийство, Казахстан, Румыния.

Keywords: suicide, Kazakhstan, Romania.

Введение

В некоторых из стран, ранее входивших в социалистический блок, по-прежнему высок уровень самоубийств и других преступлений против жизни и личности.

Целью данной статьи является сравнительный анализ ситуации связанной с феноменом самоубийства в двух странах, находящихся на большом расстоянии друг от друга, но имеющих сходный культурный, политический и социальный контекст. А именно самоубийства в Румынии бывшей стране социалистического блока из Восточной Европы, и Казахстане постсоветской республике региона Центральная Азия. Число населения в обеих республиках относительно равное: около 19,41 миллиона человек в Румынии на 2019 год и около 19,09 миллионов населения в Казахстане на 2019 год.

Согласно статистическим данным Всемирной организации здравоохранения, каждые 40 секунд в

мире совершается самоубийство, и более чем 800 000 самоубийств ежегодно. В 2016 году самоубийства стали второй ведущей причиной смерти среди молодых людей в возрасте от 15 до 29 лет. Очень важным аспектом, выявленным статистикой, является мониторинг уровня самоубийств по экономическим аспектам, полу или возрастным группам. Так, более 79% самоубийств, имевших место во всем мире в 2016 году, произошло в странах с низким и средним уровнем доходов; в гендерном распределении 64,4% самоубийц составляют мужчины и только 35,6% женщины.

Динамика уровня самоубийств в Румынии и Казахстане.

Согласно ежегодным отчётам Национального института судебной медицины «Мина Минович» города Бухареста, в Румынии ежегодно насчитывается около 2500 - 3500 самоубийств.

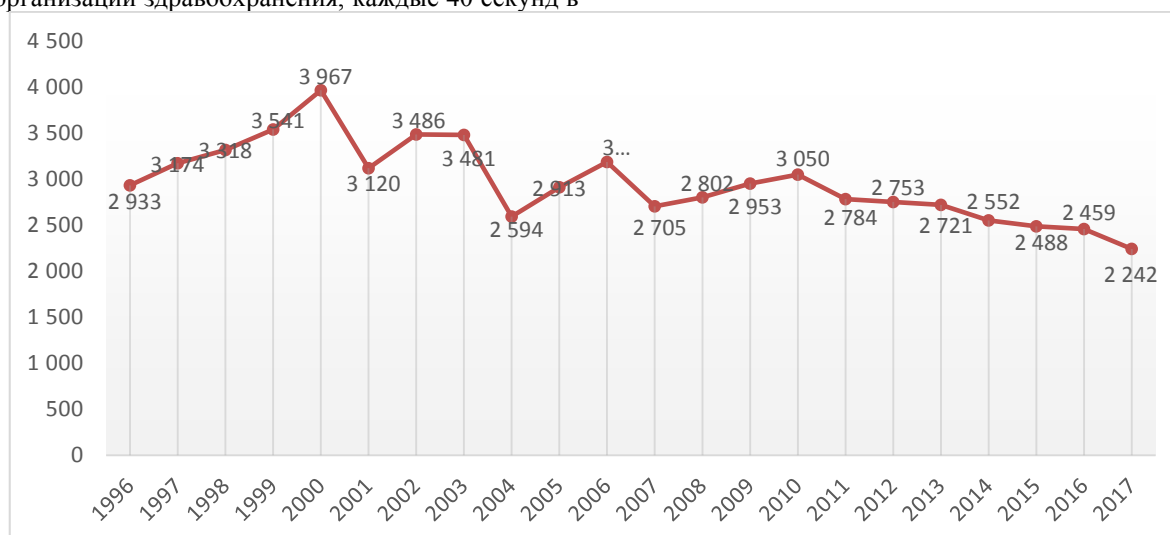

Диаграмма № 1. Кривая самоубийств в Румынии в период с 1996 по 2017 года

В период с 1996 по 2003 год количество самоубийств в Румынии варьировалось в сторону увеличения или уменьшения, и на протяжении периода (1996 - 2017 годов) наблюдались четыре восходящие тенденции, а именно: в 2000 г. Самое большое число самоубийств – 3967 за анализируемый период. Далее с 2003 по 2010 года флюктуации. Начиная с 2010 года устойчивая тенденция на снижение числа самоубийств. В 2017 году самое малое число самоубийств – 2 242 за весь анализируемый период.

Статистика самоубийств в Казахстане, взятая из данных Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ) и Статистического комитета Республики Казахстан, показывает аналогичную ситуацию, но с умеренными темпами изменения и тенденцией к сохранению уровня самоубийств на более высоком уровне. Период, анализируемый и представленный графически - 27 лет.

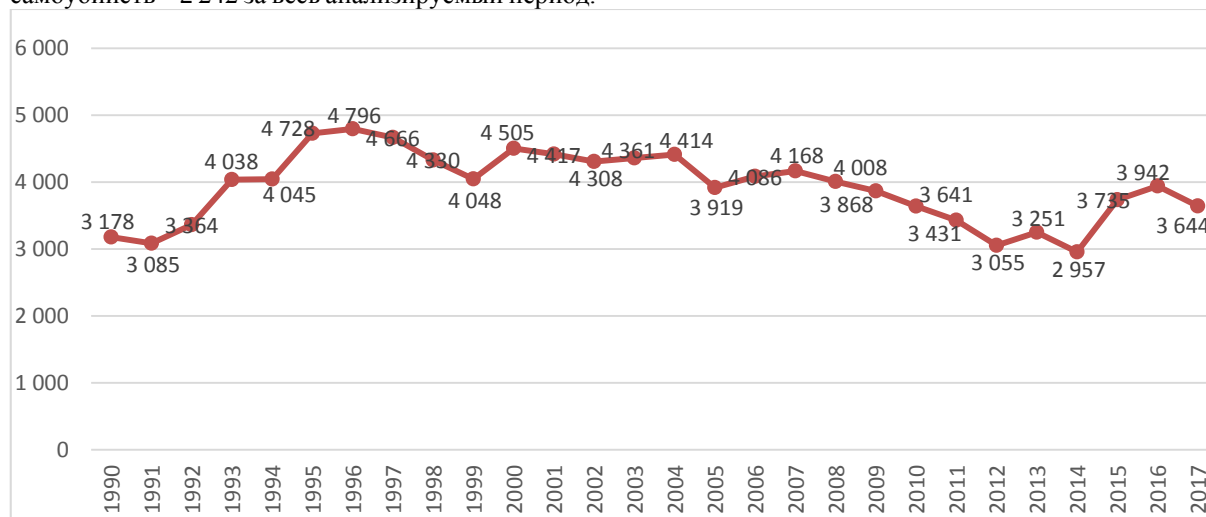

Диаграмма № 2. Кривая самоубийств в Казахстане в период с 1990 по 2017 года

Из данного графика можно сделать вывод, что в период с 1990 по 2017 годы кривая самоубийств в Казахстане колебалась, в пределах от 3 до 5 тысяч самоубийств в год. Самое большое число самоубийств – 4 796 было зарегистрировано в 1996 году. Самое меньшее число 2 957 в 2014 году.

В заключение можно, сказать, что график самоубийств Румынии демонстрирует тенденцию к снижению, в то время как график Казахстана, показывает флюктуации.

Беря в расчёт число самоубийств на 100 000 тысяч населения получаем следующие данные:

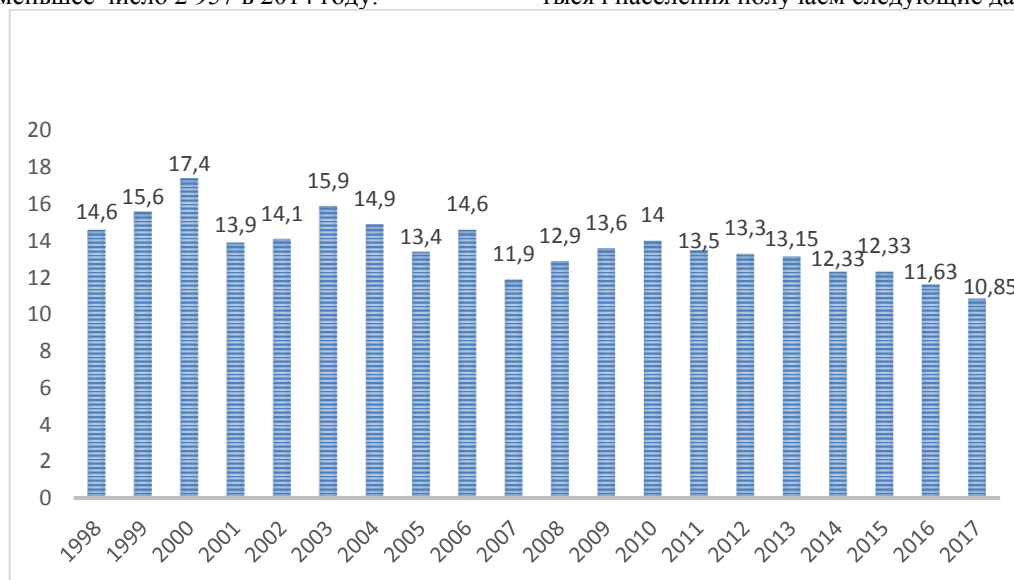

Диаграмма 3.

Число самоубийств в расчёте на 100 000 тысяч населения в Румынии, в период с 1998 по 2017 года

Число самоубийств на 100 000 тысяч населения в Румынии не превышает числа 20, по опреде-

лению ВОЗ являющегося критическим, и демонстрирует выраженную тенденцию к снижению начиная с 2000 года.

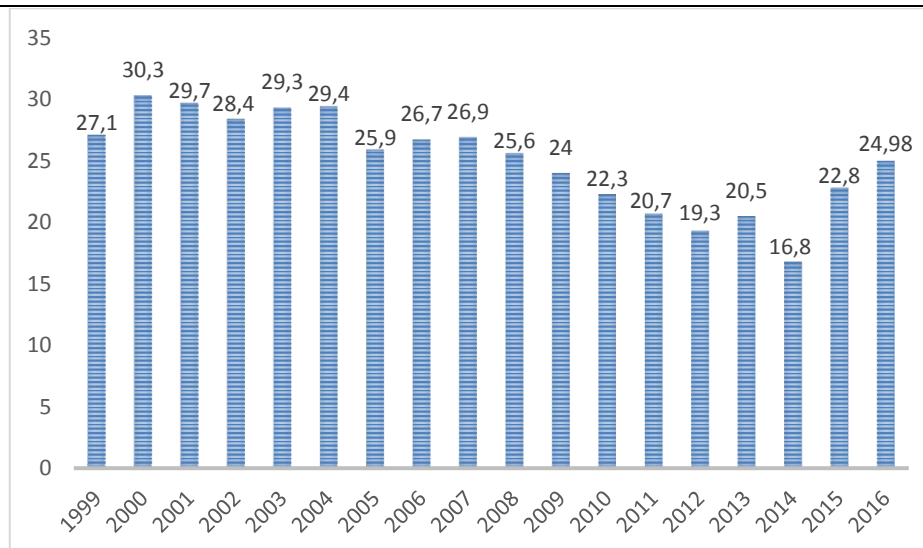

Диаграмма 4.

Число самоубийств на 100 000 тысяч населения в Казахстане в период с 1999 по 2016 года.

Согласно графику, число самоубийств в Казахстане на 100 000 тысяч населения превышает число 20, которое Всемирной Организацией Здравоохранения определено как критическое. Из данного графика можно отметить, что в 2014 году в Казахстане было самое малое число самоубийств на 100 000 тысяч населения – 16,8. В то время как в остальные года число самоубийств, превышало 20 на 100 000 тысяч населения. Самым высоким значением было 30,3 на 100 000 населения в 2000 году.

И в Казахстане и в Румынии большая часть самоубийств были совершены мужчинами. Подавляющее число самоубийц мужчин были разведены, вдовы, или холосты. Относительно времени года большая часть самоубийств в Казахстане была совершена в весенние и летние месяцы (Saduakasova, 2017).

Комитет по юридической статистике и специальным учётам генеральной прокуратуры Республики Казахстан предлагает следующие данные о самоубийствах в РК: самая большая чистота самоубийств в РК наблюдается среди мужчин в возрасте 35 – 54 лет. У женщин в возрасте 18 – 24 лет, и 35 – 44 лет.

Например, в 2017 году официально были зарегистрированы 3 644 тысяч самоубийств: среди них 2 906 мужчин в том числе (в возрасте 35 – 44 лет 723 случаев самоубийств). 701 самоубийство женщин из них (в возрасте 35 – 44 лет – 123). Самая большая частота самоубийств приходилась на месяцы: 329 случаев в апреле; мае – 335, июне – 370. Подростки в возрасте до 18 лет, мужского пола – 97 случаев; женского пола – 70. Географический регион, в котором было совершено самое большое число самоубийств – Восточный Казахстан – 496 случаев.

Согласно данным комитета в 2018 году в Казахстане было зарегистрировано 3 538 случаев самоубийств, число зарегистрированных попыток самоубийств было 5 922. Причём по числу попыток самоубийств наблюдалось равенство между

мужчинами: 1 771 случаев и женщинами 1 714 случаев.

Подростки в возрасте 18 лет: 80 случаев попыток самоубийств для мужского пола, 276 попыток самоубийств женского пола. Регион в котором было совершено самое большое количество попыток самоубийства в 2018 году – Южный Казахстан.

В 2019 году комитетом было зарегистрировано 3250 случаев самоубийств, среди мужчин 2755, среди женщин – 726. Число зарегистрированных попыток самоубийства 3 872, число попыток самоубийств среди мужчин – 2503, женщин – 1768. Регион где было совершено самое большое число самоубийств и попыток самоубийств город Алматы.

Возможные мотивы и методы самоубийств в Казахстане и Румынии

Согласно данным предложенным Национальным институтом судебной медицины «Мина Минович» города Бухареста самые часто используемые методы самоубийств в Румынии были в порядке убывания в период с 1998 по 2017 годы: повешение, отравление, прыжок с высоты, утопление, использование электричества, сожжение, использование огнестрельного оружия, другие методы.

Румынский автор S. Rădulescu (2015) в своей статье «Характеристика самоубийств в Румынии, отражённая в средствах масс-медиа и интернете. Количественная и качественная оценка» описывает и другие методы самоубийства используемые реже, чем описанные выше: замораживание, отравление бытовым газом, самоубийство с использованием взрывчатых веществ, выезд на машине на полосу встречного движения с целью спровоцировать аварию, управление поездом или самолётом с целью спровоцировать катастрофу и собственную гибель.

Говоря о причинах самоубийств в Румынии, Национальный институт судебной медицины «Мина Минович» не приводит подобных данных. Поэтому для описания причин самоубийств Румынии была использована вышеупомянутая статья автора S. Rădulescu (2015), согласно данным приве-

дёнными в данной статье главные причины самоубийств в Румынии в порядке убывания: психические заболевания, финансовые трудности, конфликты с близкими родственниками, трудности в адаптации к режиму пенитенциарного учреждения, тяжелые заболевания непсихического характера, проблемы на рабочем месте, мотив не установлен, другие мотивы (в числе «других» мотивов указаны: боязнь уголовного наказания, протест против действий властей, шантаж, неспособность перенести смерть близкого человека и так далее). Как и в Казахстане так и в Румынии отмечается большое число самоубийств где отмечено множество причин.

Относительно причин самоубийств в Казахстане, Комитет по юридическим статистикам и специальным учётам в Казахстане предлагает следующие данные, чаще всего используемые методы самоубийства в Казахстане в порядке убывания: повешение, прыжок с высоты, другие методы, отравление (медикаментами, пестицидами, угарным газом), использование огнестрельного оружия, самосожжение, утопление, использование электрического тока, спровоцированные дорожные акты.

Среди молодых людей до 18 лет в Казахстане чаще всего используются методы самоубийства: повешение, прыжок с высоты, отравление (медикаментами, пестицидами), другие методы, утопление.

Говоря о методах самоубийства, Всемирная Организация Здравоохранения приводит данные, что повешение, самый часто используемый метод самоубийства во всём мире.

В Румынии после повешения, самые часто используемые методы: отравление и прыжки с высоты. В Казахстане после повешения самые часто используемые методы это прыжок с высоты и другие методы (которые зачастую сложно определимы либо существует комбинация методов). Например, комбинация методов: вскрытие вен и само-поджог, также с начала 2000-х годов в Казахстане случаются самоубийства посредством публичного самосожжения как протеста против действия властей (Smagulov, 2011).

Комитет по правовой статистике и специальным учётам РК предлагает следующие данные о мотивах самоубийства в Казахстане (за 2017 год для числа самоубийств 3 644): неустановленные мотивы (1 637); другие мотивы (1 217); одиночество с чувством отверженности (226); бедность (136); конфликты с родственниками (123); неизлечимые физические заболевания (112); конфликты с супругом / супругой (98); отсутствие жилья (78); развод (67); смерть близкого человека (24); конфликты с родителями (19); страх перед уголовным наказанием (17); потеря социального статуса (13);

Среди мотивов самоубийства Комитет указывает и другие причины: конфликты на рабочем месте / школе / университете, нежелательная беременность, шантаж, межэтнические конфликты.

Помимо официальной статистики самоубийств в Казахстане существует и статистика самоубийств предлагаемая и другими организациями,

в том числе неправительственными. Так, например: в национальном рапорте «Молодёжь Казахстана – 2017» (Kaliyev et al., 2017) указано что главные мотивы самоубийств в Казахстане это: одиночество/ социальная изолированность; конфликты с родственниками / семьей / на рабочем месте; несчастливая любовь; Единое национальное тестирование у подростков; доведение до самоубийства. Относительно двух последних причин самоубийства мало официально подтверждённых случаев.

ЮНЕСКО в рапорте «Детский суицид в Казахстане» предлагает следующие мотивы самоубийств детей и подростков в Казахстане: бедность; развод родителей; психопатология у родителей; случаи самоубийства в семье; конфликты в семье; случаи психического или физического насилия в школе и/или семье.

Закключение

Число самоубийств в Казахстане превышает 20 на 100 000 тысяч населения, что Всемирной Организацией Здравоохранения признаётся критическим. В Казахстане уровень самоубийств выше, чем в Румынии, и демонстрирует тенденцию к росту, согласно данным приведённым на сайте Всемирного рейтинга здравоохранения за 2017 год: количество самоубийств в Казахстане достигло 4 855, или 3,55% от общего числа смертей. Скорректированный коэффициент смертности составляет 27,74 на 100 000 жителей, что ставит Казахстан на 4-е место в мире.

Самоубийства в Румынии составили 2 290 или 0,97 от общего числа смертей. Скорректированный коэффициент смертности от самоубийств составляет 9,40 на 100 000 жителей, Румыния занимает 100-е место в мире.

Следует сказать, что самоубийство это сложный феномен, который должен рассматриваться, комплексно учитывая социальные, биологические, психологические и другие факторы.

Список литературы

1. Kaliyev, T. B., Kaidarova, A. S., Ashimhanova, D. A., Aiyupova, R. R., Asylbekova, L. U., Skiba, M. A., ... Maulitov, A. E., . (2017). National report Youth of Kazakhstan - 2017. Astana: Scientific Research Center Youth.
2. Rădulescu, S. (2015). Caracteristici ale sinuciderilor din România reflectate în mass-media și mediul virtual. Evaluări cantitative și clasificări calitative. Revista română de sociologie, 3-4, 223-251.
3. Saduakasova, K. Z. (2017). Suicide as biopsychosocial problem. Introduction to a problem. Vestnik KazNMU, 1, 205-211.
4. Smagulov, K. (2011). Modern religious situation in Kazakhstan. Central Asia and Caucaz, 14, 53-73.
5. World Health Rankings Retrieved 20 april, 2019, from <https://www.worldlifeexpectancy.com/cause-of-death/suicide/by-country/>

VETERINARY SCIENCES

ЭФФЕКТИВНОСТЬ СРЕДСТВ ДЕЗИНВАЗИИ ПРОТИВ ЭКЗОГЕННЫХ СТАДИЙ КОКЦИДИЙ СВИНЕЙ

Сафиуллин Р.Т.,

*доктор ветеринарных наук, профессор
«Всероссийский НИИ фундаментальной и прикладной
паразитологии животных и растений» -
филиал ФГБНУ ФНЦ ВИЭВ РАН*

Сафиуллин Р.Р.

*кандидат биологических наук
«Всероссийский НИИ фундаментальной и прикладной
паразитологии животных и растений» -
филиал ФГБНУ ФНЦ ВИЭВ РАН*

EFFICACY OF DISINVASION AGENTS AGAINST EXOGENIC STAGES OF PIG COCCIDIES

Safiullin R.,

*Doctor of Veterinary Science, Professor
The All-Russian Scientific Research Institute of
Fundamental and Applied Parasitology of Animals and Plants
– Branch (FSC VIEV)*

Safiullin R.

*Candidate of biological sciences
The All-Russian Scientific Research Institute of
Fundamental and Applied Parasitology of Animals and Plants
– Branch (FSC VIEV)*

Аннотация

Проведенные в разных регионах страны исследования показали, что поросята до 30-дневного возраста заражены изоспорами от 10 до 60%, при интенсивности инвазии от 2 до 50 экз. в поле зрения микроскопа. Средняя экстенсивность эймериозной инвазии у свиней по стране равнялась 25,2%, при колебаниях по федеральным округам от 10,5 до 35,2%. Против экзогенных стадий кокцидий обнадеживающие результаты при дезинвазии свинарников показали Кенококс и Эймерицид. Данные средства обеспечили биозащиту от ооцист в течение 2-3 недель, потом отмечали постепенное заражение молодняка. Тем не менее, их инвазионность была в 2,5 раза ниже по сравнению с контрольными животными.

Abstract

Studies conducted in different regions of the country showed that piglets up to 30 days of age are infected with *Isospora* from 10 to 60%, with invasion of *Eimeria* intensity from 2 to 50 oocysts in the field of view of the microscope. The average extensiveness of invasion in pigs in the country amounted to 25.2%, with fluctuations in federal districts from 10.5 to 35.2%. Against the exogenous stages of coccidia, Kenocox and Eimericidum showed encouraging results in disinfesting pigsty. These funds provided biosecurity against oocysts for 2-3 weeks, then gradual infection of young animals was noted. Nevertheless, their invasiveness was 2.5 times lower than in control animals.

Ключевые слова: кокцидиозы свиней, препараты против экзогенных стадий, профилактическая эффективность.

Keywords: pig coccidiosis, preparations against exogenous stages, prophylactic efficiency.

В числе паразитарных болезней свиней особое место занимают паразитические простейшие, кишечные нематоды и эктопаразиты, которые имеют достаточно широкое распространение. За последние годы как в нашей стране, так и во многих странах мира, где занимаются свиноводством, особо актуальными становятся паразитические простейшие – кокцидиозы (изоспороз, эймериоз) и балантидиоз, поражающие свиней разного возраста, но наибольшее отрицательное действие на организм они оказывают у молодняка. Чаше заражаются и более тяжело переболевают изоспорозом поросята 7-30-суточного возраста, эймериозом – до 2-месячного

возраста и старше. Свиньи более старших возрастных групп кокцидиозами болеют в легкой форме.

Несмотря на проведение противоэпизоотических мероприятий, полной профилактики паразитозов в свиноводческих хозяйствах не достигается. Об этом свидетельствуют работы отечественных и зарубежных ветеринарных паразитологов.

Исходя из актуальности проблемы, перед собой поставили задачу изучить эпизоотическую ситуацию по кокцидиозам и эффективность новых средств против экзогенных стадий паразитических простейших свиней в условиях промышленных хозяйств.

Материалы и методы. Распространение кишечных паразитических простейших – изоспоров, эймериоз, балантидиоз изучали в свиноводческих хозяйствах страны в 2015 – 2018 года. Основными методами исследований были копроскопические – Мак Мастера, Дарлинга и Фюллеборна. Кроме того, проводили вскрытия убитых и павших свиней, со слизистой оболочки желудочно-кишечного тракта брали глубокий соскоб и исследовали на наличие паразитических простейших. Копроскопические исследования на протозоозы проводили, руководствуясь ГОСТ 25383-82. Количество ооцист кокцидий подсчитывали с использованием микроскопа «Zeiss Primo Star», окуляр 10, объектив 10 (40). Интенсивность инвазии определяли количественным методом в 1 г фекалий с использованием камеры Мак Мастера.

При определении вида кокцидий отмытую культуру ооцист помещали в чашку Петри, заполненную тонким слоем 2,5%-ного раствора бихромата калия, которую затем выдерживали в термостате при температуре 26°C. Процесс споруляции оценивали путем ежедневного осмотра культуры под микроскопом.

Полученные результаты исследований были подвергнуты статистическому анализу с определением их значимости.

Испытание эффективности комплексных средств дезинвазии против экзогенных стадий кокцидий молодняка свиней «Кенококс» и «Эймериоцид» проводили в условиях свиного комплекса Московской области по договоренности с ветеринарной службой хозяйства. Действующие вещества препарата «Кенококс»: N-(3-аминопропил)-N-додецилпропан-1,3-диамин; алкилдиметилбензиламмонийхлорид. Комплексный препарат «Эймериоцид», имеет следующий состав: действующие вещества – тиазон, глутаровый альдегид, молочная кислота; вспомогательные компоненты – неиононовые поверхностно активные вещества и вода.

Исходную контаминацию объектов внешней среды инвазионными элементами устанавливали путем взятия и исследования по методу Дарлинга соскобов из пола станков, проходов, стен станков и кормушек.

Остаточную контаминацию объектов внешней среды устанавливали через 24 часа после проведенной дезинвазии.

Для испытания и постоянного наблюдения взяли один свиноматок-маточник, разделенный на четыре сектора по 40 свиноматок в каждой. В период подготовки свиноматки для дезинвазии 1 сектора использовали комплексный препарат «Кенококс» 4%-ный в дозе 0,5 л на м² при экспозиции два часа. Для дезинвазии 2 сектора применяли другой комплексный препарат «Эймериоцид» 4 %-ный в дозе 0,5 л на м² при экспозиции два часа. Для дезинвазии 3 и 4 секторов (базовый вариант) использовали рекомендованную дозу 4%-ного горячего раствора едкого натрия (80°C).

После подготовки свиноматки супоросные свиноматки были переведены на опорос и затем

наблюдали за ростом молодняка и оценивали их инвазированность кокцидиями по результатам копроскопических исследований в 10; 15; 22; 30; 45 и 60-суточном возрасте.

Результаты. Распространение кокцидиозов в свиноводческих хозяйствах. Совместные исследования по уточнению эпизоотической ситуации по изоспорозу поросят в период 2018 – 2019 г.г. компанией «Сева» и Всероссийским НИИ фундаментальной и прикладной паразитологии животных и растений им. К.И. Скрябина были проведены в 23 промышленных свиноводческих хозяйствах 14 субъектов Российской Федерации. По данным наших исследований у поросят 7-30-суточного возраста экстенсивность инвазии изоспоровой инвазии колебалась от 10 до 60% при интенсивности инвазии от 2 до 50 экз. в поле зрения микроскопа. Как показали результаты исследований ооцисты *Isospora suis* были выделены в 15,5% обследованных пробах фекалий поросят, при этом интенсивность инвазии колебалась от низкой до высокой степени.

Результаты проведенных копроскопических исследований ветеринарных лабораторий субъектов федерации страны показали, что за анализируемый период средняя экстенсивность эймериозной инвазии по стране равнялась 25,2%; при колебаниях по федеральным округам от 10,5 до 35,2%. Наши исследования, проведенные в разных регионах страны, подтвердили эти данные.

Проведенные исследования показали, что эймериоз свиней имеет широкое распространение в хозяйствах с разной технологией производства. Источниками инвазии являются зараженные эймериями животные, которые с фекалиями во внешнюю среду выделяют большое количество ооцист, покрытых плотной защитной оболочкой и сразу после выделения они не могут заразить других животных. Созревание ооцист или спорогония проходит во внешней среде при оптимальной температуре (18-25°C), необходимой влажности и доступе кислорода за 4-7 суток. Спорулированные или инвазионные ооцисты способны заражать восприимчивых животных, особенно поросят, в организме которых происходит развитие эндогенной стадии.

За анализируемый период средняя экстенсивность балантидиозной инвазии по стране составила 32,4%, с колебаниями по федеральным округам от 15,1 до 53,6%.

Проведенные нами исследования показали, что свиньи разного возраста были заражены следующими видами паразитических простейших: *Eimeria deblickei* (Dowoes, 1921), *E. perminuta* (Henry, 1931), *E. spinosa* (Henry, 1921), *E. scabra* (Henry, 1931), *Isospora suis* (Biester et Murtagh, 1934), *Balantidium coli* (Malsten, 1857).

Результаты проведенных исследований показали, что кишечные паразитические простейшие – изоспоры, эймерии и балантидии поражают свиней разных возрастных групп, хотя более патогенны для молодняка, который заражается, находясь с матками, а последние являются источником инвазии. Изоспоров, эймериоз и балантидиоз свиней

имеют распространение во всех зонах страны и в хозяйствах с разной технологией производства.

Прогноз по изоспорозу, эймериозу и балантидиозу свиней такой, что со временем актуальность этих протозоозов будет возрастать, особенно в хозяйствах промышленного типа.

Эффективность средств против экзогенных стадий кокцидий. Испытание эффективности комплексных средств дезинвазии против экзогенных стадий кокцидий молодняка свиней «Кенококс» и «Эймериоцид» проводили в условиях специализированного хозяйства после установления исходной загрязненности объектов внешней среды свинарника-маточника инвазионными элементами. Проведенные исследования показали, что до чистки и подготовки свинарников к заселению свиноматками они были значительно загрязнены инвазионными элементами. Так, при обследовании 20 проб (соскобов) из пола станков ооцисты кокцидий и цисты балантидий обнаружены в 7 и 6 случаях, что составляет 35% и 30% соответственно. В пробах из полах из пола проходов (20) ооцисты кокцидий выделены в 6 пробах (30%), а цисты балантидий в 5 (25%). В пробах из стен станков на высоте до 30 см ооцисты кокцидий обнаружены в 3 (15%) и цисты балантидий в 2 (10%). Только в одной пробе из кормушек (20) выделены ооцисты кокцидий (5%).

Согласно принятой технологии производства была проведена заключительная очистка, мытье и дезинфекция с использованием 0,5%-ного раствора вироцида. Дезинвазию пола, всех перегородок станков и стен на высоте до 1 м в опытных отсеках проводили 4%-ным раствором Кенококса и 4%-ным раствором Эймериоцида при норме расхода 0,5 л на м² при экспозиции 2 часа, а в контрольном отсеке – рекомендованной дозой едкого натрия. Соблюдая отмеченную экспозицию помещение проветривали, кормушки мыли раствором кальцинированной соды. Эти препараты совместимы со всеми стандартными процедурами очищения в хозяйстве. Дезинвазию свинарников необходимо проводить в отсутствие животных и людей. Работающие с препаратами должны соблюдать необходимые меры предосторожности и пользоваться индивидуальными средствами защиты.

Первоначальную эффективность проведенной с использованием отмеченных препаратов дезинвазии свинарника-маточника оценивали путем взятия и исследования соскобов из разных участков пола и других ранее упомянутых объектов внешней среды через 24 часа после обработки по сравнению с исходными данными. Так, при обследовании 20 проб из разных участков пола первого отсека свинарника, после дезинвазии Кенококсом ооцисты кокцидий выделены в 2 (10%), цисты балантидий в 1 (5%). В пробах из пола проходов ооцисты кокцидий и цисты балантидий обнаружены в одной пробе (5%). Во всех обследованных пробах из стен станков и кормушек инвазионные элементы не выделены. В пробах из разных участков пола второго отсека после дезинвазии Эймериоцидом ооцисты кокцидий выделены в 2 (10%) цисты балантидий в 2

(10%). В пробах из пола проходов ооцисты кокцидий и цисты балантидий найдены в одной пробе (5%). Как и ранее все обследованные пробы из стен станков и кормушек были свободны от инвазионных элементов. В пробах из разных участков пола третьего отсека после инвазии едким натром ооцисты кокцидий выделены в 2 (10%), цисты балантидий в 3 (15%). В пробах из пола проходов ооцисты кокцидий и цисты балантидий выделены в одной пробе (5%). Все обследованные пробы из стен станков и кормушек были свободны от инвазионных элементов.

Проведенные исследования показали, что после подготовки свинарников к заселению, где проведены дезинфекция и дезинвазия имеет место остаточная контаминация объектов внешней среды инвазионными элементами. Количество инвазионных элементов в соскобах из пола станков и проходов из разных отсеков свинарника, где для дезинвазии использовали разные препараты мало чем отличалась друг от друга. Какая эффективность этих средств по части губительного действия на инвазионные элементы, загрязняющие объекты внешней среды свинарников, ответили наши дальнейшие исследования.

Весьма важно, когда имеется остаточное количество инвазионных элементов подготовленных к заселению животными свинарниках качества используемого для дезинвазии средства имеет решающее значение. Кенококс и Эймериоцид в процессе дезинвазии оказывают губительное действие на ооцист и цист паразитических простейших, но заметить это сразу после обработки под микроскопом невозможно. Только биопроба может дать окончательный ответ или вырабатывать на опытных отсеках свинарника полученный от опытных свиноматок молодняк.

Эффективность Кенококса и Эймериоцида для дезинвазии объектов внешней среды против кокцидий в условиях производства по сравнению с базовым препаратом устанавливали исходя из наличия зараженности паразитическими простейшими среди поросят опытных и контрольной групп в разные сроки в динамике.

Данные, полученные нами при проведении копроскопических исследований поросят, полученных от опытных свиноматок, содержащихся в опытном отсеке один, где дезинвазию проводили Кенококсом, показали, что они в 10; 15 и 22-дневном возрасте были свободны от ооцист кокцидий. В возрасте 30; 45 и 60 дней экстенсинвазированность кокцидиями у этих поросят составила 5; 10 и 20% соответственно. Цист балантидий находили только в 60-дневном возрасте – ЭИ – 10%.

При исследовании поросят из второго отсека свинарника, где дезинвазию проводили Эймериоцидом в 10 и 15-дневном возрасте, они были свободны от ооцист кокцидий. Зараженность установлена в 22; 30; 45 и 60-дневном возрасте, экстенсинвазированность составила 5; 10; 15 и 20% соответственно. Зараженность балантидиями установлена только в 60-дневном возрасте, ЭИ – 10%.

Молодняк свиней из третьего контрольного отсека свинарника, где для дезинвазии использовали едкий натрий, во все сроки исследований был заражен кокцидиями на 10; 20; 40; 45; 45 и 50%. Цист балантидий находили в 30; 45 и 60-дневном возрасте, ЭИ составила 10; 20 и 30%.

Результаты проведенных исследований показали, что поросята, полученные и выращенные на первом и втором опытных отсеках, где дезинвазию проводили Кенококсом и Эймериоцидом были свободны от ооцист кокцидий до 22 и 15-дневного возраста. Затем отмечали их инвазированность кокцидиями на 5-20%. Тогда как поросята контрольной

группы были инвазированы кокцидиями во все сроки исследований, ЭИ колебалась от 10 до 50%, при высокой интенсивности инвазии (рис. 1).

Комплексные средства Кенококс и Эймериоцид, использованные для борьбы с экзогенной стадией кокцидий в свинарнике обеспечили биозащиту от ооцист в течение 2-3 недель, потом отмечали постепенное заражение молодняка. Тем не менее их инвазионность была в 2,5 раза ниже по сравнению с контрольными животными и при низкой интенсивности инвазии.

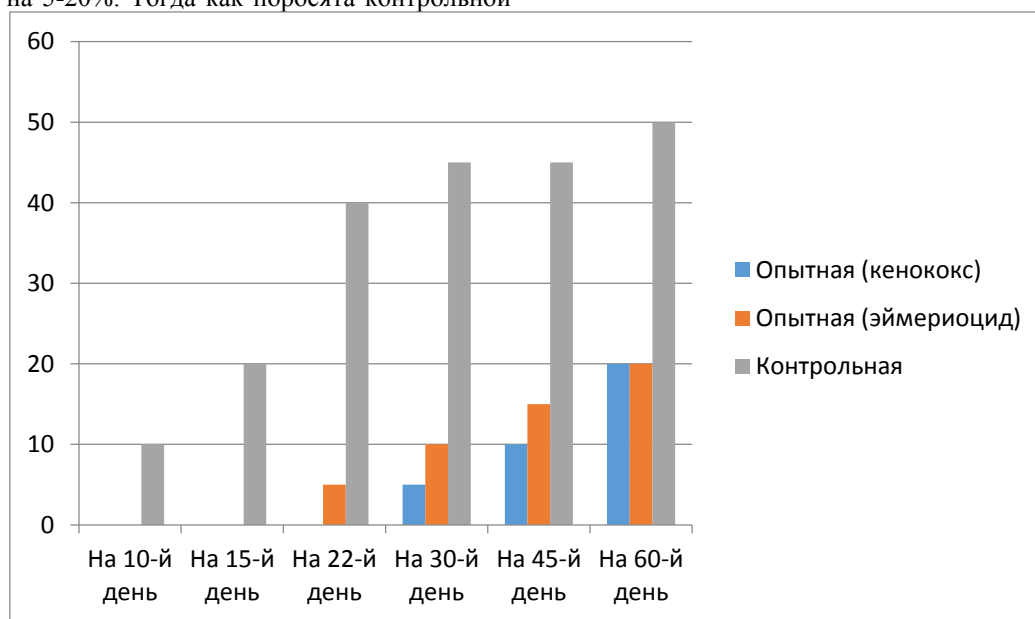

Рис. 1 - Инвазированность опытных и контрольных поросят кокцидиями в разные сроки исследований

Заключение. Результаты проведенных исследований показали, что кокцидиозы молодняка свиней в хозяйствах промышленного типа имеют широкое распространение и наносят значительный экономический ущерб. Результаты производственного испытания показали, что комплексные средства дезинвазии Кенококс и Эймериоцид против экзогенных стадий кокцидий обеспечивают высокую профилактическую эффективность при кокцидиозах поросят.

Список литературы

1. Акбаев М.Ш., Василевич Ф.И., Водянов А.А. и др. Паразитология и инвазионные болезни животных. - М., 2008.- 743с.
2. Арнастаускене Т.В. Кокцидии и кокцидиозы домашних и диких животных Литвы. - Вильнюс, 1985.-175с.
3. Вершинин И.И. Кокцидиозы животных и их дифференциальная диагностика. - Екатеринбург, 1996. -264с.
4. Ветеринарное законодательство. - М, 2002. -635с.
5. Колабский Н.А., Пашкин П.И. Кокцидиозы сельскохозяйственных животных. -Л, 1974.-159с.
6. Крылов М.В. Определитель паразитических простейших. — СП, Зоологический институт РАН, 1996. -693с.

7. Методические рекомендации по борьбе с эймериозами и изоспорозами животных. РАСХН. - М., 1994. -30с.

8. Орлов Н.П. Кокцидиозы сельскохозяйственных животных - М., 1956. - 166с.

9. Правила проведения дезинфекции и дезинвазии объектов госветнадзора. -М., 2002.-74 с.

10. Сафиуллин Р.Т. Лечебно-профилактическая и экономическая эффективность сакокса при эймериозе свиней // Труды ВИГИС. - М., 2003. - Т.39, -с.236-248.

11. Сафиуллин Р.Т. и др. Методические рекомендации по определению экономической эффективности противопаразитарных мероприятий. — М., 2006. -42с.

12. Сафиуллин Р.Т., Худяков А.А. Экономическая эффективность мероприятий при кокцидиозе свиней// Материалы докладов научной конференции «Теория и практика борьбы с паразитарными болезнями». — М., 2016. — Вып. 17. — С. 413-417.

13. Тимофеев Б.А. Профилактика протозойных заболеваний сельскохозяйственных животных. - М., 1986. -143с.

14. Хейсин Е.М. Жизненный цикл кокцидий домашних животных. - Л., 1967. -192с.

15. Худяков А.А., Сафиуллин Р.Т. Методические положения по борьбе с кокцидиозами свиней в хозяйствах промышленного типа. – М., 2014. – 22с.

16. Черепанов А.А. Методические рекомендации по испытанию средств дезинвазии в ветеринарии. – М., 1999. – 16с.

17. Balicka-Ramisz A., Pilarczyk B. Occurrence of coccidia infection in pigeons in amateur husbandry. Diagnosis and prevention //Annals of parasitology. – 2014. – T. 60. – №. 2. – С.93-97.

18. Joachim A. et al. WAAVP Guideline for evaluating the efficacy of anticoccidials in mammals (pigs, dogs, cattle, sheep) //Veterinary parasitology. – 2018. – T. 253. – С. 102-119.

19. Streyll K. et al. Field evaluation of the effectiveness of an oral toltrazuril and iron combination (Baycox® Iron) in maintaining weaning weight by preventing coccidiosis and anaemia in neonatal piglets //Parasitology research. – 2015. – T. 114. – №. 1. – С. 193-200.

POLISH JOURNAL OF SCIENCE

№32 (2020)

VOL. 2

ISSN 3353-2389

Polish journal of science:

- has been founded by a council of scientists, with the aim of helping the knowledge and scientific achievements to contribute to the world.
- articles published in the journal are placed additionally within the journal in international indexes and libraries.
- is a free access to the electronic archive of the journal, as well as to published articles.
- before publication, the articles pass through a rigorous selection and peer review, in order to preserve the scientific foundation of information.

Editor in chief – Jan Kamiński, Kozłowski University

Secretary – Mateusz Kowalczyk

Agata Żurawska – University of Warsaw, Poland

Jakub Walisiewicz – University of Łódź, Poland

Paula Bronisz – University of Wrocław, Poland

Barbara Lewczuk – Poznań University of Technology, Poland

Andrzej Janowiak – AGH University of Science and Technology, Poland

Frankie Imbriano – University of Milan, Italy

Taylor Jonson – Indiana University Bloomington, USA

Remi Tognetti – École Normale Supérieure de Cachan, France

Bjørn Evertsen – Harstad University College, Norway

Nathalie Westerlund – Umeå University, Sweden

Thea Huszti – Aalborg University, Denmark

Aubergine Cloez – Université de Montpellier, France

Eva Maria Bates – University of Navarra, Spain

Enda Baci – Vienna University of Technology, Austria

Also in the work of the editorial board are involved independent experts

1000 copies

POLISH JOURNAL OF SCIENCE

Wojciecha Górskiego 9, Warszawa, Poland, 00-033

email: editor@poljs.com

site: <http://www.poljs.com>